

KRIMINALOMSORGEN

Rapport

Vold og trusler mellom innsatte

En intervjuundersøkelse

Kristin Hanoa

Nr. 1/2008

KRIMINALOMSORGEN

Vold og trusler mellom innsatte

En intervjuundersøkelse

Kristin Hanoa

Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS
Oslo, januar 2008

Utgitt av:

Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS

Boks 6138 Etterstad

0602 Oslo

www.krus.no

Copyright: Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS, Oslo 2008

I serien: Rapporter

Nr 1/2008

ISBN: 978-82-91910-80-2

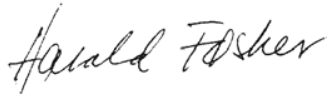
ISSN: 0803-9402

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning og kan straffes med bøter eller fengsel.

Forord

Sikkerhet i kriminalomsorgen har vært et prioritert område i flere år. KRUS har blant annet utgitt flere rapporter om vold og trusler de siste årene, men rapportene har primært omhandlet de ansattes situasjon. Denne rapporten er et forsøk på belyse hvordan de innsatte opplever situasjonen med hensyn til vold og trusler fra andre innsatte. En intervjuundersøkelse med et begrenset utvalg informanter vil selvsagt ikke kunne gi oss alle svarene med hensyn til problemets art, omfang og løsning, men rapporten gir likevel mange gode og interessante intervjudata om problemet, og rapporten inneholder også noen tanker om hva de ansatte kan gjøre bedre i arbeidet med sikkerhet og trygghet for innsatte, et arbeid som heller ikke er uten betydning for de ansattes egen opplevelse av sikkerhet og trygghet i fengselet.

KRUS, januar 2008

Harald Føsker

Direktør

Forfatterens forord

Denne rapporten gir et lite innblikk i noen volds- og trusselhendelser mellom innsatte i fengsel. Den gir ikke en beskrivelse av klimaet i fengsler generelt, men belyser én av flere sider ved fengselslivet for en del innsatte. Relasjonene mellom innsatte i fengsel er normalt ikke spesielt konfliktfylt eller i stor grad preget av trusler og vold. Flere av informantene gir snarere inntrykk av en hverdag i stor grad preget av ro og orden: *"Litt anspent innimellom, men stort sett er det rolig."* Temaet er likevel viktig fordi det berører de innsattes opplevelse av trygghet i en belastende livssituasjon som fengsling kan være. Jeg viser her til kriminalomsorgen sikkerhetsstrategi, der målet blant annet er trygghet for den innsatte, d.v.s. "beskyttelse mot overgrep og nye kriminelle handlinger under fullbyrdingstiden (...)", samt "mellommenneskelige relasjoner (...)" som spesielt tar sikte på å ivareta tryggheten" (Kriminalomsorgens sikkerhetsstrategi, 2005-2010: 5).

En stor takk til informantene som raust og tillitsfullt har delt sine synspunkter og erfaringer med meg. Uten dem ville ikke denne undersøkelsen vært mulig å gjennomføre. En stor takk også til de ansatte ved de ulike fengslene for imøtekommenhet og god hjelp til den praktiske gjennomføringen. Spesiell takk til avdelingsleder Leif Arne Røsand, betjent Roar Brenne, avdelingsleder Per Olav Mobekk, nestleder John Ivar Mehus, betjent Magnus Jenseg, og inspektør John Hop, samt underdirektør Marit Rosshaug som tok seg tid til dette i en travel tid. Takk til Berit Johnsen for praktisk hjelp i startfasen og interesse for prosjektet. Tusen takk til Yngve Hammerlin og Tore Rokkan for innspill, nyttige samtaler og for å ha stilt sitt materiale til disposisjon. Takk til Anne-Stine Talseth for den engelske oversettelsen av sammendraget. Tusen takk til kriminolog Elin Kippe for gjennomlesing og gode innspill. Og sist, men ikke minst, en stor takk til Ragnar Kristoffersen for god faglig veiledning og uvurderlig hjelp til gjennomføring av prosjektet.

Oslo, januar 2008

Kristin Hanoa

Sammendrag

Dette er en undersøkelse med en eksplorativ og kvalitativ tilnærming. I norsk sammenheng finnes det lite systematisert kunnskap om vold og trusler mellom innsatte. Undersøkelsen kan derfor sies å være av induktiv art, d.v.s. ”å sette seg inn i et interesseområde og la dataene foreslå viktige variabler og hypoteser” (Lewin 1987:37). En hensiktsmessig tilnærming var derfor å intervju innsatte fordi det ville gi et innblikk i de innsattes erfaringer og oppfatninger av hvorfor og hvordan trusler og vold skjer. Gjennom rapporten har informantene gitt et sammensatt bilde av hvilke temaer konfliktene omhandler, og hvilke årsaksforklaringer de mener er de viktigste.

Hendelsene knyttes i stor grad til de fengselmessige betingelsene informantene lever under, der ulike belastninger ved fangselivet fremheves som en viktig forklaring. Det kan bl.a. være å bo tett sammen med andre innsatt, mye innelåsning og uforløst frustrasjon eller situasjoner der informantene føler seg overhørt eller behandlet på en krenkende måte. Dette beskrives som frustrasjonsfremmede momenter i en fengselshverdag ellers preget av rutiner, regler og liten påvirkningsmulighet, noe som medfører økt konfliktnivå mellom de innsatte, samt økt risiko for trusler og vold. Maktstrukturer i innsattgruppa fremheves også som et viktig bakgrunnstappe for trusler og vold. Informantene beskriver en innsattkultur hvor det er viktig å markere seg og vise hvem man er, og de gir eksempler på situasjoner der de mener det er viktig å posisjonere seg. Hensikten kan være å bevare egen posisjon eller å unngå selv å bli utsatt for vold eller krenkende behandling

Noen stigmatiserte grupper fremheves som spesielt utsatt for trusler og vold; tystere, sedelighetsdømte eller innsatte som på ulike måter skiller seg ut fra de andre. Årsaken til at disse er mer utsatt enn andre ser ut til å henge sammen med ulike faktorer, men samlet sett kan det sees i lys av en innsattkultur der enkelte stigmatiserte grupper medfører en lavere terskel for å utsette nettopp dem for mobbing, trusler og vold. Andre temaer for konflikter, trusler og vold er mindre fremtredende, men likefullt viktige for de informantene det gjelder, blant annet språkproblemer, etnisitet eller informantenes oppfatninger av god oppførsel og respekt for hverandre. Narkotika, gjenproblematikk og gambling var også aktuelle temaer, men av ulike årsaker utgjorde de en mindre del av materialet enn forventet.

Samlet sett ser det ut til at konflikter, trusler og vold i stor grad er nært knyttet til de fengselmessige betingelsene informantene lever under, både i form av organisasjonens struktur, men også den innsattkulturen som preger fengslene.

Alvorlighetsgraden i hendelsene varierer i stor grad, og det er store variasjoner i hvordan volden utarter seg. Det er bred enighet om at de sosiale, psykiske og symbolske formene for vold er mest utbredt, og de beskriver hvordan dette foregår, ofte skjult for de ansatte.

Informantene forteller om en flere ettervirkninger av å ha blitt utsatt for trusler og vold, blant annet ensomhet, begrenset bevegelsesfrihet eller tilbaketrukkethet. Majoriteten sier at de i perioder har følt seg utrygge i fengsel. For de fleste ser det ut til å være av kortvarig karakter, mens andre kjenner daglig på utrygghet og til tider redsel. Her er også informantenes synspunkter på hvorfor vold *ikke* forekommer av betydning.

Majoriteten av informantene har synspunkter på forebygging og hvordan man best mulig kan håndtere slike hendelser. Noen sentrale punkter er:

1. En mer hensiktsmessig fangesammensetning på bakgrunn av alder, soningsmodenhet, og oppdeling av negativt sterke grupperinger
2. Flere motivasjonsavdelinger
3. Samhandling og kommunikasjon bør generelt styrkes i fengselet, både mellom innsatte og mellom innsatte og ansatte
4. Styrke tilbudet av programmer som ATV og stress- og livsmestringsprogrammer, samt øke samhandlings- og kommunikasjonskompetansen til instruktørene
5. Tilby individuelle samtaler med psykolog ved behov
6. Mer initiativ og økt oppmerksomhet fra ansatte i konfliktsituasjoner mellom innsatte
7. Mekling etter konflikter mellom innsatte

Felles for flere av forslagene er informantenes ønsker om økt dialogkompetanse, både mellom innsatte og mellom innsatte og ansatte. En stor del av informantene etterlyser det man kan kalle en mer proaktiv betjentrolle med økt initiativ og tydeligere oppmerksomhet ved konfliktsituasjoner og overfor enkeltinnsatte som sliter, samt initiativ til meklingsamtaler mellom innsatte som er i konflikt. Dette kan være viktig både for å kunne stanse uheldig utvikling av konflikter, samtidig som det kan virke forebyggende med hensyn til nye konflikter. Det kan derfor være viktig å styrke betjentenes kompetanse til å gjennomføre slike samtaler. De ansatte vil også kunne tjene på det i form av et bedre og tryggere fengselsmiljø.

Abstract

This study takes an explorative and qualitative approach. In a Norwegian context there exists little systemised knowledge regarding violence and threats among inmates. This study can therefore be said to be of an inductive nature, i.e. “to immerse oneself in a subject of interest and let the data suggest important variables and hypotheses” (Lewin 1987:37). An appropriate approach was therefore to interview inmates and let them provide an insight into their experiences and perceptions of why and how threats occur. Through the report the informants have painted a complex picture of what the threats entail, and which underlying causes they feel are most important.

The events are largely linked to the prison conditions the informants live under, where different burdens of prison life are highlighted as important explanations. These include living in close quarters with other inmates, numerous lockups and pent-up frustrations, or situations where the informants feel overlooked or treated in a manner they feel is demeaning. These are described as frustrating aspects of an everyday prison life that is otherwise characterised by routines, rules and very little opportunity to influence one’s surroundings, something that leads to increased levels of conflict between the inmates as well as an increased risk of threats and violence. Power structures within the prison population are also emphasised as important parts of the cause for threats and violence. The informants describe a culture between inmates where it is important to make your mark and stand out, and they provide examples of situations where they feel it is of particular importance to position oneself in order to ensure one’s own position or to avoid being subjected to violence or demeaning treatment.

Some stigmatised groups are singled out as being particularly at risk for threats and violence: snitches, sexual offenders or inmates that in different ways differentiate themselves from the others. The reason why these groups are more at risk than others seem to be connected to several factors, but as a whole it can be seen as a result of an inmate culture where certain groups being stigmatised constitute a lower threshold for subjecting them to bullying, threats and violence. Other causes for conflict, threats and violence are less obvious, but still of great importance for the informants they apply to. These include language problems, ethnicity or the informants’ perception of what constitutes good behaviour and mutual respect. Drugs, gang-related problems and gambling were also relevant causes, but for different reasons they made up a smaller part of the material than anticipated.

As a whole, it seems that conflicts, threats and violence are closely tied with the conditions of prison life the informants live under, both in terms of the

organisation's structure but also the culture among the inmates that characterise the prison. The seriousness of the incidents varies, and there are substantial variations in how the violence occurs. It is widely accepted that the social, psychological and symbolic forms of violence are most common and the informants describe how they take place, often hidden from the staff.

The informants describe many after-effects of having been subjected to threats and violence, including loneliness, restricted movement or seclusion. The majority say that they at one time or another have felt unsafe in prison. For most of them these seem to be of a temporary nature, but others feel unsafe daily and at times experience fear. The informants' views of why violence *doesn't* occur are also of significance here.

The majority of the informants have views on prevention and how one best can deal with such events. Some of the main points are:

1. A more constructive grouping of inmates based on age, how far they are in their sentence, and splitting up strong groups that represent negative forces.
2. More motivational units
3. Interaction and communication as a whole should be strengthened in prisons, both between inmates and between inmates and staff.
4. Increased use of programs such as Alternatives To Violence (ATV) and stress and life coping programs, as well as increasing the interaction and communication skills of the instructors.
5. Offer individual counselling with psychologists when needed.
6. More initiative and increased attention from the staff when conflict arises between inmates.
7. Mediation following conflicts between inmates.

Common to several of the suggestions are the informants desire for increased dialogue skills, both between inmates and between inmates and staff. Many informants express a wish for the prison officers to act in a more proactive manner with increased initiative and a more noticeable presence and interest during conflict situations. The officers should be more attentive towards individual inmates who are struggling, as well as initiating mediation between inmates who are in conflict with one another. This can be important both as a means to stop conflicts from escalating as well as preventing new conflicts from arising. Increasing this type of mediation skills among the prison officers may be a wise thing to do in order to reduce the tensions and distresses causing violence and threats among inmates.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	11
1.1	Mandat.....	12
1.2	Tidligere forskning.....	13
1.3	En begrepsavklaring.....	16
2	Metode.....	19
2.1	Utvalg og rekruttering.....	19
2.2	Om informantene.....	21
2.3	Gjennomføringen av undersøkelsen.....	23
2.3.1	Intervjuene.....	23
2.3.2	Tematisering av materialet.....	26
2.3.3	Tolkningen av materialet.....	27
3	Eksempler på risikofaktorer.....	29
3.1	Belastninger ved fangelivet.....	29
3.1.1	Å bo tett med andre innsatte.....	29
3.1.2	Samhandling med betjenter.....	32
3.1.3	Blanding av innsatte med lange og korte dommer.....	35
3.1.4	Innelåsing og uforløst frustrasjon.....	37
3.1.5	Avslag på permisjonssøknader.....	39
3.1.6	Gjenopprettelse av verdighet.....	40
3.2	Makt og posisjonering.....	44
3.2.1	Er du frekk, eller?.....	45
3.2.2	Tilsnakk og irettesettelser.....	47
3.2.3	Vold som respons på utfordring.....	49
3.2.4	”Har du ikke lyst til å slå, så må du bare”.....	52
3.3	Sedelighetsdømte.....	55
3.4	Tysting.....	60
3.5	Å skille seg ut.....	64
3.6	Generell oppførsel.....	70
3.7	Språkproblemer.....	71
3.8	Gjenger.....	72
3.9	Å sone sammen i samme straffesak.....	74
3.10	Narkotika.....	75
3.11	Gambling.....	77
3.12	Etnisitet.....	78
3.13	Tid og sted for hendelsene.....	79
3.14	Grad av planlegging.....	82
4	Mobbing, trakassering og sosial utstøting.....	87
5	Når vold og trusler ikke skjer.....	93
5.1	”Vi ordner opp selv”.....	93

5.2	"Det er viktig å være selvsikker"	94
5.3	Å avvise eller unngå konflikter	96
5.4	"Har du noe å tape, gjelder det å unngå situasjonen"	97
6	Ettervirkninger for de utsatte.....	100
7	Informantenes forslag til tiltak.....	105
8	Oppsummering.....	114
9	Litteratur	120

1 Innledning

Volds- og trusselproblematikken er et tema som har fått mye fokus i norsk kriminalomsorg de siste årene. Fokus har i stor grad vært rettet mot vold og trusler mot tilsatte i kriminalomsorgen, der kunnskap om blant annet risikofaktorer og konsekvenser for de tilsatte har dannet viktige grunnlag for tiltak og videre forskning på temaet. Kunnskapen om vold og trusler mellom innsatte i norske fengsler er imidlertid mer mangelfull, men det er liten tvil om at det forekommer (Hammerlin & Kristoffersen 2001, Eian 2007, Hammerlin & Rokkan 2007).

Formålet med denne rapporten er å identifisere temaene for de situasjoner der trusler og vold oppstår mellom innsatte, og gjennom intervjuer med de innsatte få kunnskap om hva volden handler om og deres forståelse av sammenhengen den foregår i. Det var derfor viktig å få frem eksempler på og beskrivelser av ulike volds- og trusselhendelser og måter å forstå disse på. Hensikten med intervjuene var altså å identifisere noen typiske og ofte forekommende situasjoner og forsøke å identifisere de omkring- og bakenforliggende faktorene i disse situasjonene. Overordnet problemstilling er: Er det mulig å identifisere noen sentrale momenter som skaper eller øker faren for konflikter mellom innsatte? Hvilke temaer for trusler og vold kan de innsatte peke på i situasjoner der slike hendelser oppstår?

Det er her flere sentrale spørsmål: Hva er utgangspunktet eller foranledningen for hendelsene? Er volden planlagt eller er det mer situasjonsbestemte hendelser som utløser den? Hvilke konsekvenser får slike hendelser for den utsatte? Det var også aktuelt å forsøke å si noe om faktorer som kan bidra til å dempe en konflikt i situasjoner der vold ikke utvikler seg.

Tilnærmingen i forskningsprosjektet har noen åpenbare begrensninger. En kvantitativ tilnærming til problemstillingen, som kunne gitt pålitelige, kvantitative data om problemets omfang hadde vært nyttig, men her må vi likevel regne med store mørketall. Grundigere undersøkelser av trussel- og voldssituasjoner der alle impliserte parter ga sine tolkninger av og forklaringer på hendelsen, ville kunne gitt en bedre forståelse av hvorfor trusler og vold oppstår, eller ikke.¹ En større bredde i utvalget ville også kunne gi et mer nyansert bilde av volds- og trusselsituasjonen i norske fengsler. En slik tilnærming var imidlertid ikke mulig innenfor dette prosjektets rammer. I stedet har jeg fokuset på noen av de vanligste temaene for konflikter, vold og trusler mellom innsatte, hvordan situasjonene utarter seg, og hvor jeg gir noen empiriske eksempler på hvert tema. Tilnærmingens styrke er at en åpen og eksplorativ holdning til temaet, der innsatte selv kan fortelle om sine opplevelser, gir mulighet for at variasjonen i opplevelsene får komme til uttrykk, slik at temaet ikke innskrenkes unødige, og slik at det er mulig å identifisere de viktigste variablene som fører til vold eller trusler mellom innsatte.

1.1 Mandat

Kriminalomsorgens utdanningscenter fikk i januar 2007 tildelt midler fra Justisdepartementet for å gjennomføre et prosjekt med temaet trusler og vold mellom innsatte i fengsel. Denne rapporten er et resultat av dette arbeidet. Prosjektet er en del av en videreføring av tidligere års arbeid og rapportering av vold og trusselhendelser mot tilsatte i kriminalomsorgen.

Prosjektet var finansiert for fire måneder og var dermed tidsmessig svært begrenset, noe som naturlig nok har påvirket forskningsprosessen. Rapporten må

¹ Hammerlin & Kristoffersen (2001) etterlyser også undersøkelser med fokus på forholdet mellom vold og trusler knyttet til utenlandske fanger ifht. kommunikasjonsproblemer, evt. kulturkonflikter/etniske konflikter.

derfor sees som et forprosjekt som kan bidra til å foreslå viktige temaer og problemstillinger for videre forskning. Kriminolog Kristin Hanoa ble engasjert av Kriminalomsorgens utdanningssenter ved avdelingsleder Janne Helgesen til å gjennomføre prosjektet. Veileder og faglig ansvarlig på prosjektet har vært Ragnar Kristoffersen.

Bestillingen fra Justisdepartementet var forholdsvis åpen, men trusler og vold mellom innsatte skulle være hovedfokus. Etter et møte med Janne Helgesen, Ragnar Kristoffersen og undertegnede 27.02.07 falt vi ned på overnevnte problemstillinger som aktuelle i denne omgang.

1.2 Tidligere forskning

Det finnes en rekke undersøkelser med fokus på trusler, mobbing og vold mellom innsatte i fengsel. Spesielt har Storbritannia og USA en rekke undersøkelser. Her kan nevnes Fleishers "Warehousing Violence" (1989), der han med deltakende observasjon evaluerer den formelle og uformelle sosiale kontrollen i et høysikkerhetsfengsel i USA. Hovedfokus for undersøkelsen er de innsattes syn på fengselslivet, hvordan ulike former for vold utarter seg, og forslag til hvordan ledelsen kan møte denne type hendelser. Toch, Adams og Grants "Coping" (1989) er også relevant, der de med kvantitativ og kvalitativ metode undersøker hvordan innsatte i et amerikansk fengsel håndterer fengselslivets påkjenninger og utfordringer. Forfatterne mener vold og aggressiv atferd er en av måtene å håndtere fengselslivet på. Ved å vise seg sterk og tøff kan man opparbeide seg et rykte med selvtilliten det gir. Her kan også Bowkers "Prison Victimization" (1980) nevnes, der han ser nærmere på ulike typer vold mellom innsatte og hva disse hendelsene handler om. Han mener bl.a. at seksuallovbrudd og tysting er sentrale temaer for vold mellom innsatte, noe som også har visse likhetstrekk med funn i denne rapporten. Han anser vold i fengsel som en del av det han mener er

et voldelig miljø, og hvor han i likhet med Toch, Adams og Grant (1989) mener vold gir fordeler, bl.a. i form av status, bedre selvbilde og som et forsvar mot angrep fra andre innsatte.²

Amerikanske undersøkelser har visse likhetstrekk med de nordiske undersøkelsene på dette området. Likevel kan ikke amerikanske fengsler sies å være det mest nærliggende å sammenlikne med norske fengselsforhold.

I nordisk sammenheng finnes det færre undersøkelser, men temaet er likevel sentralt blant annet i Malin Åkerstrøms rapport "Våld och hot bland intagna i kriminalvårdsanstalt" (1985). Hun ser nærmere på temaer for volds- og trusselsituasjoner mellom innsatte og analyserer stigmatiserte gruppers situasjon i fengsel, bl.a. utlendinger, tystere og sedelighetsdømte. Som en forlengelse av denne gjennomførte David Wästerfors (2005) undersøkelsen "Fängelsebråk. Utkast til interaktionistiska analyser av konflikter i totale institusjoner". Den bygger på kvalitative intervjuer med innsatte og ansatte ved ulike fengsler i Sverige, der de ser nærmere på konflikter og samspillformer som utspiller seg i anstaltene og hva de ulike aktørene tilskriver konfliktene. Undersøkelsen tar utgangspunkt i at konflikter og bråk ikke kan sees uavhengig av anstaltens utforming og kontroll, men må heller sees i sammenheng med fengselets kontrollaspekt.³

I Finland gjennomførte Minna Ruckenstein og Annika Teppo undersøkelsen "Violence, Power and Vulnerability: Evidence from Prison" (2004). Bakgrunnen for undersøkelsen er at fengslenes håndtering av bråk og vold har hovedsakelig

² Han nevner maskulinitet som en viktig faktor her, noe også Ruckenstein (2004) trekker frem i sin prosjektbeskrivelse for vold mellom innsatte.

³ I tillegg er temaet berørt i Gustavsson & Lindstens rapport "Från fem år til livstid. En intervjustudie med långtidsdömda fångar" (1996).

dreid seg om mer kontroll og overvåking av de innsatte (med de konsekvensene det har for fangene med bl.a. innskrenket frihet og sosialt liv), fremfor kunnskap om hva som skjer i slike situasjoner. Undersøkelsen tar utgangspunkt i de innsattes syn på sosiale relasjoner og spenninger i et lukket miljø, og hvordan forhandlinger om makt preger de innsattes daglige relasjoner. Forskerne mener vold kan sees i sammenheng med disse forhandlingene, og hvor vold kan brukes til å oppnå sosiale og personlige fordeler som innflytelse og sosial status. Vold er også en nærliggende løsningsstrategi for mange av de innsatte, noe som i stor grad er sammenfallende med funn gjengitt i denne rapporten. Videre er rapporten ”Maktförhållanden mellan fångar och rädslan för våld i slutna fångelser” (2005) fra Brottspåföljdsverket relevant. Undersøkelsen tar utgangspunkt i at stadig flere innsatte i finske fengsler føler seg utrygge og ber om å bli isolert. På bakgrunn av kvantitative og kvalitative metoder beskriver de de utrygge fangenenes synsvinkel, de innbyrdes maktrelasjonene og trusler og vold mellom de innsatte i Helsingfors fengsel. Temaer for konfliktene er blant annet tysting, etnisitet, narkotika, psykiske og sosiale problemer.

I Norge finnes det mindre dokumentert kunnskap om slike hendelser. Temaet har til en viss grad blitt berørt i andre undersøkelser,⁴ men fokus har hovedsakelig vært rettet mot tilsatte i kriminalomsorgen. Dette har også vært fremhevet i media, der bl.a. Dagsavisen (19.9.2003) skriver om Kriminalomsorgens plan om å registrere vold mot ansatte, og ikke innsatte. I artikkelen uttaler en ansatt i kriminalomsorgen at dersom noe skjer mellom de innsatte, er det få som vil fortelle om det i frykt for å bli stemplet som tystere. Det er derfor av stor betydning å få kunnskap på dette området, også fordi vold mellom fanger kan

⁴ Se bl.a. Hammerlin & Kristoffersen (2001) og ”Handlingsplan mot vold og trusler mot tilsatte i kriminalomsorgen” (2002).

bidra til økt usikkerhet blant de ansatte ved fengslene (Hammerlin & Kristoffersen 2001).

I Hilde Eians hovedoppgave "Fengslende makt. En kvalitativ undersøkelse av makt blant innsatte" (2007) er temaet sentralt. I undersøkelsen ser hun nærmere på makt mellom innsatte, og mener dette er en del av en innsattkultur i fengslene. Hun mener at en slik innsattkultur oppstår blant annet som en følge av fengselet som en krenkelsesprosess, og hvor behovet for makt og bestemmelsesrett er en del av kulturen. Målet med makten er å øke egen velferd i fengselet i form av goder eller tjenester fra andre innsatte, og hvor hun mener at ulike former for vold er én av flere måter å utøve makt overfor andre innsatte på.⁵

1.3 En begrepsavklaring

Begrepet "vold" kan sies å være et sekkebegrep som rommer ulike oppfatninger og definisjoner. I litteraturen finnes en rekke ulike definisjoner av begrepet (Isdal 2000, Sollund 1999, Cooke, Baldwin & Howison 1990). I noen undersøkelser er begrepet ikke definert eksplisitt, men brukes som en mer generell beskrivelse av ulike typer fysisk vold (Fleisher 1989, Åkerstrøm 1985) eller "et forsettelig forsøk på å påføre andre fysisk skade" (Breakwell 1995:16).

⁵ Jeg vil også nevne at vold mellom innsatte har vært et tema i media – artikler som bygger på inntrykk fra ansatte i kriminalomsorgen. Bl.a. uttaler HMS-ansvarlig i Oslo fengsel, Knut Gran, i Dagsavisen 19.9.2003, at volden øker blant fangene, og mener det blant annet henger sammen med motsetninger mellom ulike grupperinger i fengselet. Han uttaler også at økt vold blant fangene skaper utrygghet for ansatte. Videre uttaler tillitsvalgt Harald Ringved i Bergen fengsel til Nrk Hordaland (Nrk.no 12.10.2003) at de ansatte frykter følger både i forhold til overgrep og smittevern når regjeringen vil pålegge fengselet å la flere sone sammen to og to. Det er imidlertid ikke dokumentert at dublering har hatt slike konsekvenser. Dette er riktignok usystematisert kunnskap, men bør likevel tillegges en viss vekt da det bygger på kjennskap til feltet. Temaet har også vært fremmet i andre faglige sammenhenger (Esdorf 2001, Hammerlin 2001, Nilssen 2001), uten at dette har vært knyttet til nærmere forskning og analyser.

I denne rapporten beskriver informantene en rekke forskjellige hendelser, situasjoner og atferdsformer når de snakker om vold. På spørsmål om voldshendelser beskrives alt i fra konkrete fysiske voldsepisoder som å sparke eller slå, til mer vage handlinger, som gester eller blikk i hensikt å skremme, true eller mobbe. Informantene beskriver altså et bredt spekter av handlinger som vanskelig lar seg fange inn av mer snevre, tradisjonelle voldsdefinisjoner. Fordi informantene selv trekker dem frem som eksempler på vold mellom innsatte, anser jeg det som viktig å bruke en voldsdefinisjon som rommer hele spekteret av handlinger som de innsatte beskriver

I rapporten ”Vold og trusler mot tilsatte i Kriminalomsorgen” (2001) har Yngve Hammerlin og Ragnar Kristoffersen undersøkt vold og trusler mot tilsatte i kriminalomsorgen. De stiller blant annet spørsmålet hvorfor slike hendelser finner sted, hvilke situasjoner som utløser hendelsene, hvilke konsekvenser det får og gir forslag om eventuelle tiltak for å forebygge slike situasjoner. I rapporten benytter de seg av to operasjonelle definisjoner på vold og trusler:

”Med vold menes fysisk angrep/antastelse som har medført skade på person eller eiendom. Med skade på person menes både alvorlig og lettere skade, som overflatiske sår, ”blåmerker” eller liknende.”

”Med trusler menes skriftlig, verbal eller non-verbal ytring (kroppslige fakter eller tegn) eller bruk av våpen eller annen gjenstand, som var egnet til å fremkalle frykt for at en selv eller egen eiendom kunne bli påført skade” (Hammerlin og Kristoffersen, 2001: 118).

Imidlertid understreker de at for å kunne favne de ulike formene for vold informantene opplever å bli utsatt for, er det viktig av å utvide voldsbegrepet: ”Intervjuene viser at det er ønskelig med en bredere teoretisk definisjon, som evner å beskrive de mange voldsformene som informantene forteller om” (Hammerlin & Kristoffersen 2001:25). De kategoriserer derfor følgende voldsformer: Fysisk, psykisk, symbolsk, strukturell og sosial vold, herunder også

institusjonell og byråkratisk vold.⁶ Fysisk vold er kanskje den vanligste oppfatningen av vold og kan være vold mot legemet og/eller gjenstander, og der målet eksempelvis er påføring av smerte, ubehag, hevn eller skremsel. Den psykiske volden har offerets psykiske følelser og tilstand som mål. Den skal skape redsel og usikkerhet, eller å ydmyke og få makt over offeret, f.eks. ved å true. Symbolsk vold kan være både verbal og non-verbal.⁷ Den verbale volden kan eksempelvis være kjefting, utskjelling og trusler, mens den non-verbale volden uttrykkes i form av kroppsspråk, mimikk, tegn, symboler, osv. Strukturell vold beskrives som en voldsform som ikke utøves av enkeltpersoner, men mer som en voldsform innebygget i selve systemet, en sosial organisering der livsbetingelsene oppleves voldelige. I tillegg beskriver de også sosial vold, der forfatterne eksemplifiserer med mobbing, trakassering og utstøting. Begrepene overlapper hverandre til en viss grad, og de skriver at flere voldsformer kan opptre i samme hendelse. Likevel gir en slik kategorisering et mer nyansert og utfyllende bilde av ulike former for vold.

På bakgrunn av mine informanters beskrivelser av voldssituasjoner anser jeg Hammerlin og Kristoffersens voldsbegrep som en dekkende og fruktbar måte å tilnærme seg volds- og trusselproblematikken på. Spesielt vil den fysiske, psykiske, symbolske og sosiale volden være mest relevant for denne rapporten.⁸

⁶ Institusjonell vold er en form for strukturell vold der man opplever seg som offer for en organisasjonskultur og/eller samhandlingskultur som representerer en form for maktutøvelse. Byråkratisk vold er når ”enkeltmennesker opplever seg som et offer for avgjørelser i den byråkratiske virksomheten” (Hammerlin & Kristoffersen 2001: 23).

⁷ I tillegg til direkte og indirekte (Hammerlin & Kristoffersen 2001: 21-23).

⁸ Et vidt voldsbegrep forekommer i flere undersøkelser, bl.a. i Mogens Møllers ”I fars vold” (2001) og Per Isdals ”Meningen med volden” (2000).

2 Metode

2.1 Utvalg og rekruttering

Denne rapporten bygger på intervjuer med 13 innsatte ved fire ulike fengsler på Østlandet. Fengslene ble valgt på bakgrunn av geografisk beliggenhet ettersom en landsomfattende undersøkelse ville blitt for tidkrevende for dette prosjektet.

Intervjuene ble gjennomført fra juli til september 2007. Jeg meldte prosjektet inn til Norsk Samfunnsvitenskapelige datatjeneste AS, for deretter å sende ut et informasjonsskriv til de ansatte via direktøren ved de ulike fengslene. Jeg hadde en kontaktperson på hvert sted som var behjelpelig med den praktiske delen av undersøkelsen, for eksempel avtaler med informanter og ellers uformelle samtaler rundt de aktuelle problemstillingene. Alle fengslene fikk skriftlig informasjon om hva prosjektet gikk ut på og hvem jeg ønsket og snakke med.

De ansatte videreformidlet min anmodning om intervjupersoner til noen utvalgte innsatte. For å få mest mulig konkret kunnskap på området anså jeg det som mest fruktbart å komme i kontakt med personer som kunne tenkes å ha personlige erfaringer og opplevelser. For å øke denne sannsynligheten vurderte jeg det som mest hensiktsmessig å la ansatte finne frem til egnede informanter basert på visse kriterier; personer de mente hadde vært involvert i hendelser med trusler og vold, enten de var initiativtakere, utsatt for slike hendelser eller begge deler. Fordelen med en slik utvalgsmetode er at det øker sannsynligheten for raskt å komme i kontakt med relevante personer, nemlig de med personlige erfaringer på området, noe dette prosjektet tidsmessig sett var avhengig av (Hellevik 2002). En generell forespørsel til et tilfeldig utvalg innsatte i fengslene ville mest sannsynlig ha satt meg i kontakt med flere personer med mer generelle oppfatninger og synspunkter om temaet, ikke nødvendigvis personer med personlige erfaringer. Det ville i så

fall utgjort en uheldig begrensning når det gjelder konkret informasjon om vold og trusselhendelser.

Samtidig har dette kanskje medført at jeg ikke har kommet i kontakt med innsatte som betjentene vet mindre om, der volden foregår mer i det skjulte og hvor jeg dermed ikke får kunnskap om den type hendelser som ikke er synlige, men ikke nødvendigvis mindre viktige. Samtidig fikk jeg inntrykk av, både fra informanter og ansatte, at betjentene har et rimelig godt overblikk over mye av det som foregår blant innsatte og hvem som er innblandet, men de vet ofte mindre om nøyaktig hvem som har gjort hva, hva som har skjedd eller hvorfor. Samlet ser det likevel ut til at ansattes utvelgning av informanter har vært rimelig fruktbar. Dessuten viste det seg at informantene hadde blitt forespurt på litt forskjellige måter. De fleste hadde blitt direkte forespurt av en betjent, avdelingsleder eller sosialkonsulent, men enkelte sa de hadde sett et oppslag på avdelingen og tok selv kontakt for å delta.

Hovedtyngden av informantene ble spurt om å delta på grunn av involvering i voldsepisoder mellom innsatte. Det viste seg også at enkelte var spurt av de ansatte på bakgrunn av dommer for vold, et kriterium som var noe på siden av mine opprinnelige ønsker. Det er likevel viktig å understreke at samtlige informanter hadde personlige erfaringer på området og hadde mye bidra med.

I utgangspunktet ble det vurdert å bruke fengslens database og foreta et tilfeldig utvalg derfra basert på personers involvering i konflikter, vold eller selvvalgt isolering. En slik kilde ville kanskje også gitt et annet og mer utfyllende bilde enn intervjuer gir, men fengselets etatsregister gir ikke uttømmende opplysninger om slike hendelser blant innsatte, og mange hendelser registreres ikke. Dessuten ville en slik metode vært mer tidkrevende grunnet krav om tillatelser fra NSD og var derfor ikke mulig å gjennomføre i denne omgang.

Til sammen fikk jeg 19 svar. En ble løslatt før jeg rakk å intervjuet han, én ble overflyttet til annet fengsel, én trakk seg av årsaker uavhengig av intervjuet, én trakk seg av ukjente årsaker og to returnerte samtykkeerklæringen uten signatur og var dermed dessverre umulig å finne frem til.

Selv om det er mange informanter med i undersøkelsen har jeg av hensyn til anonymitet og rapportens begrensede omfang valgt ikke å presentere dem i detalj hver for seg. I stedet presenteres de her summarisk for å få et visst inntrykk av dem. Aldersmessig strekker mennene seg fra 22 til 38 år, der majoriteten er i begynnelsen av 30-årene. Informantene har dommer fra ett til 16 år, hvorav ti har dommer fra 10-16 år, én har ett år, én har tre år og én har syv år. På intervjutidspunktet har informantene sonet fra ca ett til syv år, de fleste ca tre-fire år. Informantene har dommer for ulike lovbrudd, der drap, narkotikalovbrudd, vold og ran utgjør hovedtyngden. Nesten samtlige har tidligere dommer for vold, ran eller narkotikalovbrudd og har sonet i ulike fengsler og avdelinger. Noen sitater og deler av hendelser er av anonymitetshensyn utelatt i rapporten. I tillegg er tid og sted endret noen steder slik at ikke informanter eller konkrete hendelser skal kunne gjenkjennes.

I rapporten har jeg kun intervjuet menn i fengsel. Det betyr ikke at kvinnene er mindre viktige å intervjuet med hensyn til disse problemstillingene. Tvert imot er det rimelig å anta at temaet kan være minst like relevante blant kvinner som menn. Av tidmessige årsaker ble det imidlertid ikke mulig å få til dette i denne omgang, men det er klart av interesse i videre forskning på temaet.

2.2 Om informantene

I en undersøkelse basert på frivillighet vil det alltid være rimelig å stille spørsmål ved grunnen til at noen innsatte ønsker å delta og andre ikke. I undersøkelser der

intervjuer er gjort i fengsel, beskrives ofte intervjuene som et avbrekk i en ellers monoton tilværelse der regler og rutiner står sentralt (Sollund 1999, Leer-Salvesen 1988). Det kan også være tilfellet her. Flere av informantene ga likevel uttrykk for at de hadde mye erfaring på området og ønsket å formidle dette videre. For de fleste virket dette som en av hovedårsakene til deltakelsen.

Utøvere av vold er overrepresentert i undersøkelsen.⁹ Én av grunnene til dette kan være at ofrene er spurt på lik linje med utøverne, men i større grad har sagt nei til å delta. Det er en problemstilling jeg var forberedt på. Utsatthet for trusler, vold eller trakassering kan være et sensitivt og skambelagt tema, og noen er kanskje redde for å fortelle. Til en viss grad kan dette ha vært tilfelle. Det kan også være at betjentene er mer oppmerksomme på utøverne fordi de synes mer i fengslene, og at kjennskapen til ofrene er mindre, der volden har foregått i det skjulte. Samtidig fikk jeg inntrykk av at hovedårsaken heller kan ligge i at betjentene i større grad har kontaktet utøverne av volden fordi de tenkte at det kunne være mer interessant for meg for å snakke med dem om det aktuelle temaet.

Andelen informanter med annen etnisk opprinnelse enn norsk er også overrepresentert. Det er tre norske, tre norsk-asiatere, fem norsk-afrikanere, én østeuropéer og én fra Midtøsten. Jeg spurte et par av kontaktpersonene mine ved fengslene om de hadde noen tanker om årsaken til dette. Én av dem mente at dette var tilfeldig. Der hadde de i grunnen vært mer opptatt å se på dommer for vold og velge intervjupersoner på bakgrunn av dette. Den andre kontaktpersonen hadde en oppfatning av at utenlandske fanger ofte var mer positivt innstilt til slike undersøkelser og i større grad ønsket å delta når de ble spurt. Om det betyr at flere

⁹ Forholdet utøver/offrer kan imidlertid diskuteres. Offer/utøver kan endres i samme hendelse og fra situasjon til situasjon (se bl.a. Sollund 1999, Hammerlin & Kristoffersen 2001). Her menes at informant først og fremst er en som utsetter andre for vold, og i mindre grad blir utsatt for det selv.

norske var spurt, men hadde sagt nei, eller om flere utenlandske ble spurt fordi de oftere sier ja, er uvisst.

2.3 Gjennomføringen av undersøkelsen

2.3.1 Intervjuene

Intervjuene ble gjennomført på besøksrom i de respektive fengslene og varte i ca en-tre timer. Under intervjuene brukte jeg en intervjuguide, der jeg på forhånd hadde skissert noen temaer jeg ønsket å ta opp, men med rom for å stille oppfølgingsspørsmål underveis. Dette gir bedre mulighet til å få kunnskap om de temaer og problemstillinger de innsatte selv mener står sentralt, fremfor bruk av strukturerte intervjuer der man på forhånd begrenses av sine egne snevre kategorier og det man tror er sentrale temaer.

Som registreringsteknikk valgte jeg i utgangspunktet å bruke papir og blyant fordi jeg mente det ville virke mindre hemmende på informantene med tanke på intervjuets sensitive tema. Det viste seg imidlertid at informantene ga mye detaljkunnskap og nyanser det kunne være vanskelig å få notert godt nok. To informanter mente jeg burde bruke båndopptaker fordi de snakket fort og mye, og med en båndopptaker kunne jeg bruke mer oppmerksomhet på informanten enn på skrivingen. Dette fungerte godt i de fleste tilfeller. Noen informanter syntes ikke båndopptaker var noe problem og glemte den fort under intervjuet. Andre var mer skeptiske. For eksempel sa to informanter at de syntes det var greit med båndopptaker. Jeg merket likevel at den var noe forstyrrende ved at de ofte så på den før eller etter at de svarte, de omformulerte seg, osv. De ønsket imidlertid ikke å slå av båndspilleren fordi de mente det var viktig at jeg fikk ordentlig med meg det de ønsket å formidle. To informanter var forholdsvis klare på de at ikke ønsket båndopptaker, og hvor jeg naturligvis noterte. Med papir og blyant gikk

jeg kanskje glipp av nyanser eller informasjon jeg ikke husket i ettertid, men samtidig er jeg trygg på at jeg fikk en tillit og kunnskap jeg ikke ville fått ved bruk av båndopptakeren. Informantene var således ganske forskjellige med hensyn til åpenhet og skepsis. Noen gikk rett på og snakket så mye at jeg knapt rakk å stille spørsmål før de hadde vært innom flere av temaene i intervjuguiden. Andre var mer avventende da de kom til intervjuet. Til tross for informasjonsskrivet om hvem jeg var og hvor jeg kom fra, ville de forsikre seg om at jeg ikke representerte fengselsledelsen. Én sa han hadde avslått tilbudet fordi han trodde informasjonen ville arkiveres i hans ”mappe”. Etter å ha intervjuet en annen innsatt på samme avdeling, ble han imidlertid beroliget og ville være med likevel.

Her er det også rimelig å stille spørsmål om hva informantene velger å fortelle meg og hvordan velger jeg å tolke informasjonen. Kanskje er det vanskelig å forklare for en utenforstående forsker, og kanskje også for seg selv, at man har utøvd vold mot en medfange. Av og til virket det som informantene opplevde det vanskelig å fortelle om ulike hendelser. Dette gjaldt både utøvere og ofre. Spesielt fikk jeg inntrykk av at de mer alvorlige hendelsene var vanskelig å fortelle om, spesielt for utøverne av volden. I noen tilfeller sa informantene svært lite om hva som hadde skjedd i de enkelte situasjonene, men ga heller uttrykk for et stort behov for å fortelle hvorfor hendelsen skjedde, nærmest for å ha en rasjonell og ”god nok grunn” til voldshandlingene. Enkelte ga også inntrykk av å ha en noe bagatelliserende og/eller noe ansvarsfraskrivende holdning til hendelsene.¹⁰ På grunn av intervjuets sensitive tema var det derfor viktig å være bevisst på spørsmålsstillinger og uttrykksform underveis, å stille mest mulig åpne spørsmål

¹⁰ Ragnhild Sollund (1999) peker på dette i sin undersøkelse om voldsdømte menn med flyktningebakgrunn. Hun gir bl.a. eksempler på noen åpenbare motsetninger mellom informantenes og rettens fremstillinger av handlinger informantenes soner for, og mener det kan ha sammenheng med flere faktorer. Det kan av ulike årsaker f.eks. handle om fortrenkning, benektning, rasjonalisering eller bagatellisering.

uten kritiske undertoner eller konfrontering og være tydelig på min oppriktige nysgjerrighet på det informantene fortalte.

Undersøkelsen har således også noen etiske dilemmaer. Det er et stort ansvar å be innsatte fortelle om hendelser de kanskje opplever som skamfulle, traumatiske eller på annen måte belastende. Det var viktig at informantene ikke skulle sitte igjen med en følelse av å bli "lurt", det vil si en fremmed person som kommer, får masse informasjon ut av dem og går igjen. Dette kunne jeg til tider oppleve som vanskelig. Det var derfor viktig å ha en bevissthet om dette underveis, og legge vekt på god informasjon der taushetsplikt og betoning av frivillighet var sentralt. Samtidig ga informantene uttrykk for en positiv opplevelse av intervjuet, og flere var eksplisitte på at det var fint å få snakket om og satt ord på hendelser og opplevelser de ellers ikke snakker med andre om. For eksempel: *"Jeg har ikke snakket så mye på to år som jeg har gjort i løpet av to timer"* eller *"Håper jeg ikke har snakket hull i hodet på deg."* Kanskje sier disse utsagnene noe om behovet for å synliggjøre og sette ord på disse temaene. Sollund (1999: 27) er inne på det samme i sin undersøkelse: "Informanten har behov for å snakke om, og gi sin egen versjon av, det som hendte. Det å bli hørt, det å ha betydning og være viktig for et formål, kan også ha en positiv verdi."

Man kan også stille spørsmålsteget ved betydningen av at informantene forteller om hendelser som har skjedd tilbake i tid. Det kan innebære at man forklarer eller rasjonaliserer en hendelse ut fra hvordan man ser på hendelsen i dag, ikke nødvendigvis hvordan man oppfattet situasjonen dengang eller at man trenger en "god grunn" til å ha handlet som man gjorde:

"Folk kan være seg lite bevisst drivkreftene bak egne handlinger. Drivkrefter kan være fortrenge og underbevisste, og den subjektive mening aktørene knytter til en situasjon, kan være en etter-rasjonalisering i situasjonen, og ikke det som har ført frem til situasjonen." (Repstad 1993: 20).

Flere av informantene var imidlertid svært reflekterte og ga uttrykk for dette med uttalelser som ”Da mente jeg at..., men nå ser jeg at...”, osv. Det oppveier ikke feilkilden, men tyder på en høy grad av refleksjon over egne årsaksforklaringer.

2.3.2 Tematisering av materialet

Informantene gir et sammensatt bilde av trusler og vold. I noen situasjoner kommer foranledning og årsak til hendelsen forholdsvis klart frem og informanten selv er tydelig på hva som skjedde. I andre situasjoner kan hendelsene virke mer utydelige, også for informanten, og der foranledning, utløsende årsak i situasjonen og informantens oppgitte motiv for handlingen kan se ut til å avvike fra hverandre. I tillegg kan flere forklaringstemaer være virksomme i en og samme situasjon, det ene utelukker ikke det andre. Dette gjør temaet komplisert og åpner for flere forklarings- og tematiseringsmuligheter. Jeg har valgt å tematisere hendelsene etter de temaene som går igjen i materialet, og det informantene fremhever som de viktigste årsakene til de volds- og trusselsituasjoner de forteller om. Hensikten er å få frem informantenes oppfatninger av årsakene til hvorfor slike hendelser skjer og hvilke temaer konfliktene har. Dette er verdifull informasjon og kan si oss mye om hvorfor slike hendelser skjer.

Det er likevel viktig å være bevisst på en forskningsmessig åpenhet og nøkternhet i forhold til det som fortelles. Ikke fordi informantene nødvendigvis lyver bevisst, men fordi, som jeg var inne på foran, man selv ikke alltid er bevisst egne handlinger og hvorfor man gjør dem. Dermed vil man kanskje lete etter mer akseptable forklaringer, enten i situasjonen eller like før:

”Vi mennesker har et historiefortellerproblem. Vi er litt for snare til å finne en forklaring på ting vi ikke egentlig har noen forklaring på. (...) Når vi ber mennesker forklare hvordan de tenker – særlig tanker som kommer fra underbevisstheten – må vi være varsomme med hvordan vi tolker svarene” (Gladwell 2005: 62-63).

Dette bør derfor tas i betraktning underveis i rapporten. Spesielt i tilknytning til sensitive temaer vil man kanskje utelate eller fremheve forhold i tråd med behovet for å fremheve seg selv eller underrapportere egne handlinger. Det er derfor ikke et mål å gi noen uttømmende forklaringer på hvorfor situasjonene oppstår, fordi handlinger er sammensatte, bevisste og ubevisste der kontekst, intensjon og årsak vil variere og avvike fra hverandre.

Fordi rapporten søker å få de innsattes erfaringer og synspunkter på temaet anser jeg det også som viktig å la intervjupersonene få anledning til å utdype underveis og la deres fremstillinger bli bærere for rapporten. Jeg ser det derfor som hensiktsmessig å la informantene komme til orde gjennom sitater og utførlige beskrivelser av eksemplene de gir.¹¹ I datamaterialet finnes det for øvrig mange temaer, problemstillinger og teoretiske spørsmål det kunne vært interessant å se nærmere på. Flere av disse er imidlertid utelatt av plasshensyn.

2.3.3 Tolkningen av materialet

Volds- og trusselhendelsene informantene forteller om bærer ofte preg av å ha flere lag. Umiddelbart kan det se ut til å være ulike situasjonelle faktorer informantene peker på, det mange beskriver som ”småting”, om utløser en voldshendelse. Samtidig viser det seg at flere av hendelsene informantene beskriver ser ut til å bunne i mer bakenforliggende faktorer, det de fremhever som årsaken til at hendelsene ”egentlig” skjer (som problematisert over) og som ofte kan sees i sammenheng med den livssituasjonen informantene er i.

Et viktig perspektiv i denne sammenheng er derfor at trusler og vold mellom innsatte ikke kan sees som isolerte fenomener, men må sees i sammenheng med

¹¹ Informantene beskriver flere *former* for vold. P.g.a. undersøkelsens begrensede omfang er disse ikke kategorisert systematisk i rapporten, men eksemplene viser at én hendelse kan inneholde flere typer vold.

bl.a. bakgrunn, situasjon og den sosiale konteksten hendelsene foregår i. I tillegg til informantenes bakgrunn og historie, vil fengslesopphold ha en rekke konsekvenser for den innsattes livssituasjon og påvirke den enkelte forskjellig, der blant annet tapsopplevelser, nedstemthet og bekymring vil ha betydning for hvordan man oppfatter, tolker og responderer på ulike situasjoner.¹² Fengselets påvirkning på den enkelte og samhandlingen de innsatte i mellom er et viktig bakgrunnstappe for å forstå de volds- og trusselhendelser informantene forteller om og kunne si noe om årsakene til disse (Hammerlin & Kristoffersen 2001).¹³ I rapporten er dette dog bare en ramme for tolkningen av materialet, og hvor det viktigste er å kunne identifisere noen risikofaktorer for utviklingen av volds- og trusselhendelser mellom innsatte fordi disse har betydning for eventuelle forebyggende tiltak. På bakgrunn av undersøkelsens begrensede omfang var det ikke mulig å gjøre systematisk rede for forskjeller i ulike type fengsler, men jeg vil påpeke det underveis der det er relevant.

¹² Her kan nevnes en rekke undersøkelser om virkninger av det å sitte i fengsel, bl.a. Goffman (1993), Kristoffersen (1986), Green (1996), Skardhamar (2002) og Kittelsen (1996).

¹³ Betydningen av kontekst kan sees i flere andre undersøkelser som søker å forstå volds- og trusselsituasjoner mellom innsatte, bl.a. Wästerfors (2004), som nevnt innledningsvis, og Ruckenstein (2004).

3 Eksempler på risikofaktorer

I dette avsnittet vil jeg presentere noen av eksemplene informantene gir på volds- og trusselhendelser, og hva de mener er viktige årsaker og momenter, som kan forklare hvorfor slike situasjoner forekommer.

3.1 Belastninger ved fangelivet

”Det høres ut som småting, men for oss... det er alt vi har, for å si det sånn.”

9 av 12 informanter snakker mye om hvordan fengselsopphold påvirker humør, opplevelsen av tap av kontroll over eget liv, bekymringer og lite kontakt med familien. Flere av faktorene de peker på er nært knyttet til fengselets struktur. Det kan være mye innelåsing og avslag på permisjoner, men også den sosiale belastningen ved fengsling, for eksempel å bo tett med andre man ellers ikke ville omgått eller bekymringer utenifra. Mange beskriver hvordan dette fører til høyt frustrasjonsnivå, kortere lunte og lav terskel for kommentarer, spøk eller andres mangel på ro og orden. Det flere umiddelbart beskriver som småting og bagateller, fremheves i neste omgang som svært betydningsfulle momenter i en hverdag flere beskriver som rutinepreget, med få goder og liten påvirkningsmulighet (Kristoffersen 1986, Hammerlin & Kristoffersen 2001, Cooke, Baldwin & Howison 1990).

3.1.1 Å bo tett med andre innsatte

Å bo tett med andre man ellers ikke ville vært sammen med fremheves av flere som en årsak til konflikter og til tider også vold mellom innsatte. Fengselslivet medfører at aktiviteter som ellers foregår på ulike arenaer, som for eksempel jobb, fritid og søvn, nå foregår tett på hverandre eller på samme arena. Dette kan gi en

opplevelse av manglende rom for seg selv eller krenkning av hverandres private sfærer (Goffman 1993). I tillegg foregår aktivitetene som ellers ville foregått med ulike personer, med de samme menneskene:

”Det som skjer er at det er 14 personer som er innelåst (i fengsel) sammen 24 timer i døgnet, og da må det bli konflikter. Man mister litt kontroll. Her er det mange som må være sammen som ikke liker hverandre, da blir det voldelige situasjoner noen ganger.”

”På en annen avdeling her er de 15 mann. Der er det tull og bråk og kaos og småting hele tida. For eksempel når jeg skulle vaske klær, så er det en som stopper maskina og tar det ut, såne ting, småting, det skjedde hele tida. Og den aggresjonen som jeg hadde inni meg gikk jo utover andre innsatte eller betjentene. Hvis jeg hadde blitt sendt tilbake til den avdelinga, hadde jeg nok vært kjapt tilbake i gamle rutiner. Da blir jeg irritert, og så kan jeg ikke skjelle ut betjentene, og så går det utover innsatte.”

En annen sier det samme:

”Stort sett bare bagateller. Klart når 14 stykker bor oppå hverandre, så er det fort at det smeller. Det kan være alt fra at man ikke vasker opp etter seg på kjøkkenet til at folk misforstår hverandre. Det kommer helt an på dagsformen til folk. Vi bor oppå hverandre, og det er ikke alle som går så bra sammen.”

En annen forteller om flere voldsepisoder han har vært innblandet i i fengsel. Flere episoder vært alvorlige og ofrene har fått store skader. Han mener at en av hovedårsakene til konfliktene han kommer i, handler om at folk ikke overholder regler og respekterer fellesskapet. Han sier han gjentatte ganger har meldt fra til ansatte om innsatte som ikke fungerer i fellesskapet, men opplever at dette ikke fører frem. Han gir et eksempel på en hendelse der en innsatt over lang tid viste lite hensyn til at de bor mange sammen:

”En dag sa jeg ’Hvem er det som ikke har vasket her?’ og han sier ’Hvorfor bryr du deg om det?’ ’Fordi jeg skal lage mat nå, og jeg vasker ikke for deg, du må vaske selv’. Da truer han meg, og jeg sier ’Kom her, vi skal slåss, din idiot!’ Han kokte bare enda mer og kom imot meg. Da hadde jeg ikke noe valg. Jeg hadde akkurat kokt vann, så jeg siktet på ansiktet hans og kastet kokende vann.”

Hendelser som skjer som følge av gnisninger og frustrasjoner ved at mange bor sammen, ser til en viss grad ut til å henge sammen med type fengsel og hva slag avdeling man sitter på. De fleste informantene har som nevnt erfaring med ulike

fengsler og ulike avdelinger, og samtlige opplever at jo flere innsatte på en avdeling, jo flere blir det om godene og tiden. Dette påvirker stemningen blant de innsatte:

”Her blir alt stress, alt låses. Det blir stress å lage mat, stress å trene. Du kan tenke deg når 14 personer skal lage mat etter trening på en halvtime. Da blir man stressa hele tida.”

Denne informantene soner i et fengsel med høyt sikkerhetsnivå og opplever at dette også øker frustrasjonsnivået. Det er mange innsatte på avdelingene, liten tid og mye frustrasjon. Også Wästerfors påpeker dette i sin rapport der ansamlingen av mange innsatte og gjentatte møter med folk man ikke liker eller irriterer seg over, i seg selv kan være konfliktgenererende ved at man må ”(...) bo så där nära varandra”. I tillegg kan anstaltens tidspress og strenge skjemaer fungere som en oppladning for konflikter. Cooke, Baldwin og Howison (1990: 49) skriver: ”If something in our environment makes us feel uncomfortable it can cause tension, and one effect may be to make us feel and act more aggressively”. En informant beskriver det samme fra en avdeling han var på tidligere; mange innsatte, mye uro og det han beskriver som kaos og en amper stemning på avdelingen:

”Det er problemet; selv om du ikke har lyst til å bråke, så blir det bare bråk. Man går oppå hverandre og så skal man lage mat, én stekepanne og alle skal lage seg mat etter trening, ikke sant. ’Det er min tur, din dust, du har vært her hele dagen i dag og! Nei, din dust jeg er ikke ferdig ennå! Men jeg har vært på trening! Dust! Fløtt deg!’ og sånne ting, det skjer ganske ofte.”

Noen av informantene som mener dette kan skape konflikter har blitt overflyttet til ulike typer motivasjonsavdelinger, og beskriver dermed et mindre stress- og frustrasjonsnivå. Der er det færre innsatte på avdelingene og noe større mulighet for selvstyring og påvirkningsmulighet. De sier de soner sammen med innsatte som er ”på samme sted” i soningen sin, det vil si at de ønsker en rolig soning og bruker motivasjonsavdelingen som en god mulighet til dette.

3.1.2 Samhandling med betjenter

Fem informanter mener samhandling med betjentene er viktig når deg gjelder konflikter og uro mellom innsatte:

”Man kan ikke se vold mot innsatt og ansatt hver for seg, det blir feil, for blir du sint på en ansatt, så tar du det ut på en innsatt for det får ingen konsekvenser for deg. Så man må se ting i helhet.”

Ofte preges den problemfylte samhandlingen mellom innsatt og ansatt av de samme tingene som den vanskelige samhandlingen mellom de innsatte, for eksempel når noen svarer på en måte de opplever som frekk eller provoserende:

”Man kan ikke si at det er betjentene som har skyld i at vi slår, men de har en viss innflytelse. For eksempel når du ber om å få ringe, så svarer de frekt. Ting blir veldig forsterket her. Jeg ville jo aldri gått bort til en fyr ute på gata og sagt ’Hei, hvorfor ser du på meg ’a?’ Ingenting som skjer i fengselet er tilfeldig. Det er ikke tilfeldig at man slår hverandre.”

En annen informant soner en dom på 15 år og har sonet seks år. Han har små barn og sier det er sårt at han får sett dem så sjelden. Han sier betjentene ofte kommer med sårende kommentarer og spørsmål, noe som provoserer han enormt:

”Hvis vi sitter i fellesskapet, da er det bedre hvis betjentene ikke er tilstede, for det kommer så mange provokasjoner fra dem. For eksempel en av jentene her sier ’Heei, hvordan går det?’ (han imiterer med lys barnestemme), ’Jo, det går fint, takk.’ ’Hvordan går det med barna dine? Uff av meg, du har jo såå lang dom, du får jo ikke se dem før de er voksne!’ (barnestemmen igjen) Skjønner du hvor provoserende det er?? En dag var jeg så sint på henne, det var flaks jeg ikke hadde noe i hånda for da hadde jeg kastet noe rett i trynet hennes.”

Informanten beskriver her en situasjon som potensielt kunne vært truende for betjenten. Eksemplet er likevel av betydning fordi det er ett av flere eksempler han gir på situasjoner der han blir irritert, provosert og til slutt ender i konfrontasjoner med innsatte. Jeg spør informanten om betjenten kanskje mener å være hyggelig, men han mener at betjentens kommentarer ikke skyldes ubetenksomhet eller velmenighet, men at hun sier det for å provosere. Kanskje kan det sees i lys av det Kristoffersen (1989) skriver om at noen betjenter, av hensyn til de innsatte, av og til underkommuniserer kontrollaspektet ved sin

vokterrolle. En overdrevent uformell og litt påtrengende intim væremåte kan være et uttrykk for et slikt ønske om å underkommunisere statusforskjellen, men den kan ha motsatt virkning. Ofte vil de innsatte oppfatte det som et uttrykk for respekt, men noen kan også oppfatte det som hyklersk. Kristoffersen mener det henger sammen med at de innsatte ofte kanaliserer den bitterhet fengslingen påfører dem mot de ansatte, og da først og fremst mot dem i umiddelbar nærhet, nemlig betjentene. Informanten mener likevel at de ansatte ofte provoserer med hensikt for å straffe de innsatte ytterligere.

Videre beskriver noen hvordan fengselslivet setter de innsatte i en livssituasjon med begrensede muligheter til livsutfoldelse og påvirkning av egen situasjon. Man føler seg prisdig de ansatte og blir derfor provosert av det de til tider opplever som likegyldighet eller frekkhet fra de ansattes side:

”Noen av dem (betjentene) er så frekke, vet du. De svarer deg frekt. Da hender det du blir frustrert. Og alt tar lang tid, hvis du spør om noe, må du vente og vente. Ber du om framstilling, sier de at de ikke har bemanning, og så sitter de flere stykker og røyker og spiser vafler! Det er bare tull!”

”Jeg har sett folk bli mannevonde her på grunn av behandlingen de får, og det er folk som ikke egentlig har noe imot fengselsbetjenter i det hele tatt! Det er mye frustrasjon her på grunn av tungroddhet, ting tar lang tid, vi får forskjellige svar eller ikke svar i det hele tatt.”

”Det er ikke ofte de er frekke, men er de det, får de høre, ’Hold kjeft, di fitte’ eller ’Hore’, men så er det øst. For hvis du krangler med betjentene, så blir de også kranglete, og da snakker vi om respekt igjen. Skal han trekke seg eller skal jeg trekke meg, og særlig hvis andre innsatte står og ser på eller er til stede, da er det vanskelig å trekke seg. Jeg har sett at andre innsatte får kjeft av betjentene: ’Nå holder du kjeft’ Og da sier de andre: ’Du må svare den tullingen der!’ ”

Wästerfors (2005:11) skriver om det han kaller invitasjoner til bråk. Invitasjonene handler blant annet om det de innsatte oppfatter som personlige og tilsynelatende umotiverte krenkelser, blant annet betjenter som fornærmer den innsatte med kommentarer eller frekke måter å svare på. Kommentarene oppleves også som urettferdige fordi den innsatte opplever å bli behandlet dårligere enn de andre uten

grunn. Dette kan tolkes som en invitasjon til bråk som man ikke kan unnlate å respondere på og som igjen rettferdiggjør en motreaksjon mot den som krenker. Wästerfors gir først og fremst eksempler på hendelser mellom innsatte og ansatte, og situasjonene har fellestrekk med denne undersøkelsen der informantene gir eksempler på det de opplever som krenkende eller frekke kommentarer fra betjentene. Til forskjell fra Wästerfors' undersøkelse er det ingen av informantene i denne undersøkelsen som forteller at de har utøvet fysisk vold mot betjentene. Samhandlingen er likevel av betydning fordi informantene ser det i sammenheng med økt frustrasjon og økt risiko for konflikter og bråk mellom innsatte. I tillegg sier en informant at han har fått andre innsatte til å skremme eller true betjenter som hevn for avgjørelser eller dårlig oppførsel. Ellers sier samtlige at de ikke kan utsette betjentene for noe, konsekvensene er for store. Dermed forskyves aggresjonen over på innsatte:

”Det er ikke mye konflikter her, men jeg skjønner folk når det skjer. Det er på grunn av betjentene. De som jobber her irriterer folk, og så bygger det seg opp for hver dag. Man er sint, sint og sint, og så en dag eksploderer det bare, og hva skal man gjøre da? Da tar man det ut på hverandre, ikke på ansatte.”

”Man er egentlig sint på en betjent, men så lar man det gå utover andre innsatte.”

Beskrivelsene har likhetstrekk med Goffmans (1990:22) beskrivelser av innsatte som må be om de minste ting i hverdagen, ”the necessity to beg”, slik en informant i denne undersøkelsen sier: *”Du føler deg som et barn som må spørre pappa om lov for de minste ting.”* Flere informanter sier de opplever dette som umyndiggjørende, noe som i seg selv beskrives som frustrasjonsfremmende. Kristoffersen (1986) skriver at betjentenes begrensede mulighet til å ta avgjørelser, sammen med de innsattes manglende forståelse for at det skal være nødvendig å regulere alle detaljer, medfører konflikter. Når dette i tillegg gjentar seg og svarene oppleves frekke eller nedlatende forteller informantene om

aggresjon som bygger seg opp og som rammer andre innsatte i en annen sammenheng.¹⁴

3.1.3 Blanding av innsatte med lange og korte dommer

Et gjennomgående tema hos en stor del av informantene handler om blandingen av innsatte med lange og korte dommer. Det er først og fremst de med lange dommer som påpeker dette. Det er ikke de korte dommene i seg selv som er problemet. Konfliktene dreier seg om brudd på formelle og uformelle regler, ikke å holde ro på avdelingen eller syting og klaging fra unge nykommere, som forstyrrer en balanse og noenlunde innarbeidet orden på en avdeling.

Ett eksempel er en informant med en dom på 12 år, og som har sonet seks. Han har vært innblandet i flere voldshendelser i fengselet, noen av dem alvorlige der ofrene har fått store skader. Intervjuet er preget av mye frustrasjon og temaene er mange, men et gjennomgående tema i konfliktene han forteller om er blandingen av innsatte med korte og lange dommer. Fred og ro på en avdeling hvor det meste flyter av seg selv, kan raskt bli snudd på hodet av en nykommer med kort dom:

”Det har aldri skjedd at jeg har hatt problemer med folk med lange dommer. Vi blir som en familie og respekterer hverandre. Vi lager mat sammen og sånn. Det spiller ingen rolle hva man er dømt for, vi lager mat sammen, det går greit. Men så kommer de med kort dom, og hele avdelingen blir forandret.”

Han gir flere eksempler på konfrontasjoner mellom han og innsatte med korte dommer, og som regel er det de med korte dommer som blir ofre for trusler og vold fordi de bråker. Ett eksempel på hvorfor konfliktene oppstår:

”Her skal det egentlig bare sitte folk på lange dommer, men plutselig kommer det en med 30 dager, og de respekterer ikke noe som helst! Vi har klaget mye på det, men får ikke noe svar, bare ’sånn er det’. Da skjer det ting. Jeg som har 12 års dom vil selvfølgelig ha

¹⁴ Se også Wästerfors (2005) og Collins (2004).

det rolig, men så kommer en med kort dom, det blir bare uro, og jeg får ikke sove. Selvfølgelig blir jeg irritert. Det skjer hver dag. Da blir det problemer.”

Han gir et eksempel på en situasjon som bygget seg opp over tid med en innsatt med dom på to måneder. Flere innsatte mente han hadde laget mye bråk på avdelingen og hadde gjentatte ganger bedt om å få han flyttet. En dag de sitter sammen i fellesskapet på avdelingen sier informanten til han at han ikke får sove på grunn av han og påpeker avdelingens regler. Den nyinnsatte sier han ikke bryr seg om reglene. Da begynner de og slåss, men blir stoppet av en annen innsatt. Kort tid etter møter de hverandre på skolen, og konflikten fortsetter:

”Og så begynte vi å krangle om slåsskampen noen dager før, og han var allerede sint på meg og hadde lyst til å starte igjen. Så plutselig smeller det – skikkelig. Det var masse blod og det var veldig alvorlig. Så kom det masse betjenter og jeg sier ’Der ser dere hva som skjer. Jeg har klaget og klaget, men ingen reaksjon!’ (...). De som bråker, de trenger jo ikke å være sammen! Man kan jo bare flytte dem med en gang, for til slutt smeller det mellom innsatte.”

En annen informant sier han stort sett opplever at ting går greit mellom de innsatte. Det er alltid noen som er ute etter bråk, sier han, men fremhever innsatte med korte dommer som en av hovedårsakene til en urolig stemning og bråk mellom innsatte:

”To ganger har det vært slåssing på avdelingen. Det var med en som ikke hadde vært her så lenge, og folk her har jo kjent hverandre lenge. Da har man ikke sjanse til å klare seg her. Han var så rotete på avdelingen, han holdt ikke orden! Når det er 20 på avdelingen må du holde orden! Men han gikk ut i trusa, gikk naken på kjøkkenet og henta seg ting og sånn. Så han ble sendt ut rimelig fort. Det høres ut som småting, men for oss...det er alt vi har, for å si det sånn. Vi bor jo på samme sted, og noen av de folka er så høylytte, bråker om nettene og spiller høy musikk om morran. Det blir mye bråk av det. Men det er mest med de nye som kommer. De som har sittet her en stund veit hvordan det skal være.”

Alvorlighetsgraden i hendelsene varierer altså i stor grad. Hovedsakelig ser det ut til å være snakk om mindre alvorlige episoder av mer kortvarig karakter, men et av eksemplene viser også at det kan få store konsekvenser for de involverte når de samme frustrasjonsmomentene vedvarer over tid. Det er likefullt en faktor som

bidrar til en urolig stemning generelt og kan dermed øke konfliktnivået og sannsynligheten for trusler og vold.

3.1.4 Innelåsing og uforløst frustrasjon

”Vi sitter på cella og tenker mye og blir mer og mer aggressive. Aggresjonen kommer når man ikke lenger har kontroll.”

En stor del av informantene snakker mye om hvordan innelåsing på cella og mye tid for seg selv bygger opp aggresjon og negative tankemønstre uten korrigeringer fra andre eller utløp for det på en konstruktiv måte. De sier det fører til en lav toleranseterskel i forhold til andre, og dermed økende sannsynlighet for å komme i konflikter, volds- og trusselsituasjoner med andre innsatte når man først treffes:

”Da kan det bare være sånne ting som at noen tar capsen din, så blir det ’Hva faen driver du med?’ (...) Man blir så aleine når man sitter her. Jeg har forandra meg mye siden før jeg satt i fengsel. Før var jeg varm og kjærlig, nå er jeg voldelig. Vold, vold. Kjæresten min sa det, at jeg snakker ikke, jeg er jo vant til å bare være alene. Eldre folk her har begynt å gråte. Gråte! Selv om du er en tøffing gjør det noe med deg. Og mange skader seg selv, skjærer seg. Folk har det vondt! Og man blir ikke hørt, man blir bare aggressiv. De fleste holder følelsene sine inne, de tenker på mye. Plutselig smeller det, helt black out.”

Flere beskriver noe av det samme:

”Når det blir mye restriksjoner, mye innelåsing og sånn, da blir folk mer hissig og så lar man det gå utover andre innsatte. Og jo mer innelåst man er, jo verre blir det, fordi, tenk deg en betjent, når han låser deg inn, hvis han er litt frekk i tonen med et eller annet... Folk sier ting på så forskjellig måte, noen sier ting på en hyggelig måte, andre er mer frekke i tonen. Og da etterpå...han (betjenten) tenker kanskje på det i to minutter, jeg tenker på det i to timer!”

De fremhever ikke samhandlingen med betjentene som en risikofaktor spesielt, men i kombinasjon med mye innelåsing kan de ansattes ulike måter å si ting på få stor betydning. Nyanser og tonefall tolkes og funderes over.¹⁵

¹⁵ Galtung i Kristoffersen (1086: 94) skriver: ”Måten ting gjøres på blir så meget viktigere når det er så få ting som gjøres i det hele tatt – og det skal en meget mindre handlingsnyanse til for å symbolisere en holdningsnyanse (...). Måten det sies god morgen på blir tolket og veid.”

En annen informant påpeker at mye venting og uklare svar i en livssituasjon med trange rammer øker frustrasjonsnivået og dermed sannsynligheten for å komme i konflikt med andre innsatte:

”Ingen ønsker å skade folk, og folk flest har egentlig nok med egne problemer. Men man plukker ut et tilfeldig offer. Et eksempel: Du ringer på og spør: ’Får jeg dusje?’ ’Jaa, vet ikke, får se’. Vente, vente, vente. Vi vil ha klare svar! Hvis jeg får nei er det greiere enn kanskje, får se, skal se det an, vent litt. Småting kan bli store ting, og så er det uskyldige mennesker det går utover, det blir heller han som kommer bak meg.”

Kristoffersen skriver i ”Bagatellenes tyranni” (1986:142): ”Så lenge fangen er innelåst, er han nødt til å bry betjentene med praktiske behov han kunne ha tilfredsstilt selv dersom han ikke hadde vært innelåst”, noe som oppleves som frustrerende for informantene. I situasjoner som dette er det ikke nødvendigvis snakk om planlagte hendelser, men heller en umiddelbar reaksjon i en samhandlingssituasjon, på bakgrunn av lav toleranseterskel og høyt frustrasjonsnivå. Som oftest er hendelsene de beskriver preget av knuffing, dytting, kommentarer og det som kan kalles mer ”løse” trusler som svar på en kommentar eller spøk. Det kan se ut til at majoriteten av konfliktene stopper der og utvikler seg nødvendigvis ikke til de mer alvorlige hendelsene i form av fysiske skader eller ettervirkninger. Likefullt er det en del av volds- og trusselbildet, og er med på å øke uroen og konfliktnivået mellom innsatte. I noen tilfeller utvikler det seg til mer enn dytting og kommentarer. Man begynner å slåss og det som i utgangspunktet skulle vært positive situasjoner for de innsatte, for eksempel lufting eller sportslige aktiviteter, blir preget av uro og konflikter:

”Når man blir nok frustrert, går det utover både en sjøl og andre her inne. Det kan lett bli sånn at du kommer i bråk, for å si det sånn. Du tåler nesten ingenting, tåler ikke å bli snakka til eller noe. For eksempel i sport blir det slåssing med én gang bare noen kommer borti armen din. Så det skal ikke mye til.”

Kristoffersen mener betjentene er bevisste på dette. Problemet er likevel at noen situasjoner er preget av kontroll, sammen med oppsamlet aggresjon og individuelle forskjeller i sårbarhet, vil prege den innsattes opplevelse av situasjonen – ”kanskje mer enn betjentens evne til ’å slå an tonen’ ”. Se også Kristoffersen (1989).

Umiddelbart kunne man anta at avdelinger med mye restriksjoner og innelåsning ville føre til færre konflikter fordi de innsatte har lite fellesskap, for eksempel på en varetektsavdeling. Utsagnene vitner imidlertid om ulike synspunkter på dette. Enkelte mener det gir mindre grobunn for konflikter fordi man treffes så sjelden. Andre mener det er med på å øke frustrasjonsnivået og dermed risikoen for konflikter når man først treffes. For eksempel sier en informant følgende om tiden i varetekt:

”Da er det 23 timer på cella, bare en time lufting og du blir frustrert, sint, forbanna. Du vet, du får mye aggresjon. Og med all den frustrasjonen, da smeller det (han slår knytteneven i hånda). Og den ene timen, når det var fellesskap eller vi skulle i dusjen...”

Fokuset på innelåsning er først og fremst et tema blant informantene som satt i varetekt, på restriksjonsavdelinger eller fengsler med høyt sikkerhetsnivå. Antakelig er dette årsaken til fokuset på innelåsning. Det er deres livssituasjon per i dag og preger derfor deres opplevelse av årsaken til trusler og vold mellom innsatte. Samtidig hadde disse informantene flere tidligere dommer og sonings erfaring fra andre type avdelinger, og noen er helt eksplisitte når de påpeker betydningen av innelåsning når det gjelder frustrasjon og konflikter mellom innsatte.

3.1.5 Avslag på permisjonssøknader

Et noe mindre tema handler om avslag på permisjonssøknader.¹⁶ Fire informanter peker på hvordan avslag på permisjon oppleves som avslag på et avbrekk i fengselstilværelsen og muligheten til å treffe familie og venner. De knytter ikke nødvendigvis avslaget direkte til trusler og vold, men sier det er med på å øke frustrasjonsnivået, noe som igjen gir lavere toleranse for andre:

¹⁶ Informanter gir også uttrykk for en viss oppgitthet i forbindelse med mangel på fremstillinger, overføringer og besøk, men knytter det ikke spesielt til konflikter, trusler og vold.

”For tre måneder siden så var jeg i irritert humør, hadde fått avslag på permisjon, så jeg sa sånn ’Hold kjeften din’ og smalt i dører og sånn. Er du sint på noen, så den første som sier noe til deg da, så går det utover den personen. (...)”

”Det er stort problem at folk soner for lenge uten permisjon, da blir man litt aggressiv. Får ikke permisjon, ikke fremstilling, ikke to tredjedeler, da har man ikke lenger noe å miste, og så skal man være tålmodig samtidig. Det går ikke.”

Informantene gir uttrykk for forventning og motivasjon knyttet til det å få permisjon. Avslaget oppleves derfor som frustrerende fordi det innebærer tap av goder og forventningen om noe positivt. Kristoffersen (1986) gir et eksempel på en innsatt som etter avslag på en permisjonssøknad reagerte med å kaste møbler rundt på avdelingen, en situasjon som potensielt sett kan være truende både for innsatte og ansatte. Hammerlin og Kristoffersen (2001) beskriver ubehagelige beslutninger eller vedtak, deriblant formidling av avslag på permisjonssøknader, som en av flere risikofaktorer knyttet til trusler og vold mot ansatte i kriminalomsorgen. Selv om de i hovedsak fokuserer på risikosituasjoner for ansatte, er temaet like relevant i denne sammenheng fordi informantene beskriver det som frustrasjonsfremmende og hvordan det påvirker samhandlingen med andre innsatte i negativ retning og dermed kan være med på å øke risikoen for konflikter, trusler og vold. Et viktig poeng er også at flere mener at terskelen for vold blir lavere fordi man opplever at man ikke lenger har så mye miste dersom man får avslag på permisjonssøknader.

3.1.6 Gjenopprettelse av verdighet

Fengselslivet vil påvirke den enkelte forskjellig, men flere av temaene foran kan tyde på en viss sårbarhet hos informantene. Eksemplene i dette avsnittet kan ses i lys av dette. Samtidig er dette eksempler på konflikter, trusler og vold som har oppstått i situasjoner som informantene beskriver som såre, flau eller krenkende. Det er situasjoner hvor informantene føler de blir dummet ut, overhørt, ikke tatt alvorlig eller blir svart på en frekk måte. Ett eksempel er en informant som har en dom på 15 år og har sonet seks år. Han sier han har vært i mange slåsskamper i

fengsel, og flere av dem har vært situasjoner hvor innsatte har svart han på en lite respektfull måte:

”Hvis folk svarer på en ordentlig måte... Ikke ’Fuck off’, det gir problemer, da klikker man.”

Han gir et eksempel der han slo en medfange fordi han ikke respekterte informantens ønske om å sove lenge i helgene:

”For eksempel når jeg ikke får sove i helgene. Jeg sa fra at jeg ville sove, og han svarte ’Dette er ikke fem stjernes hotell!’ Da klikka det. Han svarte på en frekk måte, det kan jeg ikke la gå.”

Informanten gir flere eksempler der innsatte har svart han på liknende måte, eller hvis noen påpeker at han tar feil i en diskusjon, har han også respondert med trusler og vold. Han gir inntrykk av at sårende kommentarer eller frekke svar er den utløsende årsaken til at han responderer som han gjør. Han blir sint, fornærmet eller krenket, og trusler og vold ser ut til å være en løsningsstrategi for informanten for å ta igjen, og ikke la seg krenke. En annen informant gir liknende eksempler hvor han blir sint når andre innsatte ikke viser respekt for hans vaner i hverdagen. Det kan være å holde orden på kjøkkenet eller ro på avdelingen i helgene når han skal sove:

”For eksempel i helgene, da sover vi til klokken elleve. Men han (en medfange) står opp klokken sju og begynner å skrike. For han er idiot! Og de er stort sett unge. Skriking, kranling, de vasker ikke kjøkkenet etter seg når de lager mat, så blir alt vanskeligere for oss.”

Flere av konfliktene informanten har vært i er utløst av denne type situasjoner, og i noen av situasjonene har han utøvd trusler og vold. Han er opprørt når han forteller om det, og sier han blir sint når han påpeker at andre må respektere det han mener er viktig, men blir overhørt eller oversett. Det er ikke urimelig å anta dette oppleves som krenkende for informanten, og at konflikter, trusler og vold blir en måte å håndtere slike situasjoner på.

Videre gir en annen informant et eksempel på en hendelse der han tok en lighter som lå igjen etter en innsatt ute i fellesskapet. Den medinnsatte etterlyste lighteren, og da betjentene spurte om informanten hadde tatt den, nektet han. Kort tid etter ser noen andre innsatte informanten med lighteren. Eieren av lighteren blir da sint:

”(...) og da sier han 'Din tyv!'. Jeg sa 'Du kaller ikke meg tyv', så fortsatte han 'Din tyv, din tyv!', og da sa jeg at 'Hvis du kaller meg tyv en gang til, så får du deg en!', så sa han det en gang til, og da ble det basketak.”

Informanten virker beklemt når han forteller om hendelsen og kaller det hele ”tåpelig”. Han blir tatt på fersken i tyveri og når den medinnsatte konfronterer han med tyveriet, responderer informanten med å true og slå. Høyst sannsynlig er dette en flau situasjon for informanten og kanskje kan voldshandlingene sees som en måte å bevare verdigheten på, å gjenopprette balansen i en krenkende situasjon.

Videre forteller én informant om en hendelse der han med hensikt krenket en nyinnsatt. Den nyinnsatte hadde gjort flere forsøk på å bli kjent med informanten til tross for gjentatte avvisninger. Han hadde også forhørt seg om saken til informanten, noe informanten likte dårlig. En dag de sitter sammen i fellesskapet, trekker informanten den innsattes troverdighet i tvil i alles påhør:

”(...) en gang når han sitter og forteller om forskjellige ting, så sa jeg at 'Nå synes jeg det du forteller høres litt rart ut, det der henger ikke helt på greip'. Han ble jo sint, for det satt andre rundt og hørte på, ikke sant. Da reiste han seg, og så ble det litt dytting og sånn.”

Å bli trukket i tvil på denne måten er høyst sannsynlig krenkende for den nyinnsatte, hvor han responderer med å reise seg og forsøke å ta igjen.

Situasjonene informantene forteller om er forskjellige. Likevel er det situasjoner hvor de gir inntrykk av å ha blitt såret eller krenket, og hvor trusler og vold ser ut til å være en måte å gjenopprette balansen i nedlatende eller krenkende

situasjoner.¹⁷ Kanskje kan eksemplene sees i sammenheng med det Kristoffersen (1986:148) skriver om fengselet som identitetskrenkende. Han mener at de innsattes opptatthet av rettigheter, tilsynelatende bagateller, symboler og vaner er en måte å bevare verdigheten på. Dette kan gjenkjennes i sitatene over der de innsatte opplever en manglende respekt for deres vaner og rettigheter i hverdagen. Informantene responderer med trusler og vold, noe som kanskje kan sees som "(...) ulike måter å gjøre krav på verdighet på (...)". Her kan trekkes en linje til Katz (1998), som skriver at krenkende situasjoner kan føre til sinne når man ser at den eneste måten å snu situasjonen på; fra "å ligge nede" bringer man seg selv "opp" ved å vise aggresjon, og hvor man gjenvinner kontroll og sin egen identitet som den sterkeste.¹⁸ Wästerfors (2005) mener at innsatte låner interaksjonsmønstre fra ikke-institusjonelt sosialt liv der anklager, fornærmelser eller kritikk er situasjoner det er vanskelig ikke å respondere på. Konflikten oppstår når kommentarene vekker anstøt, virker sårende eller krenkende.

Faktorene informantene beskriver er nært knyttet til de strukturelle og fengselsmessige betingelsene den innsatte lever under. Frustrasjon og aggresjon beskrives som reaksjoner på restriksjoner og tapsopplevelser fengselshverdagen innebærer. Frustrasjonene har betydning for konflikter, trusler og vold mellom innsatte. Informantene beskriver flere av faktorene som bagateller i første omgang, men fremhever likevel hvor betydningsfulle de er for den enkelte. Krav om innordning etter fengselets regler, å bo tett sammen med andre, ikke å få permisjon eller lov til å dusje eller å bli tilsnakkert på en frekk, sårende eller krenkende måte, er alle hendelser informantene beskriver som belastende. Cooke, Baldwin og Howison (1990:48) kaller det "discomfort in the surroundings". Noen

¹⁷ Bl.a. skriver Lippa (1990) at ydmykelser eller krenkelser er ulike former for følelsesmessig smerte, og som dermed kan føre til voldshandlinger.

¹⁸ Katz setter det imidlertid i sammenheng med bl.a. drap, noe som ikke er relevant i denne rapporten. Se for øvrig Varang i Hanao, Varang & giertsen (2003).

faktorer knyttes til økt konfliktnivå mellom innsatte generelt, andre knytter faktorene direkte til volds- og trusselsituasjoner de har vært i. Alvorlighetsgraden av hendelsene varierer. Ofte er det snakk om gnisninger med dytting eller verbal utskjelling, men det kan også generere mer alvorlige hendelser, der enkelte blant annet forteller om masseslagsmål i luftegården.¹⁹ Collins skriver at det finnes mange situasjoner de innsatte oppfatter som invitasjoner til bråk, men der fengselet i seg selv kan ses som et viktig grunnlag for konflikter; sårhet, oppsamlet aggresjon og irritasjon som ligger og ulmer i bakgrunnen. Dermed kan én situasjon se ut til å være en utløsende årsak til en konflikt, men der flere tidligere hendelser den innsatte har vært i kan sies å ”spille over” til en annen, en tredje, osv. (Collins i Wästerfors 2005). Dette ser ut til å ha likhetstrekk med det informantene over beskriver og hvor de peker på flere faktorer som til sammen øker frustrasjonen og dermed sannsynligheten for konflikter, trusler og vold. Som en informant sier: *”For det er sånn at alt som skjer rundt deg, som går innpå deg, det går utover andre innsatte.”*

3.2 Makt og posisjonering

”Stort sett bagateller. Men når man er i situasjonen, da er det ikke bagateller, da er det snakk om ære, respekt og at ingen koder med meg.”

Sammenhengen mellom vold og maktrelasjoner i innsattgruppa er et sentralt tema i materialet. 10 av 13 informanter snakker om viktigheten av å markere seg i forhold til andre innsatte og mener at makt og posisjonering er en viktig årsak til

¹⁹Her kan mørketallsundersøkelsen til Hammerlin & Rokkan (2007) nevnes. På bakgrunn av registrert informasjon i tre fengsler og en spørreundersøkelse blant de tilsatte, har undersøkelsen som mål å se på alt som er registrert av vold og trusler i løpet av 2006, også hendelsesrapporter om vold mellom innsatte. Resultatene fra undersøkelsen foreligger ikke ennå. Rapporten er forventet ferdigstilt i desember 2007. Foreløpige tall viser at en stor del av de registrerte voldshendelsene mellom innsatte foregår i luftegården.

trusler og vold mellom innsatte. I likhet med kapittelet foran peker informantene på faktorer som umiddelbart kan ses på som bagateller, men som likevel får stor betydning i enkelte situasjoner. Her er det imidlertid ikke først og fremst snakk om å reagere med vold på grunn av frustrasjon eller sinne der og da. Det er heller snakk om å respondere med trusler eller vold fordi informantene er opptatt av å sette seg i respekt, tilegne seg status eller opprettholde en status og posisjon de allerede innehar. Det er imidlertid forskjell på situasjonene informantene oppfatter som provoserende eller utfordrende, og de gir eksempler på provokasjoner og utfordringer som kan være både tilsiktede og utilsiktede fra motpartens side. Uansett er det viktig å markere seg, enten det er svar på ubetenksom atferd de oppfatter som grenseoverskridende eller en mer bevisst grenseutprøving eller utfordring av egen status.

3.2.1 Er du frekk, eller?

Flere av situasjonene informantene forteller om handler om hvordan de har respondert på det de oppfatter som frekke kommentarer eller provokasjoner. Provokasjonene kan være både tilsiktede og utilsiktede, og kanskje oppfattes noen av situasjonene som fornærmende. Likevel er det situasjoner de sier de kunne ha oversett i en annen sammenheng, men som de reagerer på her i form av trusler eller vold fordi de mener det er viktig å markere seg.

Ett eksempel er en informant som soner en dom på 16 år og har sonet ni år. Saken han soner for gjør at han er en såkalt ”statusinnsatt” med respekt og en høy posisjon blant de innsatte.²⁰ Han har vært involvert i flere volds- og trusselhendelser i fengsel og gir mange eksempler på situasjoner han har vært i. På spørsmål om hva konfliktene handler om, svarer han:

²⁰ Se også Eian (2007) og Åkerstrøm (1985) vedrørende status.

”Bare bagateller. Det er bare for å vise hvem som er tøffest. På Ullersmo så var det sånn at når du var ute og gikk, og det var noen som kom borti skulderen din, så var det ’Hvorfor gjorde du det ’a?’ Bare for å markere seg. Så folk har mye markeringsbehov der, og det hadde jeg og.”

Noen av situasjonene informantene forteller om ser ut til å være en del av en kamp om status og posisjoner blant flere unge innsatte da informantene var nyinnsatt. Fordi han sonet for en alvorlig sak, var det forventet at han skulle sette seg i respekt:

”Det var forventet at hvis noen var frekke mot meg, så skulle jeg slå med én gang. Jeg hadde kanskje ikke lyst mange ganger, men så sa de ’Han sa sånn til deg’, så det blei bare sånn.”

Uavhengig om provokasjonene er tilsiktet eller ikke, mener han det er viktig å markere seg ved å utøve trusler og vold. En annen informant gir liknende eksempler. Atferd han oppfatter som frekk, enten det er ubetenksomhet eller tilsiktet grenseutprøving, må stoppes, og det er viktig å markere seg med tanke på signalene det gir:

”Hvis du trener, så kommer andre og bare tar tingene dine og svarer på en frekk måte. (...) Man må sette folk på plass ellers vet du ikke hva de kan finne på.”

Flere forteller det samme:

”Når jeg kom inn, så hadde de ikke noe respekt for meg, så det var på en måte at jeg skulle vise hvem jeg er, sette meg i respekt, eller frykt, det er jo det det er. Og når det var noen som yppa, ikke sant, så tok vi han med en gang.”

”For eksempel hvis vi bare diskuterer går det bra, men hvis noen begynner og slenge dritt og sier ’Fuck you’. Hvis jeg er alene kan jeg leve med det, men hvis det er andre rundt, da må jeg gjøre noe for å kreve respekt.” (Han slår knytteneven i hånda).

”Det kan for eksempel være en ’kjekkas’, da, en som tøffa seg, så kan vi ikke ta han på avdelinga. Så da når han sitter i badstua, da, så tar vi tunfiskbokser i sokkene, og så får dem seg en overraskelse når ingen ser det.”

En annen informant forteller hvordan han ble utsatt for vold i en situasjon der noen andre innsatte mente han var frekk. Informanten sier han ikke hadde til

hensikt å utfordre eller teste grenser, men ble likevel utsatt for vold fordi de skulle sette han på plass, mener han:

”Jeg var ny på avdelingen. Det satt to stykker og så på tv, men så stod de litt unna og prata, så jeg trodde ikke de så på, så jeg tok fjernkontrollen og skiftet kanal. Så sa han ene ’Er du frekk, eller?’ Jeg sier ’Jeg er ikke frekk, jeg trodde bare ikke dere så på tv siden dere stod og prata’. Så fløy de på meg begge to. Så fikk jeg slag i bakhodet og spark og sånn. Betjentene så det, så de kom med én gang.”

Litt over halvparten av informantene gir liknende eksempler der kommentarer, munnhuggeri eller det noen oppfatter som frekkhet kan sies å være de utløsende faktorene i situasjonene. De er likevel opptatt av å understreke hvorfor voldshandlingene ”egentlig” oppstår i situasjoner som dette:

”Så det er det det går på: Markeringer og vise seg og tøffe seg. Det er mye hierarki, alle skal vise hverandre. (...) Når jeg ser på det nå, så tenker jeg ’Hæ, hva er det jeg har slåss for å oppnå?’ Det er jo ingen som har rana meg eller plaga meg eller mora min i flere år. Hva har de gjort ’a? Jo, han bare kom borti skulderen min eller slang med leppa. Ikke sant, så det er jo bagateller, men markering.”

3.2.2 Tilsnakk og irettesettelser

Videre forteller tre informanter at voldshendelser kan oppstå i situasjoner der de blir korrigert eller irettesatt, hovedsaklig i forhold til regler eller generell oppførsel. Situasjonene ser i utgangspunktet ikke ut til å være bevisste utfordringer eller provokasjoner fra motpartens side. Det er heller ikke nødvendigvis irettesettelsene i seg selv som ser ut til å være det viktige. Det er imidlertid måten det sies på og at det skjer i påhør av andre innsatte som gjør at informantene mener de må markere seg i form av trusler og vold. Én av informantene forteller om en hendelse som skjedde da han var nyinnsatt. Han sier han var ung da han ble satt inn, var bråkete og opptatt av å markere seg. En dag på skolen blir han irettesatt av en eldre innsatt som hadde sonet lenge, og det i alles påhør:

”Så første dagen min på jobb fyrer jeg opp en sigarett, og han blir forbanna. Han sier ’Er du dum, eller??? Du får ikke lov å røyke her!! Hvis han hadde sagt ’Stump røyken, det er

ikke lov å røyke her', da hadde jeg gjort det, ok greit. Men at han kaller meg dum foran alle de andre kan jeg ikke akseptere. Så han måtte få seg et par på trynet. Du vet, du må gjøre noe, hvis ikke kan hvem som helst komme og slenge dritt til deg senere. Man må vise at man ikke tar imot noen ting fra noen."

- Så hvis det ikke hadde vært noe der...?

"Så hadde vi bare kranvla og ferdig med det."

Denne informanten sier også at han ble fornærmet. Derfor kan reaksjonen like gjerne være en respons på at han følte seg ydmyket og dermed ble sint. Samtidig sier han at han ble korrigert på en frekk og fornærmende måte foran de andre, noe han ikke kunne la gå uten en reaksjon. Han mener det ofte er dette som skjer når innsatte begynner å slåss; korrigeringer og tilsnakk man egentlig kan forstå, sies på en måte eller med andre tilstede, slik at man ikke kan la være å reagere:

"Hvis det er bare to personer kan det bli sånn at den ene gir seg, det går ikke så langt. Men hvis det er andre der, da er det ingen som gir seg."

En annen informant gir et lignende eksempel. Han sier han i liten grad lar seg irettesette av andre og er mer vant til at andre hører på han og gjør som han sier. Han gir et eksempel på en situasjon der han utøvet vold mot en innsatt som ikke lot seg irettesette:

"For eksempel var det en her som satt og røyka på skolen. Og det er ikke lov til å røyke der. Så satt vi der, så sa jeg til han 'Nå slukker du røyken, og så går du ut'. Jeg kunne kanskje sagt det på en bedre måte, 'Unnskyld, kan du slukke røyken.' Når jeg sa det på den måten, så sier han 'Jeg røyker hvor jeg vil, jeg.' Så reiste jeg meg opp og ga han en på trynet skikkelig hardt. Det kom som et sjokk på han, og det begynte å koke i meg når jeg slo én gang, adrenalinet ble så høyt. Så bare så han på meg og tok et trekk til. Da klinte jeg til han en gang til. Da slukka han røyken og sa han skulle gå til betjentene med det, og så sa jeg greit, men så lukka jeg døra til klasserommet og ga han to-tre kjappe. Han slo ikke tilbake. Det var rart, han er jo mye større enn meg. Men han ble kanskje ikke redd, da. Så sa jeg: 'Der er døra, gå og hent betjentene og stakkars deg etterpå'. Så han gikk ikke til betjentene."

Informanten påpeker hvordan måten han sa det på mest sannsynlig hadde betydning for hvordan den andre innsatte reagerte, og i dette samspillet utviklet situasjonen seg til vold. Hendelsen har likhetstrekk med hendelsen over der én innsatt irettesetter en annen, og hvor den som blir tilsnakket ikke vil innordne seg

uten videre. De blir tilsnakket og korrigert i andres påhør og på en måte de sannsynlig opplever som frekk eller kommanderende, og dermed ikke vil underordne seg uten motstand fordi det vil gi signaler om at du lar deg bestemme over. Kanskje er hendelsene også en respons på sårende eller krenkende situasjoner.²¹ En slik årsaksforklaring er kanskje ikke så lett for informantene å fortelle om eller kanskje er de ikke helt bevisste på dette selv. Samtidig er flere av informantene eksplisitte på at dette er situasjoner de ellers ville ha taklet uten å true eller slå. På grunn av den konteksten man er i, i fengsel, ofte med andre innsatte til stede med de sosiale kodene og forventningene det fører med seg, mener imidlertid flere at det krever en motreaksjon som viser styrke og markering.

3.2.3 Vold som respons på utfordring

Trusler og vold kan også være en respons på handlinger informantene oppfatter som bevisste forsøk på å utfordre dem. Tre informanter mener at trusler og voldssituasjoner ofte oppstår fordi de innsatte kjemper om en plass i hierarkiet, når de ønsker å komme seg oppover på rangstigen og dermed utfordrer andre innsatte med hensikt. Slike utfordringer møtes ofte med trusler eller vold for å markere at man ikke lar seg utfordre:

”Det er bare plass til én på toppen, det er bare én som kan bestemme. Og siden det er flere med makt og posisjoner... Og å herse over de sedelighetsdømte, de stakkarne, det er lite givende, det gir jo ingen status, så da er det bedre å få litt makt eller posisjon blant de med samme bakgrunn. Det å få makt blant de fra samme miljø gir status. Og noen av dem har problemer med å respektere at jeg vil ’pensjonere’ meg. Da prøver de å utfordre meg, for å se om de får meg til å handle på gamle måter, for sjøl å få en posisjon.”

²¹ Bl.a. gir Kristoffersen (1986: 154) et eksempel der en innsatt blir korrigert av en annen innsatt fordi han ’åpenbart hadde tillatt seg for meget’. Den innsatte ble så provosert av korrigeringen at han helte melk utover hele gulvet i avdelingen, og forklarte det med at de andre hadde blandet seg i noe han hadde rett til. Eksempelet har likhetstrekk med det informantene over forteller der innsatte markerer at de ikke lar seg bestemme over eller irettesette av andre. Kristoffersen ser reaksjonen som en måte å markere sin rett på, og mener det handler om den innsattes behov for å bevare sin identitet og verdighet på.

Informanten har en dom på 15 år og har sonet syv år. Han sier han tidligere har vært involvert i flere alvorlige og mindre alvorlige hendelser mellom innsatte. I utgangspunktet er han en såkalt statusinnsatt med respekt og en høy posisjon blant de innsatte, og han gir mange eksempler på volds- og trusselsituasjoner. Han mener at det som i utgangspunktet kan se ut som bagateller, som for eksempel at noen går foran deg i køen på treningsrommet, egentlig handler om utfordringer og posisjonering:

”Man har rutiner. Det er vår benk, på tirsdager trener jeg der, det er trangt og mange om beinet og de som har vært her lengst skal ha det best, og de med best posisjon skal ha det første og beste. Hvis man da går inn og bryter det, det er den beste grunnen av alt, for da utfordrer man jo posisjonen til den det gjelder. Og hvis det ikke kommer noen reaksjon, så betyr jo det at alle andre kan gjøre det og. Så det er vel den letteste måten. (...) Eller sniking i ringetid. Vi setter oss jo opp på lister, og hvis noen tar plassen din så blir du jo sint. Og hvis det er en du ikke kjenner attpåtil som sier ’fuck you’, da går det gæærnt. En gang var det en som tok ringetida mi og det gikk jo ikke, det. Jeg måtte jo si at han ikke kunne gjøre det noe mer. Det er det det handler om, klæsk, klæsk, klæsk, hele tida.”

Han mener at volds- eller trusselsituasjoner ofte oppstår i situasjoner som dette, der utfordringene og grenseut prøvingen er tilsiktet fordi noen innsatte ønsker en bedre plass i hierarkiet. Da må man respondere for å markere seg, mener han:

”Det begynner gjerne med dritt slenging og munnhuggeri. Ett eksempel: Folk blir ofte litt overraska når de møter meg. Jeg deltar for eksempel ikke i fengselssnakk, fengselshistorier eller skryter av gamle ting eller planlegger nye ting. Det er jo atferd som er svært lite aggressiv og lite dominerende. Og det er mye atferd, fakter og sånn. Det er sånn man legger merke til, om en person er dominerende i kroppsspråket sitt eller ikke. (...) En fin metode er å slenge noen meldinger eller ødelegge en rutine, liksom skape en liten konflikt eller en diskusjon, for der (på treningsrommet) er det sånn hvem som skal trene hvor og hvem som skal ha det først og sånn. Så begynner én å prøve å starte en krangel. Så må de ha en reaksjon på det. Og der er problemet, for hvis noen tester grenser og man ikke slår ned på det umiddelbart, så ser andre det og, og da kan problemet vokse, ikke sant, for da ser folk at andre slipper unna med å gi en skulder når de går forbi eller kanskje slenge en melding, og da sender man jo signal om at man tar imot dritt, og da er det andre som prøver seg.”

Informanten sier han tidligere var rask med å reagere med vold i slike situasjoner, og at det har vært den viktigste årsaken til voldsepisodene han har vært i. De siste årene har han imidlertid trukket seg noe tilbake fra dette ”hierarkifeltet” fordi han ønsker en endring, og han har derfor tatt noe avstand fra de andre innsatte.

Enkelte innsatte oppfatter det som truende, mener han, og han blir derfor ansett som en utfordring for innsatte som ønsker status:

”I det siste har det kommet et par stykker som er veldig sultne på å krabbe oppover på rangstigen og da er jeg ganske attraktiv å prate med, og det har vært mye provokasjoner. Det er jo stjerne i boka, det, å få gitt meg en skrape i lakken. Det gir status å utfordre meg. Jeg har fått mange smeller sjøl, men det har gått mer på stoltheten og selvfølelsen min enn på det fysiske, for alle tåler å få seg en smell.”

Han gir også et eksempel der en innsatt ble innlagt på sykehus etter å ha blitt utsatt for vold fordi han ville styre musikken på treningsrommet:

”En annen gang var det krangling om musikken på treningsrommet og en ble slått med en jernstang. Han (en annen innsatt) gikk jo bare og klinte til han mens han stod og drakk. Da datt jo han flat og så... Så ble det helvete, da, og så ble vi atskilt.”

Informanten beskriver ofte stemninger under intervjuet, det som ikke alltid er så synlig for utenforstående, men som ”ligger i luften”. Han mener det er en del trusler mellom innsatte i hverdagen, mer enn den fysiske volden, og hvordan dette signaliseres gjennom gester, blikk, kroppsspråk, og at dette i stor grad handler om posisjonering:

”Det er mye sånn ... det går på direkte trusler, som ’Din jævla soper, nå skal du få’ eller ’Du skal få seinere’. Og så er det veldig mye sånn kroppsspråkaktig, det mer skjulte, det mer trussel/trakassering-aktige, på en måte.”

Videre gir en annen et eksempel på en situasjon der han ville teste sin egen posisjon ved å utfordre en statusinnsatt som småpratet på treningsrommet:

”Så etter et par-tre ganger sa jeg ’Hei, hold kjeften din ’a, din dust!’ Han er mye større enn meg og en sånn ’vikingtype’. Så gikk jeg bort til han, så sa jeg: ’Hold kjeft eller så lapper jeg til deg!’ Det var ingen som gjorde noe, så sa jeg ’Skal du slå meg, eller? Eller har du ikke baller til det?’ Jeg provoserte han så mye, så at han ikke slo meg var overraskende. Så sa jeg ’Hvis du ikke tør å slå meg, så kan jeg godt snu ryggen til. Slå meg nå da!’ og banna og skjelte han ut. Han svære karen og han tør ikke gjøre noe! Men så kommer betjentene og da sier han ’Ja, jeg skal vise deg, jeg skal ta deg’ og sånn. Hadde noen hadde snakka sånn til meg, da hadde han liggi på gølv et par sekunder etter.”

Informanten sier han ofte har vært i situasjoner hvor han utfordrer andre, og synes det er rart han ikke har blitt utsatt for mer vold: *”Det er overraskende at jeg ikke har fått juling, det må jeg si.”* Han forklarer det på følgende måte:

”Folk frykter meg, og det er litt av problemet; vi får større tøylere og folk gjør ikke noe med det. Jeg har sagt til folk som er større enn meg ’Kom igjen ’a!’’, men de har ikke gjort noe. Det er helt rart for meg. Og da får du...asså...større og større ’baller’.”

En annen informant forteller at han som nyinnsatt ofte var innblandet i voldsepisoder. Han sier at mange episoder ble utløst av kommentarer, gester eller forsøk på å utfordre hverandre, men for hans del handlet det i bunn og grunn om å vise hvem han var. Ett eksempel er da han gikk bort til en annen innsatt i luftgården for å konfrontere han med at han skylder penger til noen andre innsatte:

”Du må jo vise deg frem, liksom. Det var en gjeng, jeg kjente dem utenifra. De drev med narkotika, og de hadde en som skulle inn som ikke hadde betalt gjelda si. Jeg skulle til hans avdeling og skulle gjøre opp med han for dem. Jeg skulle prøve å vise meg fram. Jeg sa det til han ute (i luftgården): ’Har ikke du noe du skulle ha gjort?’ og han sa ’Jeg kjenner ikke deg’, så begynte vi å slåss.”

3.2.4 ”Har du ikke lyst til å slå, så må du bare”

En viktig dimensjon i dette handler om at majoriteten av informantene mener de ikke kan unnlate å respondere, at situasjoner man i utgangspunktet kanskje ikke ville reagert nevneverdig på, blir situasjoner de mener tvinger frem en reaksjon, da i form av trusler eller vold. Dette er et gjennomgående tema:

”Du vil ikke være en tulling så folk ler av deg, så du har mye press på deg. Har du ikke lyst til å slå, så må du bare slå.”

”Man har ikke lyst til å slåss, men man har ikke noe valg. Kanskje han spytter på meg i morgen.”

Én informant gir noen eksempler på voldshandlinger der ofrene har blitt forholdsvis alvorlig skadet. Noen av disse episodene har vært planlagt fordi han

ikke kunne gjøre noe der og da, men er noen frekke, så må man reagere, mener han:

”(...) Men er det noen som er frekke mot meg og prøver og ta meg, så tenker ikke jeg på det, da setter jeg dem på plass uansett hva det koster. For jeg gidder ikke å tenke på at noen skal drite meg ut; 'Kommer de til å gjøre det noe mer?' Nei, det gidder jeg ikke tenke på.”

En annen forteller at han var i en slåsskamp på grunn av en bagatell på treningsrommet. Han spesifiserer det ikke nærmere, men sier han fikk juling og måtte derfor ta igjen for å markere at han ikke tar imot:

”Det var en vanlig slåsskamp og jeg fikk juling av en. Jeg fikk ingen synlige skader, men jeg hadde vondt i ribbeina etterpå. Ingen fikk vite om det. Jeg tenkte ikke så mye på å være redd, for jeg var mest opptatt av hvordan jeg skulle ta igjen. Jeg ventet på han på vei til lufting, slo så hardt jeg kunne og sørget for at han ikke sa noe til betjentene. Jeg sa: 'Da blir det bare verre'. Det var mye blod, så han gikk og vaska seg og dagen gikk videre som om ingenting hadde skjedd. Da fikk jeg vist at jeg skal være i fred, og det fikk jeg.”

Flere fremhever viktigheten av å markere seg:

”Ja, si at jeg blir tulla med av en, så kommer det en utenifra og ser at ok, han kan jeg også tulle med, ikke sant. Da har jeg 20 år foran meg med det.”

Man kan heller ikke trekke seg, mener noen:

”Her må du være en fighter, du må kunne beskytte deg sjøl. Hvis du først er i en situasjon hvor det er bråk, kan du ikke gjøre noe med det. Du får 'black out', og så tenker du heller på det etterpå. Hvis du trekker deg, blir du sett på som...akkurat som en reddhare. Det er akkurat som om den tøffeste overlever, akkurat som ute i villmarken. Man prøver å flyte inn.”

I utsagnene kommer det frem at det å ta igjen overfor den som er frekk eller utfordrer deg er viktig, men minst like viktig er signalene det gir til andre:

”Det er greit å sette på plass en gang i blant for da holder de andre seg unna. Og det som er veldig viktig er at når man gjør ting, at man har tilhørere sånn at det sprer seg, ikke sant. Å gjøre ting helt aleine er ingen vits.”

Informantene fremhever altså trusler og vold som viktige virkemidler for å unngå at andre plager deg i fremtiden. Det er en markering overfor den som utfordrer eller krenker deg, og sender et signal til andre om styrke og at du ikke lar deg

utfordre. Dette er gjenkjennelig fra andre undersøkelser. Blant annet skriver O'Donnell og Edgar (1998:50) at vold er en av flere metoder for å unngå fremtidige angrep fra andre, fordi det å utøve vold gir deg et rykte som sterk og aggressiv: "(...) violence had saved them from future victimisation".

Kommentarer, irettesettelser eller det informantene oppfatter som bevisste utfordringer kan altså i likhet med det som fremkommer i avsnitt 3.1 se ut til å være små ting som utløser en hendelse, men disse har likevel stor betydning fordi det skjer i en kontekst som tolkes på en slik måte at man må markere seg og sette grenser, spesielt med tanke på signalene det gir til andre innsatte. Eksempelvis sier en informant at de som er opptatt av respekt, ofte kommer i konflikter og bråk: "Jeg har respekt. Jeg er ikke så opptatt av respekt, men andre folk som er opptatt av det, de tåler ingenting. Da blir det fort bråk." Trusler og vold signaliserer at man kan utøve vold og ikke lar seg utfordre, og informantene mener dette minsker sannsynligheten for å bli utsatt for trakassering, utfordringer eller vold i fremtiden. Det betyr imidlertid ikke at slike hendelser ikke vil skje. Tvert imot er flere av disse informantene innblandet i den type situasjoner med jevne mellomrom, men ved å markere seg kan de likevel oppnå eller opprettholde en posisjon og dermed kanskje heve terskelen for å bli utsatt for dette i neste omgang. O'Donnell og Edgar (1998) mener derfor at trusler og vold mellom innsatte kan være instrumentelt fordi man unngår å miste ansikt og oppnår respekt. Som Kristoffersen (1986:140) skriver: "Voldens kommunikative betydning som et bevis på handlekraft har like mye adresse til aktøren som til publikum." Én informant oppsummerer intervjuet som følger:

"For å oppsummere ganske enkelt så handler det om makt og avmakt, posisjoner og status."

3.3 Sedelighetsdømte

10 av 13 informanter fremhever sedelighetsdømte som spesielt utsatt for trusler og vold. Informantene gir eksempler på et bredt spekter av voldshandlinger, der både fysisk, psykisk, sosial og symbolsk vold nevnes. Det ser også ut til at volden ofte vedvarer over tid og utøves av flere innsatte. Majoriteten av informantene beskriver sedelighetsdømte som lavest på rangstigen blant de innsatte og at det er legitimt å plage dem:

”Voldtektsmenn og pedofile er utrygge. De er mer utsatt for hat, alle vil slå dem. Ingen vil sitte ved siden av dem, da må de reise seg og gå derfra. Alle har lyst til å banke dem. Så fort vi vet hva de sitter for, blir de helt annerledes. Da holder seg bare på cella, er aldri i fellesskapet.”

”Sitter du for sedelighet kommer du automatisk nederst på rangstigen. Grunnen til det er vel i utgangspunktet at de har ødelagt et menneskeliv, og så er de eplekjekke i tillegg, viser ingen skam eller skyld. Det er det mange som har problemer med å takle.”

”Det har jeg opplevd selv, å være til stede. Når det er en ny person på avdelinga, så går noen av gutta, de som er på en måte de kula gutta, ikke sant, gjeng eller Bandidos eller HA eller hvem de nå tilhører, bort til fyren og sier ’Hei, hva sitter du for?’ Og hvis du kan bevise det, så er det greit, men hvis du ikke kan bevise det og sitter for sedelighet eller voldtekt eller pedofili og så må du flyttes dagen etter. Men han får beskjed av fengselet at hvis noen spør deg, så sitter du for narkotika. Men det finner vi fort ut. Advokater, fengselsbetjenter...de sladrer. Det er ikke mange fengselsbetjenter som liker sedelighetsforbrytere, det er helt åpent. Jeg, selv om jeg sitter for drap, så føler vi gutta at vi er bedre enn dem, da, selv om vi ikke er det i virkeligheten kanskje. Men vi synes at vi er bedre enn dem.”

Noen sier de selv har utøvet vold mot sedelighetsdømte, mens andre sier de har vært vitne til hva andre innsatte gjør. Volden informantene forteller om varierer, men det ser i stor grad ut til å dreie seg om sosial utstøting i form av mobbing og utfrysning, men også plaging og trakassering, for eksempel det å spytte i maten, dytte borti skulderen deres når de går forbi, eller lignende. De forteller også om mer alvorlige voldshandlinger. Noen eksempler:

”Dem (sedelighetsdømte) går det utover hele tida. Det er ingen som vil ha noe med dem å gjøre, for å si det sånn. Det er jo folk her som har blitt slått ned flere ganger. Da tar vi dem nede i kulverten.”

”Man kunne jo holde på hele dagen hele året. Folk spytter i maten din hver dag; kommer med maten, noen løfter opp, andre spytter. Da plager vi dem. Så de får et helvete stort sett når de sitter her, så de sitter stort sett på cella si.”

”Livet deres blir surt. Folk slenger dritt etter deg, kaster masse salt oppi maten din eller spytter i maten din, og masse sånne ting.”

”Det eneste vi ikke liker er voldtekt, vi snakker ikke med sånne. Det er det verste. De (innsatte) heller tunfisk og tunfiskolje i senga hans (en sedelighetsdømt) og masse sånne ting.”

”Det er en to-tre voldtektsdømte her som vil være med for eksempel på fotballen, og vi kan ikke nekte dem det, vi kan ikke kaste dem ut. Men hvis de kommer og tør å være med, så hender det at folk spytter på dem, så de må bare holde ut. For eksempel er det en her som spilte fotball før, han fikk gjennomgå mye. Men han holdt ut, han gjorde det lenge. Men en dag fikk han nok, han klarte ikke mer. (...) Så hvis det kommer en sånn og setter seg ved siden av meg, så sier jeg ’Det er opptatt, kan du gå et annet sted...’. Hvis jeg er i dårlig humør så sier jeg: ’Pedo, gå vekk ’a’. Jeg har aldri akseptert dem, men jeg kan si hei og sånn, men vil ikke ha dem som kompiser.”

Én informant er selv dømt for voldtekt. Han har en dom på tre år og har sonet ca et år. Han har sittet i flere fengsler og sier han har blitt utsatt for trusler, vold og trakassering i samtlige. Mye av intervjuet er beskrivelser av episoder der han har blitt utsatt for trusler, vold, mobbing og trakassering over lang tid fra flere innsatte. Han forteller om en rekke hendelser med fysisk vold. Trusler og mobbing opplever han daglig. Han sier han har blitt utsatt for fysisk vold mange ganger:

”Å ja, mange ganger! Med én gang jeg kom i fengsel så alle stygt på meg. Hvis du sitter for dette så vil alle slå deg. Det er fem utenlandske her som prøver å slå meg hver dag. De sier til meg: ’I’ll take you, we’ll get you’. De slo meg i hodet og på kroppen. Og det er en dårlig sak jeg sitter for, de liker ikke det.”

Flere av informantene sier at alle som sitter inne må stå til rette for hva de soner; de innsatte vil vite hva du har gjort (Eian 2007, Åkerstrøm 1985). Hva man soner for sier noe om hvordan andre kommer til å forholde seg til deg, for ulike lovbrudd har ulik status ifølge informantene. Informanten over sier at de innsatte som regel vet hva han soner for når han kommer til nytt fengsel, men han sier han er uskyldig dømt og prøver derfor å få de andre til å lese domspapirene ordentlig, slik at han ikke skal bli utsatt for mer trusler og vold. Noen har da latt han være,

mens andre fortsetter: ”De kaller meg hore, særlig hvis jeg snakker med betjentene.” Han sier han er redd hver dag og gir flere eksempler:

”Jeg skulle gå og besøke en jeg kjenner på en annen avdeling. På vei dit kom det et par stykker og sa: ”We don’t want you here. If we see you again we’ll break you’. Jeg sa til betjenten at jeg vil ikke være her mer, jeg vil ikke ha dette bråket. (...) Hver dag er jeg redd for at noen skal slå meg. Betjentene sier 'Vi jobber med saken' hver dag.”

”(...) Når jeg er ute i luftegården, sitter jeg ved betjentene. Da kommer det ingen bort. Hvis jeg går litt unna dem, da kommer de med én gang, sier 'hore', 'motherfucker'. De sier: 'I'll make you caput'.”

Informanten mener at mye av volden mot han blir utsatt for er skjult for de ansatte, spesielt den daglige mobbingen og trakasseringen, og at mobberne er bevisste på dette. Enkelte hendelser har imidlertid vært så alvorlige at ansatte har oppdaget dem på grunn av synlige skader eller bråk.

Holdningene informantene gir uttrykk for sammenfaller med flere andre undersøkelser.²² Uten at jeg stilte spørsmål om det, er nesten samtlige raske til å understreke at de tar avstand fra sedelighetslovbrudd, uavhengig av hvilke lovbrudd de selv er dømt for. Åkerstrøm (1985:57) mener at ”de skamlige brottslingarna” er én av hovedårsakene til trusler og vold mellom innsatte, noe som også kommer fram i denne undersøkelsen. Det er interessant at sedelighetsdommer fremstilles som en grunn i seg selv til å utøve trusler og vold. Ingen av informantene er tydelige på hvorfor de mener dette. Noen ser ut til å begrunne det med det ut ifra det moralske aspektet ved lovbruddene, noen handlinger forbundet med skam og fordømmelse.²³ Sedelighetsdømte skal mobbes, det er det de fortjener, som om de vil gi dem en ekstra straff (O’Donnell & Edgar 1998, Åkerstrøm 1985). Én informant bruker dette argumentet i forhold til hvorfor han *ikke* utøver vold mot sedelighetsdømte:

²² Se bl.a. Åkerstrøm (1985), O’Donnell & Edgar (1990), Eian (2007) og Hanoa, Varang og Giertsen (2003).

²³ Åkerstrøm (1986) mener at fordømmelsen ikke nødvendigvis bunner i volden i seg selv, men heller hvem den er utøvet mot. Se også bl.a. Eian (2007) og Hanoa, Varang og Giertsen (2003).

”Jeg har kommet frem til at det er ikke min jobb å straffe sedelighetsforbrytere, det får Staten gjøre og eventuelt en skaper senere. Så jeg forakter handlingene deres, men jeg orker ikke gå rundt og plage dem, det har jeg ikke energi og krefter til å drive med.”

I tillegg kan det se ut til at noen ønsker å markere at man tilhører den gruppen som fordømmer denne typen handlinger. Åkerstrøm (1985) skriver således at den moralske fordømmelsen ikke nødvendigvis alltid ligger hos individene, men at man henger med gruppen, det er lettere for de innsatte og det markeres et skille ”innenfor” og ”utenfor”. Dette ser ut til å være relevant i denne undersøkelsen. Et fåtall av informantene mener som informanten over at det er unødvendig å aktivt gå inn for å plage dem, samtidig som de understreker at de tar klart avstand fra handlingene deres. Tre informanter sier de er med på mobbingen, men at de egentlig kunne sonet sammen med dem i fred og ro, snakket litt med dem av og til, men velger ikke å gjøre det, for da blir de sosialt utstøtt.²⁴

”Hvis du aksepterer det, blir du ikke akseptert av de andre; ’Åssen kan du like sånne folk?’ Så da må du bare komme deg bort du og. Du må være en av gutta, gjøre som dem.”

Informantene som soner på motivasjonsavdelinger er mindre motiverte til å plage sedelighetsdømte.²⁵ De er riktignok klare på at de ikke aksepterer handlingene, men fordi de er på en motivasjonsavdeling kan de ikke utsette sedelighetsdømte for trusler, vold eller mobbing:

”Ja, jeg har ikke noe valg. Jeg må gjøre det for å være der. Jeg liker jo egentlig ikke voldtektsfolk, det gjør jeg ikke, jeg vil helst ikke ha noe med dem å gjøre. Han som er på avdelingen vår er mest på cella si, han veit at vi ikke... Men han får være mer i fred her, han ble jo skvisat ut der han var, ble banka opp to ganger.”

²⁴ Dette tyder på at det kanskje kan gi en viss status å være blant dem som ser ned på og plager dem uten status, i dette tilfelle de sedelighetsdømte. I så fall kan det være grunn til å tolke enkelte informantutsagn om plaging av sedelighetsdømte med et visst forbehold. Faren for at innsatte vil overkommunisere problemet er i hvert fall tilstede ettersom det gir lav status å ikke være enig i at det er riktig å plage sedelighetsdømte. Se også Knutsson & Granér (2001: 209) om gruppens betydning: ”I vissa fall anpassar sig individen för att bli accepterad av gruppen (...). Den som vägrar, risikerar att bli isolerad, och hamna utanför gruppegemenskapen som en outsider.”

²⁵ Se bl.a. Eian (2007) som mener at et slikt syn på sedelighetsdømte har flere funksjoner. Det styrker både samholdet i innsattegruppa og de innsatte selvfølelse ved å være en annen type lovbrøyer ved at de ikke er i samme kategori som sedelighetsdømte.

Et par informanter gir også uttrykk for en dobbelthet i det å utsette sedelighetsdømte for vold. De omgås nødvendigvis ikke så mye sosialt, men sier de også har oppdaget andre sider ved dem og ønsker derfor ikke å utsette dem for vold:

”Når du sitter her med folk hver dag, selv de verste blir litt lei til slutt av å... Man ser at folk har flere sider. Selv de verste sedelighetsforbrytere har positive sider, det er det som er så ironisk. De kan spise småbarn til frokost og så går det an å spise spaghetti med dem. Men når det kommer nye så må de også gjøre den oppdagelsen, så det kan jo sikkert være litt slitsomt. Hver gang det kommer en ny som skal være tøff i trynet, så må du gjennom samme prosessen med å plage litt først.”

Det legitime aspektet ved voldshandlingene kan imidlertid være et viktig aspekt, for uavhengig av den bakenforliggende årsaken til volden, er det ”lov” å utøve vold mot for eksempel en voldtekstdømt. Noen informanter har tidligere vært inne på dette; det å få ut frustrasjon, noen å ta ut aggresjonen på og kanskje en mulighet til å vise seg frem, markere at man er i stand til å utøve vold. Én informant mener at oppsamlet frustrasjon er en av årsakene til at sedelighetsdømte utsettes for vold:

”Det sitter mye voldelige folk inne, og det var en fyr her, han slo og tok helt av. Så spurte jeg han: ’Hvorfor gjør du det ’a?’ ’De soperne skal få’ og ’Noen må jo få det’, sa han. ’Jeg kan ikke slå deg eller noen av de andre, men de pedofile og voldtektsforbryterne skal få svi’, og da går det utover dem. Frustrasjon, ikke sant.”

En annen har liknende synspunkter:

”Det går på å beholde... trykke folk ned for å beholde sin egen posisjon. Sette folk på plass eller ha noen hakkekyllinger man kan hakke på for å ha det bra sjøl, å få ut det dårlige humøret sitt.”

Kanskje kan truslene og volden dermed ses som uttrykk for noe annet. Det er ikke nødvendigvis lovbruddene i seg selv, men muligheten til å bruke det som et argument for å utøve vold i en livssituasjon der man føler frustrasjon, aggresjon, vil vise hvem man er eller ønsker å markere tilhørighet og utøve vold. Slik kan man sørge for selv ikke å bli utstøtt. Kanskje kan det trekkes en parallell til det Hammerlin og Kristoffersen (2001:22) skriver om ”identitetsforvaltning”, et

perspektiv innenfor vold som kommunikasjon der motivet for voldshandlinger ”(...) primært er gjerningsmannens kommunikasjon med seg selv, mer enn andre (...)” og der ”(...) et uforløst behov for mening og identitet (blir) en viktig beveggrunn for volden, der gjerningsmannen velger volden som mulighet for å oppleve makt og kontroll. Volden blir da en måte å løse et identitetsproblem på.” Dette perspektivet er særlig aktuelt i situasjoner der det utøves tilsynelatende ”meningsløs” eller ”blind” vold (Kristoffersen 1984).

3.4 Tysting

7 av 13 informanter mener tysting er en viktig årsak til konflikter, trusler og vold mellom innsatte. Begrepet ”tyster” er ikke et entydig begrep (Åkerstrøm 1985), men her er det i hovedsak tysting mellom innsatte informantene er mest opptatt av. De fleste knytter det spesielt til det å ikke rapportere eller gi ansatte informasjon om volds- og trusselhendelser mellom innsatte. Majoriteten av informantene er klare på at blir du stemplet som tyster, er det legitimt å utøve vold eller trusler mot denne personen, nærmest på lik linje med sedelighetsdømte:

”Hvis du snakker med betjentene, blir du sett på som tyster, og da har du hele fengselet mot deg, til og med dine egne venner. For du gjør dem flaue, du gjør skam på dine venner.”

”Blir det spørsmål om hva som har skjedd, velger de fleste å ikke si noe. Hvis det er noen som blåser (...), det er ikke godt likt. Da får du det tilbake. Da får du ikke bra soning her.”

”Men man kan si fra, men da bør du ikke være mer på den avdelingen., for å si det sånn... Da får du tysterstempel. Jeg syns det er samme kategori som voldtekt.”

Det er imidlertid få informanter som gir konkrete eksempler på hva som skjer i slike situasjoner. De er mer generelle i sine uttalelser og viser mer med kroppsspråk (f.eks. slår knytteneven i hånda) hva som kan skje dersom man tyster. På denne måten viser de likevel alvorlighetsgraden i det, og mener tystere er en utsatt gruppe i forhold til trusler, vold og sosial utstøting. Derfor er det få

som innrømmer å ha varslet ansatte angående trusler og vold, selv i alvorlige situasjoner:

”En fire-fem stykker har blitt skada. Særlig én, vi trodde han var død. Det var mye blod på gulvet, i taket. Han ble slått med en vekt på treningsrommet. Treningsrommet var smekkefullt, men det var ’ingen’ som så. Ingen som så og ingen som slo. Du vet... Folk sa ’Jeg hadde ryggen til’, ’Jeg stod i mine egne tanker’, og sånn.”

En annen informant som har blitt utsatt for trusler og vold gjentatte ganger, sier han noen ganger rapporterer til ansatte, men han er redd fordi det medfører represalier:

”Hvis de andre prøver å slå meg, sier jeg fra til betjenten. Noen sier ’Hvis du sier noe til betjentene, så slår vi deg’. Og jeg sier ’Ikke gjør det, vær så snill’. Jeg faller mellom to stoler. Jeg vil si fra, men hvis jeg sier fra til betjenten og de sier noe til de som har slått meg, så kommer de og tar meg.”

Noen sier de tror det er mange som går rundt og føler seg utrygge i fengsel, og fremhever spesielt tystere og sedelighetsdømte.

Én informant gir et eksempel der han følte seg truet fordi noen mistenkte han for å ha tystet. En innsatt hadde i frustrasjon over fengselsledelsen knust en dør inn til et aktivitetsrom, og alle på avdelingen ble innkalt til avhør. Informanten sier han ikke oppga noe informasjon, men ble likevel beskyldt for tysting:

”Ledelsen fant ut hvem det var, men jeg hadde forklart meg som alle andre. Jeg sa at jeg ikke visste, selv om alle visste. Så ble han flytta. I ettertid fikk jeg vite at han på avdelingen hadde skrevet (til en annen på avdelingen) at det var meg. Han skrev det sånn at han kunne få et svar han kunne vise til alle at jeg var tysteren, for eksempel at det stod ’Ta den tysteren’ eller noe sånt. Da sa jeg til alle at de skulle få en kopi av avhøret mitt, så skulle de alle få se.”

Det ser ut til at de innsatte ikke alltid vet med sikkerhet om noen har tystet, men flere av informantene mener at hvis man snakker mer enn vanlig med betjentene,

trekkes det raskt slutninger om at du er tyster.²⁶ Noen sier de gjerne kunne snakket mer med betjenter de liker, spilt kort, gitt bort middag til dem, osv, men også her er de redde for å bli utstøtt:

”(…) men de andre som er her liker ikke det. Da hadde jeg kommet til å få kjeft resten av soninga. Hvis du snakker med dem tror de at du smiser deg fram, at du fører dem med informasjon.”

Det er likevel noen som bryter normen til en viss grad. Det ser ut til å være innsatte som allerede skiller seg noe ut fra de andre innsatte:

”Helt ærlig så har jeg mer å prate med dem (betjentene) om, folk som fortsatt går på kino og er ute og reiser, enn folk som har sittet inne i åtte år. De har ikke noe å tilføre meg, ikke sant. På noen fengsler er det ikke greit i det hele tatt, men her er det litt halvakseptert, da. Men det driter jeg i. De gutta jeg kjenner som er her på jobb, da pleier jeg å slenge sammen noe før og sitte og prate litt piss.”

- Er det noen som kommenterer det?

”Ooh, ja ja, og hadde det vært for et år siden så hadde jeg ikke tatt de kommentarene. Men jeg har blitt vannavstøtende. Men ja, selvfølgelig kommer det kommentarer, og selvfølgelig fra de ’kriminelle’, for å småstikke litte grann. Og det er også er en del av det bildet, det å lage jævelskap, å ødelegge det som kunne vært en grei holdning, en grei stemning her.”

To andre informanter er inne på det samme. De liker kontakten med betjentene, men til forskjell fra informanten over føler de seg mer truet av andres kommentarer på betjentkontakten, noe de sier de opplever som en belastning. Videre sier tre informanter at de har en grei kontakt med betjentene og mener man i noen tilfeller kan si fra når det er tilløp til vold mellom innsatte:

”Ok, han klinte til han og vi veit det, men det er ingen som tør å si fra. (...) Men jeg mener at man kan si det. Jeg mener det. Men det kommer an på, ikke sant, hvilke personer det er.”

”Men hvis du føler deg utrygg, synes jeg det er greit å si ifra til betjentene. (...) Men det må bare være det som gjelder deg, og ikke noe du ikke har noe med. Det går ikke”.

²⁶ Kittelsen (1996) stiller imidlertid spørsmålsteget ved den automatiske forbindelsen mellom god betjentkontakt og sanksjoner fra andre innsatte, og mener det er grunn til å nyansere dette bildet.

Til forskjell fra det som vanligvis forbindes med tysting, det vil si hemmelighold, det å si ifra i smug og dermed bli ansatt som illojal og en man ikke kan stole på, gir disse informantene inntrykk av en mer åpen måte å håndtere det på. De legger ikke skjul på at de sier ifra. De gir inntrykk av at det er en bevisst avgjørelse de tar og som de andre må rette seg etter, og de sier ifra til både innsatte og ansatte om hvordan ting skal være. Dermed vil de kanskje heller ikke mistenkes for å tyste, nettopp fordi de er åpne på hva de gjør og hvorfor. Det er imidlertid et hovedinntrykk at det er ikke hvem som helst som kan rapportere hendelser på denne måten. Det ser først og fremst ut til å være noe mer akseptabelt for innsatte med status og posisjon blant de innsatte fordi de i noe større grad enn andre kan tillate seg å bryte normer og legge føringer for hva som er akseptabelt å gjøre. Enkelte utsagn om at det er akseptabelt å varsle ansatte dersom man føler seg utrygg, signaliserte en ambivalent holdning. De sier at man kan gjøre det, men kommuniserer samtidig med for eksempel kroppsspråk eller et ironisk tonefall at det kan få uheldige konsekvenser.

Tysting er et mye omtalt fenomen i fengselslitteraturen. I likhet med det informantene her forteller, fremheves ofte tystere som en spesielt utsatt gruppe i forhold til trusler og vold.²⁷ Blant annet mener Åkerstrøm (1985) at tysting er en av de viktigste årsakene til konflikter, trusler og vold mellom innsatte. Grunnen er at de innsatte ønsker å straffe tystere, blant annet av instrumentelle årsaker; det skal virke avskrekkende, både for den som har tystet og andre potensielle tystere. Videre anses tysting som forræderi mot gruppens samhold og moral, noe som må straffes. Hun beskriver tysterstempelet som en enorm belastning for de som utsettes for det, og hvor det å beholde egenverdien, å kunne takle en slik situasjon rent praktisk og beskytte sin identitet mot stempelet blir viktige komponenter i

²⁷ Se bl.a. Åkerstrøm (1985), Eian (2007), Bowker (1980), Wästerfors & Åkerstrøm (2004), Wästerfors (2005), Mathiesen (1965) og Kittelsen (1996).

hverdagen til en som har tystet. Eian (2007) skriver også om innsattkulturen der de innsattes regler og verdier blant annet består i at de innsatte skal holde sammen mot de ansatte, ikke tyste eller ha for nære relasjoner med de ansatte. Hun mener at én av hovedårsakene til denne kulturen handler om at de innsatte har noe å skjule for betjentene. Eian peker først og fremst på narkotika, men nevner også behovet for å skjule hvordan de forholder seg til hverandre. Å informere ansatte om volds- eller trusleepisoder, enten det gjelder deg selv eller andre, blir ofte forstått som tysting, noe som igjen kan øke faren for å bli utsatt for trusler, vold eller sosial utstøting. O'Donnell og Edgar (1998: 40) kaller dette "The hidden nature of bullying". De mener at mobbing og trakassering muliggjøres fordi de innsatte selv er med på å holde det skjult. De vil ikke informere ansatte blant annet av frykt for å bli ansett som tyster og å få represalier. Dermed er de innsatte selv med på å skape et potensial for denne type atferd, noe som til en viss grad stemmer med denne undersøkelsen.

3.5 Å skille seg ut

5 av 13 informanter mener det å skille seg ut fra andre innsatte øker risikoen for å bli utsatt for trusler og vold. Også her er det likevel få som gir konkrete eksempler på hva som kan skje i slike situasjoner. De fleste mener at risikoen for å bli utsatt for vold øker mer generelt hvis man skiller seg ut fra de andre innsatte, men de sier lite om hvorfor de mener dette. Med unntak av én informant som gir et eksempel på en fysisk voldshendelse, beskriver de andre informantene hovedsakelig andre former for vold, først og fremst sosial og psykisk vold. Måten man skiller seg ut på varierer. Det kan være at man tilbringer mye tid alene, at man fremstår som fysisk eller psykisk svak, eller at man ønsker å avslutte et liv med lovbrudd og derfor stiller seg utenfor det fellesskapet der lovbrudd fortsatt oppfattes som legitimt. Ofte ser det ut til å være en kombinasjon av flere forhold.

En informant mener truslene og provokasjonene han blir utsatt for har direkte sammenheng med at han skiller seg ut fra de andre. Han har en dom på 16 år, har sonet åtte av dem og har mye erfaring med konflikter og vold mellom innsatte. Han sier han soner for en sak og har en bakgrunnshistorie som har gitt han status blant de innsatte, og at det forventes en viss type atferd til en slik posisjon. Han ønsker imidlertid ikke å innfri forventningene. Han deltar ikke i det han kaller ”fengselssnakk” eller planlegging av nye lovbrudd. Dermed stiller han seg utenfor mange andre innsatte, noe han hevder enkelte opplever som provoserende og derfor utsetter han for stadige provokasjoner og trusler:

”Når man har den bakgrunnshistorien jeg har, så forventes det at jeg har en atferd, en rolle i fengselet. Men i stedet for å svømme mot det, så svømmer jeg med det, og jeg får alt jeg ønsker og ber om ting på riktig måte på riktig tidspunkt, og jeg har lagt om hele tankegangen og atferden. Problemet blir da at andre innsatte kan føle seg provosert eller trua. Det blir en mye større utfordring i å prøve å ta meg med min bakgrunn enn det er å provosere en sedelighetsdømt eller en voldtektsforbryter, en stakkar som verken er en fysisk eller psykisk utfordring. Det er ikke så mye bonus i boka for å sette på plass en sånn, for de har få ressurser til å forsvare seg med, de er hakkekyllinger samme hva. Men når noen da ’skifter side’ eller prøver å være litt nøytral, er det noen som finner det litt vanskelig.(...) Jeg har nok klart å provosere noen med de valgene jeg har tatt, for jeg har noen fiender, det merker jeg jo. Det er litt sånn selvalgt isolasjon. Og det har til tider vært ganske mye konflikter jeg har vært i.”

Han beskriver mye av det som skjer mellom innsatte som ”kroppsspråkaktig”; det å markere seg, vise seg frem, å ha en sterk eller dominerende fremtoning. Han sier han er sterk både fysisk og psykisk, men at han i liten grad bruker dette til å markere seg, men heller oppfører seg mer tilbaketrukket:

”Jeg har ikke noe behov for å være sjefen i boksen, å være på toppen, så jeg har trukket meg litt til side. Jeg studerer litt, trener, har besøk av familien, prøver å være anonym.”

Informanten var tidligere en sentral person i innsattmiljøet og dermed kan endringen har virket desto mer provoserende på enkelte innsatte, mener han. Å bli utsatt for trusler, provokasjoner og trakassering i så stor grad fra enkelte innsatte, opplever han som svært belastende, og han sier han er redd det kan ødelegge for

han ved at han en dag svarer tilbake i form av alvorlige voldshandlinger. Å stå litt på siden av de andre koster han dyrt, sier han:

”Da jeg kom hit satt jeg sjøl på tøffebeuken og hadde mye dårlige holdninger og prata mye dritt. Selv om det vrent seg inni meg, så satt jeg der i hvert fall en stund og var en del av det. Og selv om du ikke sier noe, så er du jo like mye ansvarlig for det som blir skapt der. Hvis jeg står ved siden av og ser noen hoppe på hue til noen, så er det like mye mitt ansvar. Men jeg bråkutta, og det blir kanskje sett på som litt forræderi. Og det kan jeg si at jeg er skyldig i, ja. Men jeg har ikke annen atferd som gjør at jeg er kvalifisert til denne formen for reaksjoner. Jeg har ikke blåst noen eller skada noen. (...) Hvis jeg hadde fortsatt med den atferden jeg hadde før, så kunne jeg sikkert fått noen til å vaske cella mi hver dag og hatt det veldig greit under hele soninga. Behagelig. Men allikevel hadde jeg da antagelig vært verre stilt når jeg kom ut, ikke sant, men det er den dyreste måten når man er inne.”

Han sier han også skiller seg ut ved å snakke med betjentene og får permisjoner for å ta førerkort, studere, osv. Dette er et moment også andre informanter fremhever; det å ønske seg en positiv soning i form av utdanning, jobb eller en positiv innstilling generelt oppfattes av enkelte innsatte som litt problematisk. De knytter det til å skille seg ut og dermed økt risiko for å bli utsatt for trusler og vold. En annen informant mener dette er en av grunnene til at han blir utsatt for trusler, mobbing, trakassering og sosial utstøting:

”Problemet er at med én gang du skiller deg ut, er den ”bløte” fangen som snakker med betjentene, får tilslag på søknader og vil noe med soningen sin, da er det negativt for medinnsatte, når du prøver å gjøre noe positivt ut av soningen.”

Denne informanten stiller seg også utenfor det såkalte ”fengselssnakket”, studerer og holder seg mye for seg selv. Dermed kommer han i en utsatt posisjon og blir mistenkeliggjort:

”Jeg er lite sosial i fengselet her. Veldig mange her prater om narkotika og kriminalitet de har gjort, og enda verre, skal gjøre. Jeg bruker ikke narkotika og vil ikke gjøre mer kriminalitet. Jeg er mye på rommet mitt og ser på tv og gjør det jeg kan for å få tiden til å gå, og jeg snakker hyggelig med betjentene. Og det var en dag her noen hadde smuglet inn noen flasker med alkohol, og så ble de tatt. Da tar de det ’svake’ leddet, de sa at det var jeg som hadde tysta, for de tenker jo ikke på at det kan ha vært en rutinekontroll. Det er med én gang sånne som meg som blir uglesett, bare fordi jeg er den jeg er, ikke fordi jeg har gjort det.”

Han sier han har blitt truet i andre fengsler, og mener det henger sammen med at han er tilbaketrukket:

”Han (en annen innsatt) sa jo at de andre her skulle ta meg, og det er en konkret trussel. Men jeg ble trua to ganger på livet i et annet fengsel. Da ba jeg om å bli flytta, for jeg fryktet for mitt eget liv. Og det var akkurat det samme som her; jeg var tilbaketrukket og ville heller være på rommet mitt og se på tv.”

Han mener atferden hans skaper utrygghet blant andre innsatte fordi de tviler på lojaliteten hans og blant annet mistenker han for tysting, noe som er én av årsakene til at han blir trakassert:

”Jeg er veldig redd for hva folk tenker om meg. For når jeg for eksempel får perm, så tror folk at jeg står bak noe, at jeg er skyld i noe uten at jeg er det. Jeg snakker ikke med så mange, så da virker det sikkert litt rart på dem, de lurer på hvem jeg er. Og har jeg fått perm og ikke de, da har jeg lagt merke til at folk lurer på hvorfor jeg har fått og ikke de. De skjønner ikke det at når du oppfører deg dårlig så får du ikke perm, men det er sånn det er, det! (...) Men folk lager en oppfatning av deg med én gang. Hvis det er 20 personer på en avdeling og to ikke har kontakt med de andre, da blir man mistenkeliggjort med en gang.”

Han gir et eksempel på en fysisk voldshendelse. Fire innsatte hadde fått en samarbeidsoppgave på skolen og hadde fått beskjed om hvordan det skulle gjøres. Én av de innsatte gjorde det imidlertid på en annen måte. Informanten sier han påpekte det på en høflig måte, men den andre innsatte responderte med fysisk vold:

”Da tilta han helt! Han kasta meg inn i veggen og knakk nesa på meg. Han påstod det var ’kommandering’. Og han skal ikke snakke. Det var kompisen min og jeg som jobba hele tida, han satt jo bare og drakk solo og leste avisen. Etter det følte jeg meg ikke vel på skolen, og han satte ut et rykte om meg at jeg var tyster. Da har dem en person de kan rakke ned på.”

Eksempelet illustrerer kanskje at den medinnsatte ikke tålte kritikk og at han derfor responderte som han gjorde. Informanten setter det likevel i sammenheng med at han er mer utsatt for trusler, mobbing og trakassering enn andre, at den medinnsatte ble ekstra provosert av å bli tilsnakket av han og kanskje hadde en lavere terskel for å utsette han for vold. Det var ingen ansatte til stede i

situasjonen, men de kom kort tid etterpå og oppfattet at noe hadde skjedd.

Informanten sier han ikke turte å si noe av frykt for represalier:

”Det var ingen betjenter som så det, men de skjønte at det måtte være han, for de kom inn ett sekund etter at det hadde skjedd. Men jeg måtte jo være forsiktig med hva jeg sa, så jeg sa hva som hadde skjedd, men ikke hvem som hadde gjort det – for da er det ikke hyggelig å være i fengsel.”

Informanten ba om å bli flyttet fra skolen fordi situasjonen ble for belastende.

Etter denne hendelsen ble han også avvist av kameraten. Han sier de har kontakt av og til og at han har forståelse for kameratens reaksjon:

”Etter at jeg ble slått ned på jobben så frøs han meg ut. Han turte ikke ha kontakt med meg i frykt for å miste ansikt. Jeg klandrer ikke han for det, jeg vet hvordan det er. Og det har bedra seg litt, vi snakker sammen litt innimellom, og jeg vet egentlig at han ikke har noe imot meg, han forteller meg ting som han ikke forteller til noen andre her. Men jeg merker at han ikke vil vise de andre at vi har kontakt. Men jeg vet hvordan det er, så jeg er ikke sint for det. Vi kommer til å ha kontakt når vi kommer ut.”

Det hender han også blir bedt om tjenester fra andre innsatte, noe han avslår, og som igjen forsterker hans opplevelse av utrygghet:

”Jo, det kan jeg jo også si; jeg blir spurt om å ordne ting når jeg er på perm. Det er ikke hyggelig å si nei, men å ta en sånn sjanse kan jeg ikke. Men jeg blir redd for konsekvensene når jeg sier nei. Jeg har ennå ikke opplevd at det har fått konsekvenser, men jeg er ikke trygg på det. Og bare en sånn liten ting som å smugle ut et brev... Det er ikke store saker og det trenger ikke være noe kriminelt i det. Det kan jo bare være noen som vil skrive til kjæresten uten at det blir lest av fengselet, men selv en sånn ting sier jeg nei til av frykt for hva som skulle skje med meg hvis jeg blir tatt. Og hvis jeg sier ja, hva blir da det neste? Og det er også en grunn til at jeg ikke er sosial; det er mange beinharde folk her, de gir faen og driter i om de får flere dommer. Det blir så vanskelig, for man skal være en av gutta, en av gjengen, men så skal man også være positiv til fengselet.”

Informanten sier han er noe tilbaketrukket fra de andre. Samtidig vil han være litt sammen med de andre, men blir holdt utenfor. Til forskjell fra den forannevnte informanten har han derfor ikke i utgangspunktet valgt å stille seg utenfor, i hvert fall ikke i den grad og på samme måte som informanten ovenfor forteller om. Han skiller seg også fra sistnevnte informant i fremtoning og holdninger. Han er ikke like fysisk sterk, han trener ikke og sier han aldri har utøvet vold mot andre. Dette

er et moment et par av informantene fremhever med hensyn til å bli utsatt for trusler og vold:

”Det er for det meste at folk kan bli slått ned, da. Folk som er svake og veit at de ikke kan slåss mot andre, da. Da tar vi tunfiskbokser i sokkene, ikke sant, og så kan du plutselig få deg en overraskelse.”

Én informant peker på visse kriterier for å være en av de andre, ikke å skille seg ut, ikke være svak:

”Noen blir man lettere kjent med. De gir bort røyk og sånn. På avdelingen, når de lager mat, så gir dem bort og så kommer dem seg opp, sakte men sikkert. Så du må gi mye for å bli tatt imot. Så hender det at dem spør ’Kan jeg få være med på gruppa deres?’ Og det er det mange som ikke får. De som ikke er tøffe nok, for å si det sånn. Du ser hvem som står på, liksom, at du er frekk mot betjenter og sånn, det liker dem her inne. Da er du bra. Eller hvis du kliner til en betjent.”

Tre informanter fremhever viktigheten av å være en del av fellesskapet, ikke å være for mye alene, men ha venner, å ha noen rundt deg. De mener at de som anses som ”svake”, det vil si innsatte som er psykisk syke eller som bevisst holder seg mye for seg selv, kommer i en utsatt posisjon i forhold til trusler og vold:²⁸

”Hvis du setter et skjold rundt deg, så setter du deg i en angrepsposisjon. Hvis du har noen rundt deg er du tryggere enn hvis du er helt alene.”

”Det er vanskelig å holde seg mye aleine, for å si det sånn. Da blir du lett tråkka på. Så det er godt å ha noen å støtte seg til.”

Én informant gir et eksempel på betydningen av å ha noen som stiller opp for en, og mener hans bekjentskap med en innsatt som er godt likt av de andre har begrenset utsattheten for mobbing og vold:

”Det var en på arbeidsplassen min som kalte meg homo, skrev det på benkene og sånn. Men en jeg kjenner fra før er veldig godt likt her, og han sa at folk drev og stilte spørsmål om meg for å sjekke ut hvem jeg var, og at det var noen som skulle ta meg. Men han gikk

²⁸ Toch, Adams & Grant (1989: 154) er inne på det samme: ”The most obvious prison stressor is that elements of the peer culture that surround the inmate can pose threats to him if he is susceptible to intimidation. This threat is tangible because – in male prisons, at least, fear is equated with ‘weakness’ and ‘weakness’ earns contempt and aggression.”

god for meg og de fikk klar beskjed: 'Kaller du han homo en gang til, så kaller du meg homo, for vi er kompiser'. Så hadde det ikke vært for han hadde jeg hatt store problemer.”

Informantenes beskrivelser i tilknytning til det å skille seg ut ser først og fremst ut til å dreie seg om mobbing, trakassering og sosial utstøting, fremfor fysisk vold. I likhet med avsnitt 3.3, er det imidlertid også her interessant at det å skille seg ut fremheves som en grunn i seg selv til å utsette andre for trusler, vold, mobbing eller sosial utstøting. Heller ikke her er informantene tydelige på hvorfor de mener dette. Det er mer vanlig å hevde at hvis man skiller seg ut og ikke er en del av fellesskapet, kan det øke risikoen for å bli utsatt for trusler, vold og trakassering. Delvis kan det kanskje forklares med mistenkeliggjøringen av deg som en potensiell tyster, og at volden derfor skal virke straffende eller avskrekkende. Samtidig fikk jeg et inntrykk av at vold og trakassering kanskje også her kan knyttes til noen av de samme mekanismene som ved trakassering av sedelighetsdømte. Å få utløp for aggresjon, det én av informantene kaller ”legitime hakkekyllinger”, eller det å markere egen posisjon og vise seg frem ved å plage andre. Én av informantene mener status er en viktig forklaring på hvorfor han blir utsatt for vold:

”De som har havnet nede på isolat på grunn av at de har slått ned noen...de andre ser opp til dem. Han som slo ned meg og satt på isolat for det fikk status.”

En annen mener at utløp for aggresjon er den viktigste grunnen til at innsatte som skiller seg ut kommer i en utsatt posisjon:

”Det er mye frustrasjon i fengselet, man blir umyndiggjort. Og de kan ikke gjøre noe mot betjentene, så da velger de det svake leddet.”

3.6 Generell oppførsel

Et noe mindre tema handler om det å forholde seg til hverandre på en ordentlig måte, og ikke svare folk frekt eller ha en aggressiv fremtoning. Til forskjell fra avsnitt 3.1.6 handler det ikke nødvendigvis om å bli krenket eller såret slik at man

reagerer umiddelbart med frustrasjon eller sinne, selv om det også kan være til stede. I stedet handler det om informantenes oppfatning av hvordan man generelt skal oppføre seg sammen med andre. Man skal oppføre seg ordenlig, vise vanlig høflighet og å ha respekt for hverandre. Det informantene oppfatter som dårlige holdninger og en frekk tone, skaper ofte konflikter og en amper stemning:

”Folk har dårlige holdninger, sier ’Hold kjeft’, ’Klapp igjen’ og sånn. De kommer fra miljøer hvor det er greit å snakke sånn til hverandre. Det er ikke alltid de mener det så alvorlig, men det høres sånn ut. Folk reagerer på det. (...) Hvordan man snakker til hverandre... for eksempel når jeg var ganggutt, var det noen som skulle tøffe seg og sa ’Hold kjeft’ og sånn. Jeg driter i det, men når man sitter for en så stor sak, så har man respekt, så de andre sier ’Du skal ikke tåle det’, men jeg tar ikke det så alvorlig, jeg driter i det.”

”Så lenge du er åpen og hyggelig, så er folk hyggelige tilbake. Men hvis du er frekk, det er ikke bra for din egen skyld. Si ting som ’Hold kjeft’ og sånn. Du må bare passe på deg sjøl, ikke være frekk mot andre, for plutselig kan det klikke for noen, for du veit aldri hva folk sitter for.”

Informantenes ønsker om en høflig og ordentlig måte å forholde seg til hverandre på, kan gjenkjennes flere steder i materialet. Informantene er i stor grad opptatt av å holde ro på avdelingene, med minst mulig bråk og konflikter i hverdagen.

3.7 Språkproblemer

Tre informanter mener språkproblemer ofte gir grobunn for konflikter. Å oppfatte nyanser og forstå det som blir sagt er viktig for å unngå misforståelser:

”De som snakker norsk, de skjønner ting bedre, de skjønner systemet. Hvis man ikke snakker norsk, blir det så lett å misforstå ting, man skjønner ikke systemet, og så har de det dårlig og så blir de sint for ting som egentlig ikke var noe å bli sint for.”

”For eksempel de som ikke snakker norsk søker sammen. Hvis ikke, blir det mye misforståelser og trøbbel, og de blir bare enda mer sinte på systemet.”

”Det er mye med språk. For eksempel vi utlendinger tar ikke alle ord så bokstavelig. For eksempel hvis en sier ’Å, jeg skal drepe deg’, så skjer jo ikke det! Dere sier for eksempel i fotball: ’Vi banka dem’, men vi sier ’Vi har drept dem’. Jeg brukte noen sånne ord på telefonen, og de brukte det mot meg! Og for eksempel til barna mine, hvis jeg oversetter til norsk høres det rart ut, men det er kultur, dere kan ikke forandre vår kultur.”

Den siste informanten mener altså at det ikke bare er snakk om å forstå det som blir sagt bokstavelig, men også måter å formulere og uttrykke seg på kan lett misforstås og dermed skape konflikter og bråk.

3.8 Gjenger

Kun to informanter nevner gjengproblematikk som årsak til konflikter og vold mellom innsatte. Dette er informanter som selv har tilknytning til en gjeng og dermed har vært i situasjoner hvor det har vært et problem. Én av dem sier han ofte har vært i konflikter på grunn av dette, men har blitt flyttet mye rundt for å unngå slike konfrontasjoner. I den grad andre informanter peker på gjenger som et tema, er det ofte nettopp dette som bemerkes; at fengslene flytter gjengmedlemmer rundt, lar dem sone hver for seg og dermed unngår konflikter mellom dem. Kun én av informantene gir et konkret eksempel knyttet til gjengproblematikk. Han satt tidligere i samme fengsel som en fra en annen gjeng, og de var tiltalt i samme sak. De var riktignok på ulike avdelinger, nettopp for å unngå bråk og konfrontasjoner, men en dag traff de hverandre likevel tilfeldig, og situasjonen ble truende for begge parter:

”Vi skal egentlig ikke møte hverandre, men vi møtte hverandre likevel, så ser han på meg og sier ’Hva ser du på ’a?’ Så dytta han meg, og slo etter meg, men jeg dukka, og jeg tok en stol som stod der og sa at jeg slår deg ned hvis du rører meg. Jeg ventet hele tiden på at betjenten skulle si ’Hei!!!’, så det stoppet. Og man kan ikke trekke seg, da er man feig. Men så trykket betjenten på alarmen, for han var alene der, så da kom det andre folk, og det ble stoppa.”

Samtidig forteller han hvordan han i lang tid sonet sammen med en i samme sak, men der begge klarte å unngå konflikter. Han mener gjengproblematikk ikke nødvendigvis fører til konflikter og bråk, fordi det også er personavhengig:

”Det gikk helt fint, vi snakket ikke med hverandre. Dette er veldig forskjellig, det kommer an på personer og hva slags holdning man har. Jeg hadde ikke egentlig noe med de gutta å gjøre, de angår ikke meg, jeg bare kjenner dem, men var ikke én av de, og han tenkte nok det samme.”

De fleste informantene ga uttrykk for en forholdsvis vag eller mer likegyldig holdning til gjengproblematikken i fengsel. Ofte gikk de heller over til å snakke om andre temaer for vold mellom innsatte, eller uttalte seg mer generelt om hva de la i begrepet ”gjeng”:

”Når det gjelder gjenger...det kommer an på hvordan du ser på gjenger. For eksempel er det mange polakker her, som verken snakker norsk eller engelsk, så de holder sammen. Det samme med russere og noen fra Nigeria. Jeg er sammen med de internasjonale, for eksempel pakistanere eller albanere. Så lenge de snakker norsk, så er jeg sammen med dem.”

”Det med gjenger er bare tull. De kan si hva de vil, men det er ingen gjeng her, det er jeg helt sikker på. Ofte er det slåssing, men det er ikke gjenger, ikke fire mot fire, men én mot én, det er det som skjer.”

På bakgrunn av medias fokus på gjenger i fengsel, var det ikke urimelig å anta at gjengproblematikken ville utgjøre et mer sentralt tema i materialet. Hvorfor dette ikke kom frem som et viktigere tema er vanskelig å si noe om. Kanskje gjenspeiler det temaets sensitivitet og hvor informantenes vage eller generelle svar kunne være en måte å unngå et vanskelig eller ukjent tema på. De ønsker naturlig nok ikke å gi informasjon om forhold i innsattgruppa som på ulike måter kan få konsekvenser for dem. Til gjengjeld ga informanten som hadde erfaringer med gjengproblematikk inntrykk av å være forholdsvis åpen om situasjonen og sa han ofte var i den type konflikter tidligere, men fordi han hadde blitt flyttet rundt, var det nå andre årsaker til at han kom i konflikter. Det var likevel ikke et hovedinntrykk at informantene bevisst ønsket å unngå temaet fordi de opplevde det som ubehagelig. Temaet virket snarere lite engasjerende. Enkelte prøvde så godt de kunne å gi meg noen synspunkter på temaet, men det var åpenbart andre temaer de heller ønsket å få frem. Det er viktig å understreke at dette ikke kan tolkes slik at gjengproblematikken ikke er relevant når det gjelder trusler og vold mellom innsatte. Antakelig betyr dette at temaet ikke var så aktuelt for dette utvalget, og at de derfor var mer opptatt av andre hendelser som de selv hadde erfaring med.

3.9 Å sone sammen i samme straffesak

Tre informanter mener at trussel- og voldssituasjoner kan oppstå når innsatte fra samme straffesak må sone sammen. Dette er informanter som selv har sonet sammen med andre tiltalte i samme straffesak, og de sier at de har vært i voldssituasjoner på grunn av det. Tre andre informanter berører også temaet, men mener tvert imot at fengslene i stor grad sørger for at innsatte fra samme sak ikke soner seg på samme sted, slik at konflikter og uro i forbindelse med dette ofte unngås. Én informant beskriver imidlertid en alvorlig situasjon, der han sier han måtte sone sammen med en annen som hadde tystet på han i en sak. Informanten sier han var tydelig på dette fra starten; de kunne ikke sone sammen:

”Jeg sa at jeg ikke kan sone sammen med han. Jeg sa ’Vær så snill, kan vi ikke flyttes?’ ’Nei, det går ikke’, sa de. Jeg sa ’Vær så snill, dere må flytte enten han eller meg. Det kommer til å skje noe alvorlig.’ Til slutt sa jeg...jeg var sint...’Din dust! Hvorfor flytter dere ikke en av oss? Hvis jeg dreper han...Og jeg skal ta han’, sa jeg. Og så under luftingen lagde jeg problemer med han. Det ble slåsskamp, og det var alvorlig.”

Informanten sier han opplevde situasjonen frustrerende. De var ofte i konflikt med hverandre, noe han formidlet til betjentene:

”Jeg prøvde å løse problemet på en fin måte; flytt meg eller han, jeg kan ikke sone sammen med han. De kunne ha løst problemet, men de vil ikke. (...) Jeg har ikke lyst til å se han!”

Han forteller om stadig økende aggresjon mot den medinnsatte, og at de først hadde et sammenstøt i avdelingen. Han beskriver hendelsen kort, og jeg er noe usikker på kronologien i hendelsene, men jeg forstod at de hadde slåss, og at det ble ansett som en alvorlig hendelse:

”Hver gang jeg så han ble jeg bare mer og mer irritert og sint, og derfor ba jeg om å bli flyttet. Jeg sa at jeg soner tyngre og blir mer og mer irritert når jeg ser han. Jeg kunne dratt hvor som helst! Og det har skjedd ting her, og da sendte de meg en måned på isolasjon!”

Han sier at konflikten ikke ble noe mindre etter dette. Tvert imot var han fortsatt klar på at han ikke ønsket kontakt med vedkommende, og de ble flyttet på hver

sin avdeling. Men så traff de hverandre i luftegården, og de begynte å slåss med én gang de så hverandre:

”Så traff vi hverandre plutselig på lufting. Og med én gang jeg ser han eksploderer jeg, og det blir slåsskamp. Jeg var så forbanna! Jeg klarte ikke å... Og han var forbanna på meg også, for jeg har jo mobbet han mange ganger. Så med én gang vi så hverandre, bare gikk vi på hverandre, og da smalt det, men så kom det folk.”

Informanten er svært opprørt når han forteller om hendelsen. Han mener betjentene burde ha sørget for at de ikke traff hverandre, og at det derfor er deres skyld at dette utviklet seg til en så alvorlig situasjon. Det kan for øvrig sies å gjenspeile informantens holdninger generelt; han opplever betjentene som bevisst provoserende og mener de er unnlattende i forhold til konflikter og situasjoner de burde ha stanset. Samtidig forstod jeg under intervjuet at den andre innsatte ble alvorlig skadet, noe som kanskje kan sees i sammenheng med informantens ønske om å tillegge de ansatte et betydelig ansvar for at situasjonen utviklet seg som den gjorde.

3.10 Narkotika

Tre av informantene nevner narkotika som bakgrunn for konflikter og vold mellom innsatte. De forteller ikke om personlig erfaringer, men uttaler seg mer generelt om temaet. De fremhever det ikke som en av de viktigste faktorene, men som én av flere årsaker til hvorfor trusler og vold kan oppstå. Narkotika ser ut til å ha betydning på ulike måter. Én legger vekt på at rusbrukere blir syke i fengsel og dermed blir sinte og aggressive:

”Ja, når folk er syke og sånn. Du vet, når de har brukt en stund og ikke får stoff, så blir de syke, da blir de hissig. Det er litt stoff her, men stort sett er det bra hvis folk bruker, da blir de rolige. Men så, når det ikke er stoff, da blir de syke og sinte.”

To informanter mener narkotika fører til trusler og vold når innsatte ikke er i stand til å betale gjeld:

”Folk skylder jo penger, både her og ute, for narko. For eksempel at du får her inne på lån, og så sier du at de skal få igjen når du har vært ute. Men så hender det at folk ikke gjør opp for seg, da, og det har vært en del konflikter der. Folk har blitt banka eller tatt fra en del verdisaker.”

”Den klareste biten her er statsdop, medisiner. Og i Oslo fengsel går det jo tennisballer over gjerdet hver dag. Og der er det et så lite trangt område, og da påvirker det folks humør. Da blir det mye rare ting.”

Én mener at narkotika medfører en del uro og gnisninger i forbindelse med innførselen fordi folk ikke alltid holder avtaler, osv. Han mener imidlertid at dette ikke fører til volds- eller trusselhendelser:

”Narkotika er det mye av, og det kan de ikke stoppe. Men det er ikke mye problemer med narkotika. Eller...det har vært litt av at du blir bedt om å ta med 50 gram inn, så sier du ok, så kommer du tilbake med 40 gram. Da har du stjålet 10 gram, så neste gang må du gjøre det gratis. Men det er ikke noen store saker. Det har aldri vært noe vold eller trusler med det.”

Informanten ser her ut til å gi en noe bagatelliserende fremstilling av at noen innsatte av og til må innføre narkotika gratis fordi de blir beskyldt for å ha stjålet deler av stoffet. Det er ikke urimelig å anta at det her kan ligge mye press fra innsatte som styrer handelen, og som ikke kan sies å være så uproblematisk som informanten her fremstiller det.

Disse aspektene ved narkotika i fengsel er sammenfallende med det Åkerstrøm (1985) skriver om narkotikaens betydning for trusler og vold mellom innsatte i svenske fengsler.²⁹ For i kjølevannet av narkotika følger også andre forhold; gjeld, tysting og et økende press på de som tar risikoen på narkotikahandelen, noe som bidrar til en amper stemning mellom innsatte. Hun mener det økonomiske og handelsmessige aspektet ved narkotikaen er den fremste årsaken til at de innsatte kommer i konflikt med hverandre, i tillegg til at det å administrere handelen også kan knyttes til status.

²⁹ Se også Ruckenstein (2004), Eian (2007) og Brottpåføljdsverket (2005).

På bakgrunn av andre undersøkelser og medias fokus på narkotika i norske fengsler, var det ikke urimelig å forvente at konflikter, trusler og vold tilknyttet narkotika ville utgjøre en større del i intervjumaterialet. Hvorfor det ble brakt på bane i så liten grad er vanskelig å si noe sikkert om. I likhet med avsnittet over kunne man kanskje tenke seg at dette gjenspeiler temaets vanskelige tilgjengelighet, at informantene er redde for konsekvenser dersom de deler informasjon med utenforstående. I et par tilfeller var dette et inntrykk jeg satt igjen med etter intervjuet. For majoriteten av informantene var imidlertid hovedinntrykket et manglende engasjement fordi de selv hadde lite personlige erfaringer med temaet. På samme måte som i avsnitt 3.8 om gjenger, kunne det virke som om enkelte svarte på spørsmålet for å være høflige og hjelpe meg å få positive og bekreftende svar – før de ganske raskt gikk over til å snakke om temaer de hadde erfaring med og mente var viktigere temaer. Det er også her viktig å understreke at dette ikke er ensbetydende med at narkotika ikke kan være en viktig årsak til trusler og vold mellom innsatte. Det betyr bare at temaet virket mindre relevant for informantene i dette utvalget.

3.11 Gambling

To informanter mener gambling fører til enkelte konflikter mellom innsatte. De fremhever det ikke som et viktig moment og sa de ikke hadde noen personlige erfaringer med det. På direkte spørsmål fra meg er det tre andre som nevner det, men heller ikke de mener det er et stort problem. Tvert imot hevder flere at det er lite av den type gambling som skaper problemer, der mye penger involvert. De spiller heller om appelsiner, sjokolade eller lignende:

”Gambling...man leser om det i avisen, men jeg har sittet over fem år og jeg har aldri sett gambling med penger. Jeg har aldri sett det, ikke så vidt jeg vet, og jeg veit det meste som skjer her inne. Vi spiller om sjokolade, en kilo appelsiner, sånne ting, men aldri om penger.”

Disse informantene mener også at gambling går i perioder; noen ganger er det innsatte som vil gamble, andre ganger ikke. Det er likevel enkelte som ikke betaler gjeld, noe som har ført til trusler og konflikter:

”Det er mye gambling i fengslene, om røykpakker og brus og sånne ting. Og så hender det at noen bygger opp gjelda, og så betaler dem ikke det, og da går dem jo og uroer seg og folk sier ’Nå får du juling snart, nå får du juling’, ikke sant.”

Noen innsatte unngår dette ved å bli flyttet til ande avdelinger, mener én:

”Det er ikke så mye penger i det som i narkotika, det er mest om tobakk og sånn. Men det også mange som bare spiller og ikke gjør opp for seg. Mange velger å komme seg bort, sone et annet sted. Heller det enn å bli banka. Men det er ikke så stort problem. Det går litt opp og ned, plutselig kommer det nye folk som spiller mye og sånn går det.”

Også her kan man stille spørsmålsteget ved hvorfor temaet utgjorde en så liten del av intervjumaterialet. Kanskje er informantene, som over, redde for konsekvensene dersom de deler informasjonen med utenforstående og derfor velger å underrapportere hendelsene. Hovedinntrykket var likevel at de hadde mindre erfaring med gambling og var derfor ikke så opptatt av temaet.

3.12 Etnisitet

En av informantene sier han har vært med på flere masseslagsmål i luftegården. Han mener dette først og fremst har blitt trigget av kommentarer om hudfarge og etnisitet:

”Det har vært hudfarge, når man sier ’pakkis’, ’svarting’ eller sånn. Folk er så dumme. Det pleier ofte å skje ute i luftegården. Vi sitter og slapper av, og så er det plutselig fullt kaos.”

Etnisitet og hudfarge er et tema som nevnes i flere sammenhenger under intervjuene, men ikke nødvendigvis i tilknytning til trusler og vold. Det er mer snakk om gnisninger, irritasjon eller for eksempel at noen informanter omtaler andre innsatte som ”østeuropeerne”, ”russerne”, ”vikingene”, osv, noe som kan se ut til å markere et slags skille mellom ”oss” og ”dem”. Noen ganger pekes det,

som nevnt over, på språk og misforståelser, og tre informanter sier de bare vil være sammen med dem som snakker norsk, engelsk eller det språket de selv snakker. I den grad etnisitet knyttes til konflikter, er det for eksempel én utenlandsk informant som mener at nordmenn og utlendinger forskjellsbehandles, noe som skaper irritasjon blant utlendingene. En annen sier det ofte ”skjer mye” mellom utlendinger og norske uten å si noe mer om hva han legger i det. Så i hvilken grad dette skaper konflikter mellom innsatte er vanskelig å si noe om. Informantenes uttalelser er mer generelle, de nevnes mer i bisetninger og knyttes i liten grad til konkrete eksempler og episoder der dette har vært det viktigste temaet.

3.13 Tid og sted for hendelsene

Informantene gir mange eksempler på når og hvor hendelsene forekommer. Sted kan variere noe fra fengsel til fengsel, men det er i stor grad de samme stedene de forteller om: Treningsrom, luftegård, skole, arbeidsplass, cella, kulverter i kjelleren, trapper, badstue, dusj, lagerrom, kjøkken og fellesskapet på avdelingen.³⁰

De ulike formene for vold informantene gir eksempler på ser ut til å være representert på alle disse stedene, men den sosiale og psykiske volden ser ut til å være gjeldende på flere steder og i større grad enn den fysiske volden. Dette kan igjen se ut til å henge sammen med synlighet og type konflikter. Den psykiske og sosiale volden kan i hovedsak sies å være mindre synlig og dermed lettere å utøve dersom man ikke vil bli oppdaget. Den etterlater ofte ingen observerbare konsekvenser, og ser ut til å være mer utbredt og utøves dermed på flere steder, slik informantene fremstiller det. Hvilke type konflikter informantene er i, kan

³⁰ Basert på foreløpige tall fra Hammerlin og Rokkan (2007) er fellesskap på avdelingen, i tillegg til luftegården som nevnt foran, steder der trusler og vold hyppig registreres. Det er også registrerte hendelser på treningsrom.

også ha betydning for hvor hendelsene skjer. Noen konflikter og voldshendelser inntreffer i situasjoner der de innsatte responderer umiddelbart der og da, for eksempel i frustrasjon eller sinne, og hvor de dermed ikke er så bevisste på når eller hvor hendelsene skjer. Da kan en voldshendelse inntreffe uavhengig av sted eller hvem som er tilstede. Dette gjelder ofte steder som luftegård, fellesskapet på avdelingen, treningsrom, skole eller arbeidsplass. I noen tilfeller kan andres tilstedeværelse også være en ønsket omstendighet på grunn av de signalene det kan gi til andre, slik jeg var inne på tidligere i rapporten.

Uavhengig av type konflikt ser andre voldshandlinger ut til å være mer planlagt fordi man ønsker å skjule hendelsene. Som tidligere nevnt fikk jeg inntrykk av at de ansatte har et ganske godt bilde av mye av det som skjer og hvem som er innblandet, men at de i noen tilfeller kanskje vet mindre om hva som skjer, hvordan, hvorfor eller hvor ofte. Dette inntrykket ble bekreftet av ansatte jeg snakket med underveis, samt informantene i undersøkelsen. Likevel mener nesten samtlige informanter at noen volds- og trusselsituasjoner ofte er skjult for de ansatte, og de sier de i stor grad er bevisste på å holde dem skjult. Åtte av informantene forteller om steder der voldshandlinger kan utøves uten å bli oppdaget, og de mener at mange som utøver vold av og til bruker disse stedene bevisst. Det vil her først og fremst være snakk om den fysiske formen for vold, da denne er den mest synlige. Hovedsakelig gjelder det hendelser som i varierende grad er planlagt, men det kan også være at man tilfeldig treffer en innsatt på disse stedene og dermed av ulike årsaker ”benytter sjansen” til å utøve vold.

Det er her fire steder som går igjen: Treningsrommet, cella, luftegården og kulverter i kjelleren. Dette er steder informantene mener betjentene har liten kontroll over, enten fordi mange innsatte er samlet på ett sted og at betjentene dermed mister oversikt, eller fordi det noen steder ikke blir fanget opp av kamera. Fem av informantene sier de ofte er bevisste på valg av tid og sted:

”Hvis vi skal jule opp noen, så tar vi dem i kulverten. Men det er mange steder her. Møter du dem ikke på trening, så møter du dem et annet sted. Men det er stort sett i kulverten her nede. Det er kamera der, men det er ikke alltid det får med seg det som skjer. Det er så stort her, vet du. Og man møtes på helseavdelingen, på lageret der. Det er også der det skjer ting. Det er ingen som ser det.”

En annen forteller også om flere hendelser han har vært involvert i. Under intervjuet beskriver han ofte betjentene som uoppmerksomme eller unnnvikende med hensyn til volds- og trusselhendelser og snakker mye om hvordan man kan mobbe og trakassere andre uten at betjentene merker det. Selv er han bevisst på valg av sted når det er snakk om fysisk vold:

”Det skjer ofte vold der, jeg vil si 99 % skjer inne på cellene. For betjentene er ikke på cellene, så folk går inn på cella til den andre personen. Men hvis det er vanlige avdelinger, da er det ofte gymsalen, for eksempel, og det er trening. Folk ikke får med seg ting, ikke sant, og da kan man alltid skjelle ut en eller gi han trusler. Så det finnes alltid måter.”

En annen forteller det samme:

”Det foregår ikke så tydelig at betjentene ser det. Det blir på sånne felles arenaer som på trening eller lufting og sånn. Og da må man liksom skape en liten konflikt eller en diskusjon, for der er det sånn at hvem som skal trene hvor og hvem som skal ha det først og sånn. Og så begynner da en å prøve å starte en krangel. Da er jo det en arena hvor det kan oppstå litt vold, en god del trusler og provokasjoner. Og det er jo arenaer hvor det er vanskelig for de ansatte å ha kontroll. Og det finnes jo steder her inne hvor verken kamera dekker eller... det finnes jo steder der ingen er til stede, og det er jo veldig fine plasser for å kunne gjøre ting som man ikke kan bli ferska for. For eksempel sånne kulverter under her, der kan det være noen blindsoner, strekninger hvor kameraet ikke dekker. Og det er jo ofte betjenter som skal passe på, men de gjør jo ofte andre ting, da, leser en bok eller står og prater eller noe sånt. Man finner jo alltid en anledning hvis man vil. Jeg husker i Oslo (fengsel), der var det trappa ut i luftegården, to etasjer ned, der var det fint å gi folk et tupp i ryggen, så var det bare flat ned trappa, og det finnes alltid sånne steder i fengsel. Det var på treningsrommet og det var hele tida, stort sett et eller annet. Det var sånn å bli slått i ryggen med jernstang og bandykøller i trappa og ned ut i luftegården, ned den trappa, og på avdelingen. Så det gikk unna til tider.”

I likhet med denne informanten er det flere som bemerker at betjentenes uoppmerksomhet er noe man kan benytte seg av. Ett eksempel er en informant som sier at de fleste voldssituasjoner han har vært i har foregått i treningsrommet. Han forteller at det nesten alltid er en betjent i nærheten, men han/hun sitter ofte utenfor døren, leser eller på andre måter er uoppmerksom og merker derfor ikke

hva som skjer inne på treningsrommet. Informanten sier også at de med hensikt har holdt betjenten opptatt i en samtale slik at han/hun blir mer uoppmerksom:

”Det er enklest å ta det på jobb eller på treninga. Det er betjenter der, det sitter alltid en utenfor treningsrommet men det er ikke alle som følger med, de leser avisa eller noen prater med betjenten så de ikke følger med. Og man må prøve å holde lyden inne så de ikke hører noe skrik eller noe sånt. Det er som regel høy musikk på.”

I noen tilfeller vil ansatte likevel forstå at noe har skjedd, enten ved at de observerer det direkte fordi de kommer uventet på, at de kommer uventet kort tid etter en hendelse eller at hendelsen er av en slik art at det må blir oppdaget, for eksempel ved synlige skader. Informantene sier at hendelsene får da ofte ingen konsekvenser fordi de innsatte ikke vil fortelle hva som har skjedd.

3.14 Grad av planlegging

Åtte informanter uttaler seg om grader av planlegging. Også her vil det i hovedsak gjelde den fysiske volden da det er den mest synlige. Én informant mener at vold som oftest planlegges, tre mener planlegging/spontane hendelser er jevnt fordelt, mens fire mener trusler og vold hovedsakelig skjer der og da når man blir sint eller frustrert. Hvorvidt og i hvilken grad hendelsene er planlagt varierer i stor grad, noe avhengig av konflikt og hvilke personer som er involvert i konfliktene:

”Når det gjelder for eksempel én og én, enkeltpersoner, så er det sjelden planlagt, da er det ofte der og da. Hvis du sitter og spiser middag og du slenger med leppa, og han kliner til deg, for eksempel, da er det der og da. Men når det er flere folk, så er det planlagt. Som på Ullersmo...hvis en hadde vært frekk, så går vi og venter til i morgen til alt har roet seg ned, og så går vi og banker han. Eller hevnaksjoner, at mange andre tar igjen senere, for eksempel at vi ikke tar det foran betjentene. Et eksempel: På avdelingen kan det være en som sitter og spiser, og så er en annen frekk, men så er betjentene der og da vil man ikke gjøre opp der og da, så da godtar du det. Men senere på kvelden går du inn aleine på cella hans, så gir du han et par slag, juling.”

”Det vil jeg påstå er en god blanding. Jeg for min del er litt mer utspekulert. Det er mange sånn sett som drøyer'n til det passer seg. Men møter du fienden din i trappa på vei til treninga, så smeller det jo. Og har du krangla med han dagen før, og så møter du han dagen etter igjen så smeller det på nytt. Så det er en blanding, men for min del ville jeg

ikke vært så spontan. Men det er veldig mange av disse her som ikke har noen kontroll, ikke har noen impulskontroll i det hele tatt, og da skjer det bare der og da.”

”Begge deler, men kanskje mest der og da. Treningsrommet for eksempel, der har jeg fast plass. Jeg har vært her så mange år, så du kommer ikke her og... Og så kommer det noen og prøver seg. Og det hender jo at folk ikke gir seg så lett, men du tar det ikke der og da, for da blir treningsrommet stengt. Da gjør vi heller opp på veien tilbake. Folk blir ofte litt mer skada når man har planlagt ting, for da har man skaffa til veie det man trenger å bruke.”

Han sier videre:

”Du kan la ting ligge en stund, later som alt er over, så plutselig en dag, når han går aleine inn på cella, så tar du han der. Da er det ingen som ser det. En gang...hele trynet på fyren blødde som faen, og det var vel en seks stykker som ble tatt og satt på isolat.”

Man kunne kanskje tenke seg at det er de mer alvorlige, langvarige konfliktene man planlegger å løse på en voldelig måte, men informantene mener dette varierer. På spørsmål om konfliktene har vart en stund når man planlegger, svarer blant annet én:

”En viss tid eller der og da. Hvis det er planlagte ting, hvis man har kranglet dagen før, bare om småting, og man skal begynne å slåss eller han sier ’Jeg skal knulle søstera di’. Da blir man forbanna, men kan ikke slå der og da for det er betjenter der. Så venter du på riktig tidspunkt. Har du venner, får du dem med deg. Har du ikke det, gjør du det alene.”

Fem informanter sier de har planlagt vold, men graden av planlegging varierer. Noen sier det ikke er nødvendig med så mye planlegging, man trenger bare å vente på neste mulighet, det vil si når man treffer vedkommende på steder det er liten sannsynlighet for å bli oppdaget:

”Det trenger ikke være så mye planlagt. Du vet, hvis du har en fem-ti kompiser her og de vet at du skal ta en, så går ikke jeg og sier ’Nå skal vi gjøre sånn og sånn’. Det vet de allerede, det er automatikk, de bare venter nede. (...) Før når vi skulle ta noen, så tok vi dem i kulverten. Det er en lang tunnel under her. Det var en sone der hvor kamera ikke hadde en sjanse til å få med seg hvem som slåss. Vi tok tunfiskbokser i en pose og... Det skjedde kanskje femti ganger på den tiden jeg var der (to år). Du tar med deg fem-seks andre som venter nede. To-tre stykker venter helt borte og to stykker helt bakerst, så da har du han eller de mellom oss. Så overrasker du dem og tar dem mellom oss.”

”Det hender at folk planlegger delvis, tunfiskbokser i sokkene, for eksempel. Det er et livsfarlig våpen. Hvis du får sving på den og slår noen i skallen...”

”Det hadde bygd seg opp en diskusjon (krangel) på treningsrommet, jeg hadde ikke reagert på drittsslenging. Så på vei inn til trening, i kulverten, så er det en som snur seg og gir meg tjuvslag, altså et du ikke vet kommer. Da var det en annen som havna imellom, så det stoppa der med det. Men hadde ikke en tredje person vært til stede hadde antagelig...”

Andre forteller om lengre planlegging, enten ved at de selv har planlagt i varierende grad eller at de har blitt utsatt for vold de mener har vært planlagt. Ett eksempel er en informant som forteller hvordan han over lang tid har blitt utsatt for trusler, vold og sosial utstøting fra flere andre innsatte. På bakgrunn av hvordan hendelsene skjer, det vil si tid, sted og hvem som er til stede, mener han at volden må ha vært planlagt:

”Mest planlagt. For hver gang de gjør meg noe kommer det ikke bare én, men fire eller fem. For eksempel en gang når de slo meg på treningsrommet, var det folk fra to andre avdelinger der, så de må ha planlagt det.”

Noen få ganger har han blitt advart av en annen innsatt at noen andre innsatte planlegger å skade han. Blant annet gir han ett eksempel der en innsatt advarte han mot å gå inn på treningsrommet fordi han hadde overhørt en samtale hvor de innsatte der inne planla å ta han:

”For en stund siden kom det to nye på avdelingen. De la en plan om å ta meg på treningsrommet. De avtalte å slå meg, og hvis betjentene kom skulle de late som jeg hadde gjort det selv, at jeg hadde fått vektstanga over meg. Hva skal jeg gjøre? Hvis jeg forteller det, kommer de tilbake og tar meg og truer meg.”

En annen informant forteller om en liknende hendelse. Han soner en dom på ti år og har sonet seks av dem. Han hadde i lang tid blitt utsatt for det han opplevde som trakassering og provokasjoner fra andre innsatte. Han mener årsaken er at de ønsker seg bort fra lovbruddsmiljøet og er noe mer tilbaketrukket fra de andre. Dermed deltar han ikke i innsattmiljøet på samme måte som tidligere, noe andre oppfatter som truende, sier han. En gang ble han fortalt av en annen innsatt at noen la en plan om å skade han:

”Og når man da tilfeldigvis får greie på at det ligger et par kniver nede på jobben et sted må man alvorlig begynne å passe ræva si. (...) Så når jeg da får vite at det ligger et par stikkredskaper klare, og jeg går og sjekker og de faktisk ligger der...da må man begynne å følge med, for da er det...altså, alle tåler en smell, men da begynner det å bli liksom...jeg har ikke tenkt å bli drept i fengsel.”

Han har tidligere vært involvert i flere voldsepisoder og beskriver seg selv først og fremst som en planlegger. Fordi han over lengre tid har vært utsatt for trakassering, har mye aggresjon bygget seg opp mot disse personene. Han går til samtale hos psykolog og sier han har blitt god til å mestre sinne og aggresjon. I tillegg har han på bakgrunn av god oppførsel opparbeidet seg flere goder i fengselet. I utgangpunktet er han derfor svært motivert for ikke å respondere på mobbingen. Samtidig sier han at han har lagt planer:

”(...) Jeg må innrømme at jeg har lagd en plan, både a og b. Jeg ville aldri la meg rive med impulsivt hvis det ikke var snakk om liv og død. Og jeg har allerede lagt meg et sted og en måte. Og mange ganger har jeg sagt at én gang til nå, så gidder jeg ikke mer. Men jeg har alltid skapt meg grunner for å oppføre meg.”

Han fortsetter:

”Men det jeg har bestemt meg for er at jeg selv plukker tidspunktet som passer og så tar jeg og uskadeliggjør dem, eller den verste av dem. Jeg tar bare én av jernstengene og så gir jeg dem en ordentlig.... Det gjør jeg hvis det blir for slitsomt eller for ille. På jobben, når han da minst aner det, så... Men jeg håper jeg slipper å benytte meg av det, og begrunnelsene mine for å ikke gjøre det går til et visst punkt. Det man trenger er noen ordentlig tunge (begrunnelser) for å kunne forklare for seg sjøl hvorfor man tar så mye dritt.”

En annen er inne på den samme håndteringen av situasjoner der man blir utsatt for trakassering eller krenkelser:

”Hvis det er en person som vil bruke vold og ikke kan ta det der og da, hvis han føler seg så krenket at vold er det eneste som nytter, så tar han det senere.”

I hvilken grad slike planer gjennomføres er vanskelig å si noe om, og informantene gir inntrykk av begge deler. Samtidig forblir antakelig de fleste slike tanker på planleggingsstadiet, på lik linje med trusler som ikke gjennomføres. I så fall er det antagelig flere årsaker til dette, blant annet handler

det kanskje om at en gjennomføring vil innebære å faktisk utsette andre for fare, eller de konsekvensene voldshandlinger kan få i form av represalier fra ofrene eller straffereaksjoner fra fengselets side.

4 Mobbing, trakassering og sosial utstøting

Gjennom rapporten har informantene gitt mange eksempler på volds- og trusselhendelser, i tillegg til eksempler på ulike former for vold. De ulike voldsformene glir som nevnt ofte inn i hverandre, og flere former er ofte til stede i en og samme situasjon (Hammerlin & Kristoffersen 2001). Det er likevel bred enighet blant informantene om at det ikke er den fysiske volden som er mest utbredt. Det er heller de mer usynlige formene for vold som er mest utbredt, for eksempel trusler, gester, mobbing, utfrysing, truende fremtoning, det noen kaller ”psykisk vold”, slik flere har vært inne på foran. De beskriver det som en mer allestedsnærværende form for vold, og som de alle i varierende grad har blitt utsatt for eller utsetter andre for. Jeg ønsker derfor å synliggjøre et utvalg av eksempler på dette her.

Flere av informantene beskriver situasjoner der løse kommentarer eller overfladisk vitsing umiddelbart kan se ut til å være uskyldig spøk, men som likevel har truende eller trakasserende undertoner:

”Det er alltid en trussel i form av fleip. Det er bare på gøy, men sikkert ikke så gøy for de som blir utsatt for det. Det er ikke alltid volden i seg selv som er det verste, men redselen for å bli utsatt for det. Psykisk vold, det er veldig slitsomt for mange.”

Videre forteller en annen om hvordan han kan trakassere andre innsatte i det skjulte, og mener denne formen for vold er mest utbredt:

”Det skjulte er det mest av, det vil jeg si. For eksempel i fotball: Ok, nå skal vi spille fotball, da skal vi vise han på banen. Da kan vi på en måte gi litt mer på banen. Hvis du er frekk mot meg, da, så kan ikke jeg gjøre noe, for betjentene vet at vi to har et uvennlig... Men på banen så kan jeg ta igjen og spille røft mot deg, og hvis jeg har to-tre kompiser så spiller dem også røft mot deg. De gutta som styrer kan ta på en måte... Så det er mye sånn, mye skjult, og det er det som skjer.”

En annen informant gir et eksempel på en hendelse der han går bort til en annen innsatt ute i luftgården og ber om å få se domspapirene hans. Han sier den medinnsatte ble usikker og redd og turte ikke annet enn å gi han papirene. Informanten sier selv at dette sikkert oppleves som det han kaller ”psykisk vold”, og han mener denne formen for vold er mest utbredt i fengsel. Han mener folk er redd han fordi han soner for en stor sak og sier de gjør dette av og til; de er ca fire-fem innsatte som sitter i luftgården og ”styrer” litt. For eksempel ber de av og til om domspapirene til noen innsatte:

”Det er mest psykisk vold i fengsel. Det er ikke så lett å se, men den er der. For eksempel når vi ber om å få se papirene til folk, det ligger en trussel i det; vi tror ikke på dem, vi krever å få se at de snakker sant, vi sier sånn: ’Njaa...det høres litt rart ut, hvis det ikke stemmer, så må vi ta oss av det.’ Det er ikke ondskapsfullt, bare på gøy, men det er sikkert ikke å gøy for de som utsettes for det. Men sånn er det bare.”

Informantene sier lite om motivene for handlingene, men kanskje kan det ses i lys av faktorer jeg tidligere har vært inne på, som for eksempel forskjøvet aggresjon eller å beholde egen status ved å markere seg overfor andre. I tillegg gir informantene uttrykk for å forstå virkningen av denne type handlinger på ofrene, at de mest sannsynlig opplever det som skremmende, truende eller på annen måte ubehagelig eller krenkende.

Denne type situasjoner kan sies å falle inn under det Hammerlin og Kristoffersen (2001) kaller psykisk vold, som består i det å skape psykisk ubehag, redsel eller usikkerhet hos offeret. Situasjonene bærer også preg av sosial vold som mobbing og trakassering. I tillegg kan situasjonene også sies å være eksempler på symbolsk vold i form av både non-verbale og/eller indirekte trusler. Forfatterne skriver at trusler ”(...) har et nagende element ved seg ved at den gir et signal eller antydning om at det ikke kan utelukkes at trusselen blir gjennomført.” (ibid., 22). Dette kan sies å være betegnende for den type situasjoner informantene forteller om over, hvor det til en viss grad kan se ut til at hensikten blant annet er å skape

usikkerhet, å slå en spøk, men hvor undertonene i situasjonene forsterkes av stemning, personene til stede eller en mer udefinerbar tone i kommentarene. Dette gjør det vanskeligere for mottaker å vite med sikkerhet om det er spøk eller alvor, noe som skaper usikkerhet og utrygghet og kan derfor være en svært belastende form for vold:

”Tone of voice, context, body language, the reaction of onlookers, mood – all play part in how each party interprets words used. “(...) only the ‘bully’ knows for certain if the threat is genuine and only the ‘victim’ knows whether the attempt at intimidation has achieved its purpose” (O’Donnell & Edgar 1990: 24).

Samtlige informanter i undersøkelsen sier de på et eller annet tidspunkt har blitt utsatt for denne type atferd i fengsel, og som dermed har skapt utrygghet og usikkerhet. Det som likevel skiller situasjonene over fra det de fleste informantene sier de har vært utsatt for, ser ut til å være at noen ”sterke” innsatte stadig utsetter noen ”svake” innsatte for den type handlinger, og hvor atferden kan sies å inngå i et større mønster preget av mobbing, trakassering og sosial utstøting. For eksempel skiller noen informanter mellom ”tomme” og mer alvorlige og reelle trusler.³¹ De mener ”tomme” trusler er mest utbredt, for eksempel for å markere seg i en situasjon der målet først og fremst er å ikke miste ansikt, eller trusler som ytres der og da i et øyeblikk hvor man er sint eller frustrert. Andre forteller om mer gjennomtenkte, indirekte trusler som utføres av flere personer mot enkelte innsatte over tid, og sammen med annen atferd kan det sies å gå mer over i mobbing, trakassering og utfrysing av enkeltpersoner.³²

Denne type vold er det flere informanter som forteller om under intervjuene, enten ved at de selv er utøvere, ser andre utøve volden eller forteller om enkelte

³¹ Se også Hammerlin & Kristoffersen (2001).

³² O’Donnell & Edgar (1990) skiller mellom viktimisering og mobbing, der viktimisering er isolerte enkelthendelser alle innsatte kan bli utsatt for, f.eks. ran, trusler, verbal utskjelling eller overfall. Mobbing er imidlertid noe som pågår over tid og som kjennetegnes ved en ubalanse i maktforholdet mellom utøver og offer.

innsatte som ofte utsettes for slike hendelser. Som omtalt foran gjelder dette blant annet sedelighetsdømte, tystere og innsatte som på ulike måter skiller seg ut fra de andre. Noen informanter mener mange innsatte føler en utrygghet i det daglige, og som ekskluderes fra fellesskapet:

”Folk som har tysta, for eksempel, og han jeg nevnte som soner for voldtekt. Da blir man mer isolert. Det er ingen som snakker med han – bortsett fra noen nordmenn. Ellers er han bare på cella si, spiser alene, lager mat alene.”

En annen informant forteller om svært mange hendelser han har blitt utsatt for. Isolert sett er dette hendelser andre informanter også har blitt utsatt for. Det som likevel skiller denne informanten fra de andre er at han utsettes for det daglig, og enkelthendelsene er en del av en langvarig og mer systematisk mobbing og trakassering fra flere andre innsatte. Informanten skiller seg noe ut fra de andre innsatte, både fordi han har psykiske problemer og derfor er noe tilbaketrukket, men også fordi han blir holdt utenfor. Han forteller blant annet hvordan mobbing ødela en god arbeidssituasjon for han i fengselet. Han sier han som oftest er mye alene, men hadde fått skoleplass og hadde blitt kjent med en annen innsatt der han var litt sammen med. Så kom det en ny innsatt på skolen, og informanten ble frosset ut:

”Jeg hadde blitt kompis med en på skolen. Vi fant tonen og ble kjent. Alt var rolig og fint. Men så kom det en ny. Han ble liksom sjalu på meg for at vi var venner og ville gjerne ha han kompisen min for seg selv, så han prøvde å ’stjele’ han fra meg, da.”

Han begynte å mobbe informanten på skolen med kommentarer, vitser, osv:

”Han nye, han skrev på benkene, ”NN (navnet på informanten) homo”. Jeg ga faen og bare slipte det bort, men så kom det opp igjen. Det er så barnslig! Jeg sa til betjentene at det var så irriterende, jeg orker ikke gå på skolen når det skal være sånn.”

Han forteller videre om en annen innsatt som beskyldte han for å være tyster, men hvor informanten kunne bevise at han ikke hadde tystet. Vedkommende påstod da at han hadde jukset i kortspill og dermed oppstod enda en situasjon hvor han ble utsatt for press og trusler fra andre innsatte:

”Senere beskyldte han meg for juksing, og da ble jeg trua på livet. Jeg ble flytta og der ble jeg ganske godt likt, men han klarte å få spredd noen rykter om at jeg var en jukser. Jeg hadde ikke vunnet mye, men de krevde at jeg skulle betale røyk for 1200 kroner, og jeg hadde vunnet for kanskje 100! Så tok de ringen min i beslag, og jeg var redd, visste at det var kniver gjemt rundt på avdelingen, det hadde jeg sett når andre slåss. Når jeg hadde betalt alt, så skulle jeg få igjen ringen. Men da ble han løslatt og tok med seg ringen. Det var planlagt, det vet jeg. Men dette måtte jeg gjøre i ren frykt. Jeg fikk klar beskjed om at det ikke ville hjelpe og bytte fengsel. Den trusselen har jeg fortsatt hengende over meg. Jeg vet ikke om det er reelt, men...”

Han gir inntrykk av at det ikke er tystingen eller juksingen i seg selv som er hovedårsaken til mobbingen, men at det heller brukes som et påskudd til å fortsette trakasseringen og utfrysingen av informanten. Han forteller om alvorlige hendelser han har opplevd som skremmende. Redselen knyttes heller ikke bare til enkelthendelsene, men ser ut til å være tilstede hos informantene i mer eller mindre grad store deler av tiden.

En annen informant beskriver en liknende situasjon. Han soner en sedelighetsdom og sier han ofte, til tider daglig, blir utsatt for mobbing, utfrysing og trakassering. Det er en liten gruppe på fem personer som er mest aktive, og som han frykter mest. Eksemplene er mange, og han sier det skjer ofte:

”Veldig ofte. Noen ganger hver dag. Noen ganger, når betjentene ikke er der, går de borti skulderen min når de går forbi, eller dytter meg. Hvis jeg svarer, så slår de meg, det skjer med én gang. Jeg spør av og til ’Hvorfor gjør du sånn?’ Da slår de – hver gang. Betjentene sier jeg må lukke øyne og ører. Jeg prøver, for jeg vet at hvis jeg bråker får jeg ikke åpen soning, da får jeg en dårlig sak på meg i fengselet, at jeg er en som bråker.”

Han sier trakasseringen begynte kort tid etter han kom til fengselet, og eksemplene er mange:

”Når jeg laget mat var det en innsatt som knuste glass og puttet i suppen min og i risen min. Det skjedde hver dag! Så ble han flyttet til en annen avdeling, og da var slutt på det. En mann sa til meg at han alltid sjekker maten for glass først.”

”De (innsatte) kommer med skulderen, kaller meg hore. Og de er smarte, de vet når betjentene kommer, da smiler de, men med én gang de går... Det var en som satt og spiste og sa ’motherfucker, motherfucker’ (han mimet, så betjenten ikke kunne høre det) bak ryggen til betjenten og viste meg fingeren. Og når betjenten snur seg og ikke ser, så smiler han og er morsom.”

Informanten har tidligere vært ganggutt. Da leverte han ut mat, vasket klærne til de andre innsatte, osv. Han sier at noen sendte klager på han for å få han til å slutte. De kastet håndklær i søpla så betjentene skulle tro det var han, de klaget på at han ikke vasket klærne deres godt nok og at maten ikke kom fort nok når han leverte ut middag på avdelingen. Han sier det var en innsatt som forsøkte å snakke med de andre for å få dem til å slutte, men uten effekt:

”Det er noen innsatte her de andre hører på. Jeg har bedt en av dem: ’Vær så snill og snakk med dem’. Han hjelper meg litt. Han har kontakt med alle her og han har prøvd å snakke med dem, men det hjelper ikke.”

For å unngå at andre kommer bort til han i luftegården og plager han med kommentarer, trusler eller dytting, pleier han å sitte mellom to innsatte han er litt sammen med. De skal imidlertid overflyttes til annet fengsel om kort tid, og informanten er redd for hvordan situasjonen da vil bli:

”Det er to andre på avdelingen, men nå blir de løslatt, da blir jeg redd. (...) For eksempel hvis vi sitter og spiller kort eller er på lufting er jeg alltid mellom dem.”

Denne situasjonen isolerer informanten sosialt og umuliggjør nye bekjenskaper fordi de innsatte informerer og påvirker nye til å unngå kontakt:

”Når det kommer noen nye prøver jeg å bli kjent og få kontakt, men de andre sier ”Han sitter for den saken, ikke snakk med han”. Så hva skal jeg gjøre? Jeg har bedt ”Vær så snill, flytt meg til et annet fengsel”, men jeg har fått avslag. Jeg tenker på å isolere meg nå.”

Dette er åpenbart en belastende situasjon for informanten, og han er svært fortvilet under intervjuet. I likhet med informanten over gir han uttrykk for redsel og ensomhet store deler av tiden. Dette er alvorlige konsekvenser jeg kommer tilbake til i kapittel 6.

5 Når vold og trusler ikke skjer

Til tross for beretningene over mener majoriteten av informantene at de fleste situasjoner løses før de utvikler seg til større hendelser, og at de fleste konflikter begrenser seg til dytting, verbal utskjelling eller liknende. I materialet gir de flere eksempler på hendelser som kunne ha utviklet seg til mer alvorlige episoder. Dette ser blant annet ut til å henge sammen med betjentenes rolle. Det at de er til stede eller like i nærheten, at de bryter inn i konfliktene ved tilsnakk eller lignende, eller når de kommer overraskende på slik at potensielt mer alvorlige situasjoner løser seg opp. Noen påpeker også kameraovervåkning som en årsak til å unngå konflikter. Risikoen for å bli oppdaget ser ut til å være, som jeg vil komme tilbake til senere, en grunn for informantene til å unngå konflikter og bråk. En annen viktig årsak er de innsattes egne ønsker om ro og orden på avdelingen, og hva de gjør for å oppnå det. Det kan være å be om at bråkmakere flyttes, som det gis eksempler på foran. Det kan også være at de involverte partene i en konflikt avvikler situasjonen selv. De orker ikke bråk eller vil unngå det fordi det ofte medfører flere konflikter med den andre innsatte senere eller tap av goder i fengselet.

5.1 "Vi ordner opp selv"

De fleste mener imidlertid at hovedårsaken til at konflikter begrenses er at innsatte bryter inn i konfliktene og får de involverte partene til å holde opp:

”Min holdning er at man må stoppe sånt. Det har funka i de fleste tilfeller. Og det er en lettelse for noen når det stoppes. De venter ofte på at noen skal stoppe det.”

”Hvis jeg ser at noen slåss med hverandre eller skal til å gjøre det, sier jeg ”Gå på cella, ferdig med saken!” Alle kan gjøre det, men ofte vil ikke folk blande seg. Men hvis jeg ser det, går jeg imellom med én gang, uansett hvem som bråker, uansett om jeg kjenner dem eller ikke. Da avslutter de. Etterpå fortsetter de kanskje, men der og da slutter de. Det er ikke bare jeg, men mange gjør det. Og hvis vi ser en person som er aggressiv og bråkete, så snakker vi med dem, det skjer ofte.”

”Vi ordner stort sett opp selv, da. Jeg skjønner jo at mannen i gata synes det er uakseptabelt, men noen må jo gjøre noe av og til.”

Noen forklarer innblandingene med at det er en holdning de har; man skal stoppe folk som slåss, og gir flere eksempler på hvordan de har avverget konflikter. Eksempelvis forteller en informant om to innsatte som over lengre tid lagde mye bråk på avdelingen med krangling og gnisninger nesten daglig. Informanten mente at mye av konflikten dreide seg om språk og misforståelser, og fordi han snakket begge språkene satte han seg ned og snakket med begge to hver for seg. Situasjonen roet seg da betraktelig, og han sier det nå har vært rolig i over et år:

”Det hender at vi innsatte heller ordner opp sjøl. Man prøver å ordne seg imellom, liksom. Hvis man kjenner noen fra den gruppa som bråker, kommer man inn og prøver å megle mellom dem.”

Her er det imidlertid variasjoner. Noen sier de bare blander seg hvis de kjenner de involverte parter, mens andre sier de overser det eller går et annet sted. Enkelte informanter sier de går aktivt inn for å delta og være med på å slåss og gir blant annet eksempler på masseslagsmål, for eksempel i luftegården. Slike situasjoner settes ofte i sammenheng med lojalitet og uformelle regler om å støtte opp om de som slåss, det to av informantene beskriver som ”å hjelpe til”. Det er flere som forteller om denne type masseslagsmål, først og fremst som tilskuere, men noen også som deltakere. Dette gjelder først og fremst de yngre informantene. Det er likevel bred enighet blant informantene om at de helst skal ordne opp selv fordi å si fra til ansatte oppfattes i stor grad som å tyste.

5.2 "Det er viktig å være selvsikker"

Flere påpeker imidlertid at det ikke er hvem som helst kan bryte inn i konfliktene. Unntaksvis mener enkelte informanter at alle kan avbryte konflikter, men majoriteten understreker at det må være noen man kjenner eller en som har respekt blant de innsatte:

”Hvis man skal stoppe noen, er det viktig at man må være selvsikker, en som andre gidder å høre på. Hvis det er to tøffinger som slåss, må det være riktig person som griper inn, det kan ikke være hvem som helst, og han må være selvsikker.”

Dersom man blander seg og ikke har respekt, kan den som forsøker å avbryte konflikten risikere å bli utsatt for vold:

”Det kommer an på hvem som sier det. Det er ikke hvem som helst. Det kan være en som kommer og sier ’Hei, ikke slåss da!’, så sier de bare ’Hold kjefte ’a, din tulling’, så slår de kanskje han og. Det har skjedd mange ganger, at en tredjeperson som ikke har noe å si har fått seg en på trynet for at han blanda seg inn. Der har jeg en bakgrunn som gjør at folk veit at jeg kan bestemme, da kan jeg bruke på en positiv måte og si at nå er dere ferdig med den saken.”

En annen forteller om to gjenger som var i konflikt med hverandre, og det var bare én som kunne megle mellom dem:

”Den eneste som kunne megle var en fra den andre gjengen som sa at ’Her skal det ikke bli noe bråk - inntil videre. Hva dere gjør når dere kommer ut, det velger dere, men ikke her’. Så hva de gjør når de kommer ut, det er en annen sak.”

Flere informanter understreker altså betydningen av status når det gjelder å dempe konflikter og unngå voldshendelser, og noen sier de bevisst bruker posisjonen sin på denne måten:

”Jeg har fått mye ros for det, at jeg går imellom når betjentene bare står og ser på når noen krangler. Da har jeg tatt initiativet mange ganger, ’Bli ferdig her, bli ferdig med saken’. Så da bruker jeg på en måte min posisjon til å få folk til å bli ferdig og shake hender. Men det har hendt at jeg har prata med dem hver for seg etterpå, og hvor de sier ’Ok, jeg respekterer deg, så jeg er ferdig her, men når jeg kommer ut, så skal jeg ta den jævelen.’ Da sier jeg at ’Det driter jeg i, men her er du ferdig, for da blir det ikke bråk her i fengselet’.”

Noen sier de er klar over at enkelte situasjoner kanskje tas opp igjen på et senere tidspunkt, enten innenfor eller utenfor fengselet. Wästerfors (2005) er inne på det samme der han mener at konflikter som kunne utviklet seg til større hendelser utenfor fengselet, blir inne i fengsel avbrutte konflikter fordi man må kontrollere eller ”stagge seg”. Man blir dermed ikke ferdig med konfliktene, men bærer de med seg videre, og kan således fungere som en oppladning til neste situasjon de

kommer i. Informantene i denne undersøkelsen mener likevel at mange mer alvorlige hendelser avverges på denne måten, at konfliktene ikke tas opp igjen senere og at status dermed kan brukes til å dempe eller unngå konflikter mellom innsatte.

5.3 Å avvise eller unngå konflikter

Unntaksvis beskriver to informanter hvordan de unngår volds- og trusselhendelser ved å overhøre kommentarer, provokasjoner eller det andre innsatte kan tolke som invitasjoner til konflikter og bråk. Disse informantene er noe eldre enn de andre og er innsatte med status. De gir uttrykk for en holdning der ypping og bråk gjelder de unge og usikre som bare er ute etter å markere seg, og hvor de selv ikke lar seg affisere nevneverdig av denne type atferd. Tvert imot definerer de det som ”bråk” fremfor atferd de lar seg true av. Spesielt gir én informant eksempler på situasjoner der andre innsatte, fortrinnsvis yngre, sier ”Jeg skal ta deg på cella seinere”, ”Dette skal du få igjen for”, osv. Han tolker det ikke som trusler, sier han, men mer som støy og et markeringsbehov fra de unge. Han sier det antagelig virker provoserende, men han sier han er sterk verbalt, noe som gjør at han utkonkurrerer andre i en diskusjon eller konflikt:

”Det er sikkert noen som har tenkt å ta stekepanna å slå meg med, men det er nok på grunn av den verbale dialogen, de klarer ikke å stille opp med noe.”

Informanten signaliserer både fysisk og psykisk styrke. Han sier han er mye på cella fordi han ikke orker å sosialisere så mye med de andre. Han snakker med betjentene, og får han kommentarer på det, spør han hvorfor i all verden man ikke skal snakke med betjentene, de er der for å hjelpe, ikke for å straffe. Denne informanten skiller seg imidlertid ut i materialet. Det ser ut til at han ikke lar seg krenke nevneverdig, i hvert fall ikke nok til å respondere på det utad. Han ser ut til å stille seg utenfor definisjonen av situasjoner der man ”må” respondere. Wästerfors (2005) gir også eksempler på slike situasjoner; det å beherske seg og

la det prelle av. Man gir ikke uttrykk for at man er krenket, men fremstår som utholdende, rolig og stoisk. Han mener at en slik kaldsindighet også kan opphøyes til en slags holdning, ”playing it cool” (Goffman 1993:64). Kristoffersen mener at slike ledertyper kan tillate seg mer enn andre, slik noen informanter her forteller. De kan snakke med betjentene, si ifra når det er tilløp til voldssituasjoner mellom innsatte og de kan i større grad tillate seg å avvise konfliktsituasjoner fordi de ser ut til å vise en ”større evne til å vise behersket fremferd” (Kristoffersen 1986:165).

5.4 "Har du noe å tape, gjelder det å unngå situasjonen"

En viktig poeng her er også at de fleste informantene ønsker mest mulig fred og ro på avdelingen. Et lavere konfliktnivå innebærer en roligere soning. Konflikter og bråk medfører også konsekvenser, ofte kun for de involverte, men av og til også mer kollektive avstraffelser som stenging av treningsrommet, eller lignende:³³

”Nå har vi fått streng beskjed om at hvis vi gjør noe så blir hele treningsrommet stengt, ikke sant, og vi vil ikke ødelegge for alle andre. Det er ingen som har lyst til at treningsrommet blir stengt. Det er ingen som liker det, samme hvem sin skyld det er, da hadde de fått.”

Noen vil også miste goder dersom de deltar i bråk, for eksempel miste permisjoner, to tredjedels soningstid, plassen på en motivasjonsavdeling eller besøk av familien. Slike faktorer nevnes ofte under intervjuene:

”Når man ser at man har noe å tape, så vil man helst unngå sånne situasjoner. For eksempel så hadde jeg en bra jobb, jeg var på en bra avdeling, og det ville jeg ikke miste. Man veier ofte opp mot hverandre, hva man kan vinne og hva man kan tape.”

³³ Kristoffersen (1986) er inne på det samme der han skriver at selv om de innsatte tester grenser, vil de unngå å gå for langt i sin opposisjon mot fengselet fordi de ønsker å unngå innstramninger og kollektive avstraffelser. Derfor har de også en reell interesse av å stanse konflikter seg imellom.

”Her har folk lengre dommer, det er ikke inn og ut på de korte dommene, så her tenker kanskje folk seg om to ganger før de gjør noe. Slår du én gang så kan du risikere å ikke komme ut på 10-20 år. Så det er det som gjør at man blir mer kontrollert.”

Én ting er å miste goder, en annen ting er å motiveres av belønning. Dette fremhever flere av informantene som en viktig årsak til å unngå konflikter og bråk. Blant annet sier én informant at han har fått mange goder på grunn av god oppførsel. Betjentene viser han tillit, det forplikter at folk tror på han, og konsekvensene av dårlig oppførsel blir for store:

”Der har jeg et dilemma, for hvis jeg reagerer med de metoder jeg er vant til, så vil det si at jeg mister goder; troverdigheten min hos fengselsvesenet, muligheten til å sitte her, eller så blir det kjelleren i månedsvis, og der har du ikke lyst til å sitte, for å si det sånn. Dilemmaet er at hvis jeg blir utsatt for press eller mulig angrep... Jeg må hele tida vurdere hva som er mest verdt for meg. Og jeg er ikke vant til å reagere sånn, jeg er vant til å bare kvitte meg med problemer ganske kjapt og effektivt, og det middelet har jeg ikke lenger. Jeg har evnen, men jeg kan ikke bruke det, og det er ganske frustrerende. (...) Det er snakk om ny sak hvis jeg påfører noen store skader, og det er snakk om å sitte i kjelleren i et halvt år, miste skoleplass og besøk. De kostnadene blir for mye for meg – frem til nå i hvert fall.”

En annen peker også på goder som en viktig årsak til å unngå volds- og trusselhendelser:

”Her er det jo folk som har misbrukt småunger, og egentlig så har jeg bare lyst til å gå inn å slå dem, men jeg kan ikke gjøre det. Men hadde jeg ikke hatt noe familie ute, hatt forvaring og visste at jeg skulle være her resten av livet, da hadde jeg gjort det, da hadde jeg ikke hatt noe å tape. Og så er det litt det og, at du blir så hatefull i fengsel at du ikke gidder å bry deg lenger.”

Fengselet han soner i på intervju tidspunktet er en anstalt med høyt sikkerhetsnivå, og han soner på en motivasjonsavdeling. Avdelingen har færre innsatte og flere goder, noe som har ført til langt færre konflikter med andre innsatte. Han deltar i programmet til ATV, der han forteller om metoder for aggresjonshåndtering og konfliktløsning. I likhet med denne informanten, mener også en annen at det å sone med sedelighetsdømte i utgangspunktet er problematisk, men ved å sone på en motivasjonsavdeling får man flere goder enn på en vanlig avdeling, noe som motiverer til god oppførsel:

”Jeg skjerp meg før jeg kom på den avdelingen jeg er nå, men den motiverer veldig mye. Man har større frihet, man kan ringe når man vil, mer lufting. Det er stor forskjell, vi fungerer som et fellesskap. Men bare en liten feil, så er det tilbake.”

Informanten sier han også har deltatt i masseslagsmål og hadde en innstilling der konflikter ofte ble løst med trusler og vold på bakgrunn av sinne og markeringsbehov. Han mener høyere alder og modenhetsnivå, sammen med plass på en motivasjonsavdeling er viktige årsaker til at han har roet seg og bevisst unngår bråk.

Informantene forteller altså at de ofte anstrenger seg for å holde en viss ro og orden på avdelingen, noe som også kjennes igjen fra avsnitt 3.1.3, der innsatte med korte dommer beskrives som et frustrasjonsmoment fordi de ofte bryter en orden andre innsatte har innarbeidet over tid. Det ser i stor grad ut til å handle om motivasjon, det å ha ”gode grunner” til å unngå konflikter, å unngå konsekvenser som innskrenket frihet eller rettigheter i en ellers begrenset livssituasjon. I tillegg ser det ut til å handle om ønsket om en minst mulig konfliktfylt hverdag, spesielt for de eldre informantene med lange dommer. Dette har likhetstrekk med det Wästerfors (2005: 35) kaller ”stillheten som moral” der han mener at en viktig årsak til fravær av bråk mellom innsatte handler om institusjonens kollektive og rutinemessige forsøk på å holde ro og orden. Dette gjelder både ansatte og innsatte, og han finner i likhet med meg at det ofte er de eldre informantene som fremhever ønsket om ro og orden – en orden som blir utfordret når de kommer nye og/eller unge inn på avdelingene, noe informantene her gir eksempler på.

6 Ettervirkninger for de utsatte

Nesten samtlige informanter sier at de på et eller annet tidspunkt har følt på utrygghet i fengsel. Graden av utrygghet varierer og kan være alt fra å bekymre seg for ikke å få innpass i innsattgruppa eller dårlig rykte, til frykt for mer konkrete eller alvorlige hendelser. Noen sier at utryggheten har vart i korte perioder, ofte knyttet til konkrete saker eller hendelser. Andre føler på utrygghet i det daglige over tid, for eksempel fordi man mer generelt er en utsatt person. Seks informanter mener det alltid er noen som føler en viss utrygghet i det daglige. Først og fremst ser det ut til og gjelde de mer utsatte gruppene som omtalt foran, men også seks av informantene med status sier de har følt seg utrygge i perioder.³⁴ Eksempelvis forteller én at han ble utsatt for en rykteflom:

”Da lurte jeg jo på hva de andre satt og tenkte og trodde. Man vet jo at kanskje er det en eller annen tulling som kan finne på å gjøre noe med det, så man går jo litt på vakt.”

Flere forteller om liknende opplevelser av utrygghet:

”De fleste føler på det, for samme hva du har gjort så er det alltid noen du er uvenner med.”

”For eksempel på Ullersmo, når du klaska noen, så visste du at det kom tilbake en dag. Så da var jeg redd hele tida...redd for sikkerheten min. Jeg tenkte på det hele tida, men jeg viste det ikke til betjentene og de innsatte, jeg viste ikke min redsel. Jeg trakk meg aldri tilbake, jeg var jo den jeg på en måte viste utad. Jeg gikk aleine hit og dit i fengselet, men jeg var alltid forberedt på at noe kunne skje.”

Utryggheten har ulike virkninger og konsekvenser for informantene. Det kan blant annet avhenge av graden av usikkerhet, posisjon i miljøet, sosialt nettverk i fengselet, hva/hvem man er redd for og hvilke muligheter man mener man har til å løse situasjonen. Noen velger å skjule usikkerheten og fortsetter hverdagen som

³⁴ Her bør det kanskje også tas i betraktning at det å innrømme at man føler seg utrygg kan være vanskelig for informantene, og at muligheten for underrapportering derfor er tilstede. F.eks. skriver Eian (2007: 63): ”Å innrømme at man frykter noen i det kriminelle miljøet kan ofte bli sett på som et svakhetstegn (...).”

før. Noen forteller hvordan redsel og utrygghet genererer nye hendelser, enten fordi man vil komme andre forkjøpet for å hindre at man blir utsatt for noe, eller å ta hevn for tidligere hendelser for å unngå å bli utsatt for flere. Andre igjen beskriver hvordan utrygghet fører til ensomhet, opplevelsen av begrenset bevegelsesfrihet og muligheter til å delta i jobb, skole, eller fritidsaktiviteter, eller selvalgt isolasjon. Eksempelvis sier én informant at han synes det er vanskelig å være en del av fellesskapet, både fordi han blir holdt utenfor, men også fordi det å være tilstede gjør at han får vite ting han ikke vil vite noe om. Han mener at jo mindre han vet om hva som foregår mellom de andre innsatte, jo tryggere er han fordi da kan ingen beskyldt han for tysting. Samtidig sliter han mellom det å være litt sammen med de andre og å være helt isolert:

”For eksempel her en dag var det noen som snakket ’Denne helga skal vi dele på tre flasker sprit’ og sånn. Jeg hater å vite det, for blir de tatt så får jeg skylda. Det er også derfor jeg er lite sosial, for alt skjer på utsiden av cella, og jeg er inne på cella, da får jeg ikke vite noe. Men samtidig vil jeg ikke det heller, vil ikke isolere meg helt, men det er ikke så lett.”

Etter å ha blitt utsatt for fysisk vold på jobb, ba han om å bli flyttet fra en jobb han i utgangspunktet trivdes i. I tillegg økte voldepisoden informantens utrygghet:

”Jeg har vært veldig nervøs etterpå, for han sitter for grov vold. Da gjør du deg noen tanker. Han tilter helt og klarer ikke å stoppe. Så etter det har jeg ikke vært særlig trygg, for neste gang er det kanskje meg han ikke stopper med.”

Han beskriver utryggheten som svært tilstedeværende. Han sier det begrenser han delvis i å gjøre det han ønsker; han holder seg mest alene på cella, er redd for å gå på jobb, biblioteket og gjøre de mest vanlige tingene som fyller en hverdag:

”Du vet ikke engang hvem du skal være redd for. Så etter jeg ble slått ned turte jeg ikke gå til biblioteket her, for da må jeg gå i kulverten her nede, og der er det ingen betjenter.”

Utryggheten gjør at han tar forhåndsregler i hverdagen:

”Jeg forlater aldri cella ulåst, for jeg er redd for at folk skal plante ting der. Jeg tar heller ikke imot mat jeg ikke kjenner eller stoler på. Jeg har jo hørt at folk har fått Zalo i maten sin, eller jeg er redd for positive pisseprøver. Det kan skje, bare for å skape problemer for meg.”

Han har god kontakt med betjentene og snakker litt med dem av og til, men etter å ha vært på kontoret til de ansatte ble han utsatt for det han opplevde som trusler og turte derfor ikke gå dit på lenge:

”For eksempel; jeg hadde vært på kontoret til betjentene for å spørre om permisjonssøknaden min. Da jeg kom ut var det en sa til meg at jeg burde få meg seng inne på kontoret der. Det opplevde jeg som truende, for det var som om han beskyldte meg for noe. Jeg hadde det ordentlig vondt i lang tid etterpå. Jeg ventet lenge med å gå dit igjen, turte ikke spørre om noe, ventet til jeg hadde en god grunn, som for eksempel når vi skal ha medisiner, da må vi inn der.”

Som tidligere omtalt sier informanten at han har psykiske problemer. Det er også noe av årsaken til at han holder seg mye for seg selv. Det er imidlertid rimelig å anta at vedvarende mobbing og utfrysing vil øke den type belastning, og hvor ensomheten også forsterkes:

”Jeg er jo fryktelig ensom. Men det har jo også med meg selv å gjøre. Jeg har sosial angst og da har jeg ikke kontakt med så mange. Jeg snakker ikke med folk jeg ikke har noe til felles med uansett.”

For å få tiden til å gå deltar han av og til i sosiale aktiviteter med et par andre innsatte. Han føler imidlertid at det til en viss grad er på deres premisser, og føler liten frihet til å være den han er i samvær med andre:

”Jeg føler det er negativt å være ordentlig. Jeg blir nervøs av å være ordentlig. Jeg prøver å være falsk overfor medinnsatte, å være en rævslikker, som det heter, men jeg orker ikke det, heller.”

En annen informant (sedelighetsdømt) beskriver en liknende situasjon der han daglig føler seg utrygg, og jeg spør hvordan dagene hans er:

”Det går dårlig. Hver dag tenker jeg ’Kommer de til å slå meg i dag? Klarer jeg å holde meg rolig?’ Jeg er redd. Hver dag. (...) Det verste er å bli slått i ansiktet. Hvis jeg blir slått på kroppen, så går det, det synes ikke så godt, men ansiktet... Hver dag tenker jeg ’Hvorfor gjør de det?’ Jeg er redd jeg en dag vil miste kontrollen.”

Også denne informanten sier han tar forhåndsregler i hverdagen. Han tør i liten grad bevege seg fritt rundt på ulike arenaer i fengselet, for eksempel

treningsstudio eller kjøkkenet. Fordi det er ofte er noen faste som plager han, unngår han skole- eller arbeidssituasjoner der de er. Noen av dem er på skoleavdelingen, og han vil derfor ikke gå på skolen. Han liker å jobbe og kunne tenkt seg å begynne på skolen. Han har blitt spurt av flere ansatte om å jobbe forskjellig steder, men har avslått fordi han er redd:

”Jeg jobbet på verkstedet før, og jeg har blitt bedt om å begynne på skolen mange ganger. Når de ser meg i luftgården sier de (lærerne) ’Ikke gå, kom her, hvorfor begynner du ikke på skolen?’ Og de sier ’Vi trenger deg på kjøkkenet’ og ’Vi vil ha deg på verkstedet’. Men jeg kan ikke på grunn av de andre, jeg kan ikke være sammen med dem. På verkstedet er det mye metall, stenger og sånt, og da er jeg redd. Jeg tenker at jeg kan bli hardt skadet eller kanskje de dreper meg. (...) Hvis jeg er ganggutt og det skjer noe, så kommer betjentene fortere, så da føler jeg meg tryggere.”

Han sier han finner på unnskyldninger for hvorfor han ikke tar imot arbeids- og skoletilbudene. Blant annet sier han til lærerne at han ikke kan lese og skrive. De ansatte har på sin side fortsatt tilbudene, og det er tydelig at disse initiativene fra de ansatte betyr svært mye for informanten. Han avslår likevel fordi han er redd, sier han. Mot slutten av intervjuet understreker han igjen hvorfor åpen soning ville vært en bedre situasjon for han:

”...da kan jeg tenke på andre ting, ikke bare hvem som skal slå meg, være redd for at jeg skal bli hardt skadet. En dag dreper de meg, det er jeg sikker på. Hvis de tar meg på treningsrommet kan jeg bli drept (han viser til de tunge treningsapparatene og alt utstyret de har der). Hvis de åtte personene ikke blir flyttet, kommer det til å skje noe. For eksempel når betjentene ber meg gå på kjøkkenet, så vil jeg ikke, det er så mange kniver der. Det blir stor skade av det. (...) Jeg er redd. Jeg er redd. Veldig redd.”

Det informantene her forteller om er alvorlige virkninger og konsekvenser av de ulike formene for vold de har blitt utsatt for. Tre informanter skiller seg ut i forhold til grad av utrygghet, og spesielt to av dem begrenses i stor grad i forhold til bevegelsesfrihet, deltakelse i sosiale aktiviteter, samt skole og arbeid. Samtidig forteller også andre informanter om konsekvenser som i tillegg til opplevelsen av utrygghet har medført selvvalgt eller pålagt isolasjon i kortere eller lengre tid på bakgrunn av volds- og trusselhendelser, og dermed også sosial isolasjon og avbrudd i skolegang eller jobb for enkelte.

I en rapport av undertegnede fra Nordisk samarbeidsråd for kriminologi (2005) fremhever tre ansatte ved en anstalt på Østlandet et viktig aspekt ved konsekvensene av utrygghet eller redsel. I tillegg til den psykiske belastningen trusler, mobbing og påfølgende isolasjon medfører, kommer jo også vanskeligheten med rehabiliteringen i fengsel. Ved isolasjon stopper alt opp; skole, permer, jobb, osv. De ansatte beskriver dette som et ekstra onde for den innsatte, men som noen innsatte likevel velger fremfor påkjenningen ved å gå rundt å være redd. I den grad det er mulig å si noe om det, kan det til en viss grad se ut til å være sammenfallende med det informantene i denne undersøkelsen også forteller om. I tillegg har isolasjon en annen konsekvens. Ved å isolere seg avskjæres man riktignok fra det man er redd for, enten det er mobbing eller andre alvorlige hendelser. Samtidig avskjæres man også fra det å føle mestring og å bli bekreftet gjennom andre, noe som er viktige komponenter i en rehabiliteringsprosess:

”One reason why retreat from any life situation is maladaptive is that it leads to further retreat, in that the process of giving up reinforces a sense of failure and lowers self-esteem.” (Toch, Adams og Grant 1989:153)

Det er på bakgrunn av denne undersøkelsen ikke mulig å si noe om hvor mange som er rammet av denne type ettervirkninger og konsekvenser, eller graden av alvorlighet for den enkelte. Likevel er informasjonen informantene her kommer med viktige signaler og beretninger om hvordan noen innsatte i varierende grad opplever utrygghet og/eller redsel i en allerede belastende livssituasjon som det å sitte i fengsel er. Dette er viktige temaer og problemstillinger å ta vare på i fremtidig forskning for å få kunnskap som på sikt vil kunne øke sikkerheten og bedre soningsforholdene for de innsatte og dermed styrke kriminalomsorgens målsetting om rehabilitering og trygghet i fengsel.

7 Informantenes forslag til tiltak

Majoriteten av informantene har synspunkter på hvordan volds- og trusselhendelser kan håndteres, både i forhold til forebygging og hvordan man på mest mulig måte kan møte slike hendelser i etterkant. Noen er forholdsvis spesifikke i forslagene til tiltak, andre gir mer generelle synspunkter på hvilke momenter det bør sees nærmere på for en bedring av volds- og trusselsituasjonen blant innsatte.

Nesten halvparten av informantene understreker betydningen av fangesammensetning for å forbygge konflikter, trusler og vold. De mener det er viktig med en mer hensiktmessig inndeling av innsatte i forhold til alder, soningsmodenhet, hva man ønsker med soningen sin og det å skille negativt sterke grupperinger:

”Det må være en bevisstgjøring på hvem man sitter sammen med, (...) at man splitter opp grupperinger, separerer i forhold til soningsmodenhet.”

”Det jeg egentlig savner er at de har egne avdelinger for folk som vil gjøre det beste ut av soningen sin.”

Noen mener at samlingen av mange unge innsatte på samme avdeling ofte medfører mer uro, bråk og kaos, og bør derfor fordeles bedre med eldre innsatte:

”Det burde være mer blanding av unge og voksne. For mye unggutter på ett sted blir mye støy. Alle skal ha noen under skoa sine. Men sånn jeg ser på det er det bare støy og ikke noe action. ”Jeg skal prate med deg etterpå på cella” og sånn, men det skjer sjelden. Jeg har prøvd å si at de må roe seg litt.”

Noen informanter skiller også mellom innsatte som ofte begår lovbrudd og bevisst investerer i en slik livsstil, til forskjell fra for eksempel innsatte med lange sedelighetsdommer eller forvaring. De mener samlingen av innsatte som begår

lovbrudd som del av en livsstil knyttet til status osv, virker negativt på soningsmiljøet i form av dårligere holdninger og en lavere voldsterskel:

”Og det at soningsmiljøet hardner til betraktelig, det blir verre. De har klart å putte mange yrkeskriminelle i fengsel, og når alle sitter inne så vil jo de påvirke fangesammensetningen og soningsmiljøet. Det blir jo ikke noe mildere, for å si det sånn. Det er flere om beinet på godene, og det er folk som drar med seg andre holdninger og atferdsmønstre inne, og det gir grobunn for konflikter, lavere voldsterskel, det blir tøffere miljø. Heldigvis er vi ikke i nærheten av sånn som det er i Sverige, der er det ganske hardt. Men likevel så strammer det seg ganske hardt til, altså, det gjør det.”

Videre mener litt under halvparten av informantene at ulike former for motivasjonsavdelinger er av stor betydning for å forebygge konflikter og vold. Fire informanter er selv på motivasjonsavdelinger og viser til stor bedring i egen atferd i forhold til bråk, trusler og vold med andre innsatte. En viktig faktor her er blant annet utvelgelsen:

”Personene er valgt i forhold til om de kan passe inn, i forhold til motivasjonsnivå. Hvis han ikke passer inn, blir han kastet fort ut. Her vet vi at vi skal være en god stund og at vi vil sone rolig.”

”Jeg fikk tilbud om å komme på denne avdelingen hvis jeg skjerpa meg, så skulle de se hva de kunne gjøre med permisjoner og sånn. Det skulle være litt mindre folk og ikke så mye styr, så det skulle være litt lettere å leve der. Ellers blir det tøffere for meg. Mer bråk, trusler, alltid uenigheter der det er mye folk.”

I tillegg mener ca halvparten av informantene at motivasjon generelt er en sentral faktor i forhold til å unngå trusler og vold mellom innsatte. Flere fordeler, det å ha noe å se frem til, å ha noe å miste og ønsket om å beholde det noen kaller ”gulrøtter” fremheves som svært viktige momenter for å unngå trusler og vold,³⁵ noe som blant annet er sentralt på motivasjonsavdelingene:

”Jeg skjerpa meg mye før jeg kom på den avdelingen jeg er nå (motivasjonsavdeling), men den motiverer meg veldig mye. Man har større frihet, man kan ringe når man vil, mer lufting. Det er stor forskjell, vi fungerer som et fellesskap.”

³⁵ Viktigheten av motivasjonsfaktorer for å forebygge konflikter, mobbing og vold mellom innsatte fremmes også i undersøkelsen til O'Donnell & Edgar (1998: 56): ”Another area adressed by the inmates were he development of regimes that involve more sophisticated means of deterring bullying, for instance by providing incentives for good behaviour.”

”Det er klart at gulrøtter hjelper. De skulle hatt flere avdelinger med nulltoleranse.”

Her er også antall innsatte på hver avdeling en faktor, der motivasjonsavdelingene ofte har færre innsatte, noe som er av betydning. Informanter som før ofte var innblandet i bråk og konflikter, har her færre innsatte å forholde seg til, og opplever dermed et lavere konfliktnivå og mer ro:

”På den lille avdelingen her går det greit. Her har vi avtalt at hvis du dusjer først så kan jeg lage mat. Vi har blitt enige ganske greit her.”

”Mindre avdelinger på seks i stedet for tjue, med folk som går godt sammen er lurt.”

Mindre avdelinger gir mindre grobunn for konflikter om de uformelle soningsgodene, som tilgang til kjøkken, bad osv. Samtidig er det også sannsynlig at for små boenheter med færre innsatte som er ulike i alder, interesser og sosial kompetanse kan føre til konflikter mellom innsatte dersom de ikke klarer å løse dem. Her er også blandingen av innsatte med korte og lange dommer et moment, som omtalt i avsnitt 3.1.3. Tre informanter sier det blir en del konflikter av dette, og mener det bør unngås i større grad:

”Det er stor forskjell på avdelingene. Når jeg satt på vanlig avdeling var det mye stress. Da kom det nye folk hele tida, inn og ut hele tida, så da blir det mye krangling. Men på denne avdelingen (motivasjonsavdeling) er det folk vi kjenner, vi har sittet sammen her i tre-fire år. Men på den andre avdelingen er det konflikter hele tida, konstant!”

”De må kunne dele opp folk etter hvor de er i soningen sin. For mye av frustrasjonen kommer av blandingen av folk med korte og lange dommer på alt fra fire måneder til atten år. Folk med korte dommer får perm, og så sitter det folk som har vært her i fire år og ennå ikke fått perm. Det blir mye konflikter av det. De må sette folk som passer litt sammen.”

Videre har en stor del av informantene snakket om temaer som frustrasjon og oppsamling av aggresjon i fengsel. Dette gjenspeiles også i hvilke tiltak de mener vil fungere for å forebygge konflikter. Blant annet mener to informanter at bedre

tilgang til samtaler med psykolog, prest eller sykepleiere er viktige tiltak fordi det kan avhjelpe slike følelser og øke evnen til dialog.³⁶

Fokus på samhandling og dialog vektlegges av flere informanter, og da i form av ulike programmer fengslene tilbyr, for eksempel ATV og livsmestring. Fem av informantene hadde erfaring med slike programmer. Én informant har deltatt både i ATV og et livsmestringsprogram. Han sier at konflikthåndtering og stressmestring har vært viktige bidrag for atferdsendring når det gjelder konflikter og vold, og teknikkene bruker han aktivt i hverdagen:

”Jeg har brukt stressmestringen til mye fornuftig. Når jeg kommer i en situasjon; puste inn, puste ut, tenke litt, gå på cella og høre på musikk du liker. For eksempel en dag jeg ikke fikk sove (p.g.a. bråk fra andre innsatte), så gikk jeg og kjeftet og smelte, og det gikk langt, men så tenkte jeg at dette går ikke. Så gikk jeg på cella mi og pustet rolig, hørte på musikk.”

To andre informanter har likende erfaringer etter å ha deltatt i ATV, for eksempel:

”Men nå har jeg gått til ATV i to år, og man lærer mye, blir mer voksen og får mer kontroll. Det er sikkert det som gjør at jeg holder meg på matta.”

Disse informantene er innsatte som hevder at de tidligere ofte var involvert i voldshendelser, men som med plass på motivasjonsavdelinger sier de kan vise til stor endring i mestring av stress- eller konfliktsituasjoner. Alder ser også ut til å være av betydning da flere påpeker at modning også gjør at man blir roligere med tiden:

”Hvis jeg hadde kommet hit når jeg var tjue... Nei, jeg måtte nok ha den tiden på meg på vanlig avdeling. Du vet, masse hormoner.”

Likevel vektlegger spesielt én informant at det er viktig å starte så tidlig som mulig med disse programmene, og ikke vente til slutten av soningen. Det er mens

³⁶ O'Donnell & Edgar (1998: 60) peker på tiltak innsatte og ansatte mener er viktige for å forebygge mobbing, trusler og vold i fengsel, og hvor de ansatte bl.a. mener rehabilitering er viktig for de innsatte, der man fokuserer på å endre uønsket atferd fremfor å bare respondere på den.

man soner man trenger kunnskap om konflikthåndtering og dialog, slik at man kan bruke det både under soning og er bedre rustet til løslatelse, mener han:

”De med lange dommer får ikke være med før på slutten av dommen. Her er de bare opptatt av sikkerhet. Men hva er sikkerhet? Det er veldig viktig å begynne tidlig. Hvis det er småirritasjoner og man ser at man takler det, da har man kommet langt.”

Noen informanter påpeker imidlertid visse aspekter som må være på plass for at programmene skal oppleves som et trygt og hensiktsmessig sted for læring og dialog. Tre informanter mener det er problematisk at vanlige betjenter har ansvaret for programmene. Da blir det vanskelig med tillit fordi det i neste omgang er de samme betjentene som skal låse deg ut og inn av cella og kanskje gi deg straff hvis man gjør noe galt. Også her fremheves behovet for psykologer i programmene fordi det er deres profesjon og således kan bidra med mer enn vanlige betjenter kan. Enkelte informanter opplevde at det ble for mye prat og for lite fokus på det de opplevde som viktig i håndteringen av sin aggresjon:

”Det var det livsmestringsprogrammet, men det var ingen eksperter, bare vanlige betjenter. Vi møttes et par ganger i uka, spiste vafler og snakket om hva vi pleide å gjøre før og alt mulig sånn tull som ikke har noe med vold å gjøre. Den andre dagen var i vi i gymsalen og spilte fotball og volleyball, det var det eneste. Så vi hadde samtaler, og vi skulle snakke om vold, men de kunne ikke hjelpe oss, det var bare vanlige betjenter.”

Behovet dialog fremheves også med tanke på hvordan man bør håndtere en situasjon etter at en hendelse har forekommet, altså hvordan man kan gå videre uten at ulike hendelser vil generere nye hendelser på et senere tidspunkt. Her fremheves ønsket om mekling mellom de involverte parter i en konflikt. Noen av informantene har allerede omtalt dette foran i rapporten, men understreker det igjen på spørsmål om tiltak:

”Jeg satt og så på en slåsskamp her. Det var bagateller, men det endte med at han ene sa han skulle skyte han andre, så begynner de å slåss. Da ble han ene flyttet, men det løser ingen problemer, det er bare å forflytte problemet. Jeg tror de fleste er ganske fornuftig når det kommer til et stykke. De burde heller ha satt seg ned og snakket sammen. Da hadde man kunnet løse problemet.”

De fleste informantene mener at med én hendelse følger ofte én eller flere nye. Derfor er det viktig å avslutte konfliktene så langt det er mulig etter en hendelse og komme til en viss enighet om hvordan man kan fortsette uten videre utvikling av konflikten:

”Det beste er å bli ferdig med én gang og shake hender. En jeg shaket hender med, det er greit nå, vi er ikke uvenner. Vi liker ikke hverandre, men vi går ikke i veien for hverandre eller plager hverandre.”

Noen informanter etterlyser derfor mekling slik at man i større grad kan hindre forekomsten av flere hendelser, og at fengslene burde legge til rette for dette:

”De (betjentene) sier sjelden: ”Her er det en konflikt, hvordan kan vi løse det?” Én gang har det vært konfliktløsning her. Da var det jeg som ba om å få den tullingen på kontoret så vi kunne snakke sammen, men det var ikke fengselet interessert i, for da gikk det på mine premisser. De ville løse det på sin måte.”

Han gir et eksempel på en hendelse på fotballbanen der flere innsatte kranglet om hvem som skulle hvem som skulle spille og hvem som skulle sitte på benken. De begynte og slåss, og betjentene kom raskt til for å stoppe dem. Informanten sier at slåsskampen ble avbrutt, men konflikten var fortsatt uløst og han ønsket derfor å snakke med en av de han hadde slåss med:

”Etter en uke så plasserte de oss sammen for at de skulle vise at det var deres initiativ. Og da satt vi der og prata og ble ferdig med problemet, og det gikk mye bedre. Men de gjør ikke så mye sann konfliktløsning. De spør kanskje en og annen person ’Har du lyst til å snakke med han?’ Så sier han ’Nei’, men da må de være mer bestemte. Og det må alltid være en betjent som begge har tillit til. For da jeg skulle snakke med han fyren, så var det en betjent med fra hans avdeling, og da følte jeg at han var på han side. Det går ikke. Det må være en nøytral person.”

Videre mener én informant at fengslene i større grad bør bruke ”sterke” innsatte til å stabilisere forholdene, for dersom de er opptatt av fred og ro på avdelingene, da blir det det:

”Det finnes alltid en nøkkelperson. Man må bruke de til å stabilisere forholdene i fengselet.”

Han tror imidlertid ikke fengslene ønsker å gå den veien, (...) ”for da viser de at de har mistet kontrollen.” Han mener likevel det finnes eksempler på at fengslene har brukt det han kaller ”nøkkelpersoner” som tillitsvalgte, noe han mener har hatt positive virkninger i kjølvannet av ansvarliggjøringen og innhold i soningen:

”Det finnes så mye meningsløshet i fengsel, men når vi får ansvar; ”Wow, dette skal jeg klare!”

Flere informanter har vært inne på umyndiggjøring som en frustrasjonsfremmende faktor. Noen informanter peker derfor på hvordan hverdagsfrustrasjonene, opplevelsen av umyndiggjøring og samhandling med ansatte bør være et viktig fokus i forebyggingen av volds- og trusselsituasjoner:

”Det er mye som kan gjøres for å unngå vold. Fengselssystemet må møte folk med respekt og forståelse. Det er så mange som har dårlig selvbilde her, og når man umyndiggjør dem i tillegg, har de ingenting.”

Dette innebærer også en opplevelse av innhold i soningen i form av skole, jobb eller annet type ansvar: ”Da har du noe å gjøre, står opp om morran, er i aktivitet og føler du får gjort noe.” En annen sier: ”Gi folk innhold i livet sitt, ellers resignerer man.”³⁷

Videre mener noen informantene at det er viktig med tydeligere holdninger og klarere grenser fra de ansattes side, at noen situasjoner av og til går for langt før betjentene reagerer. Det ser imidlertid ut til at mange situasjoner gjelder hendelser der de ansatte vet at noe har skjedd, men de vet ikke hvem som har gjort hva og har derfor har få muligheter til reaksjoner, for eksempel:

”Betjentene lar det av og til gå for langt, de kunne avverget mer. For eksempel var det noen som fikk stjålet tobakken sin her. Alle visste hvem det var, men betjentene gjorde

³⁷ Meningsfulle aktiviteter fremheves også som et viktig tiltak i O'Donnel & Edgars (1998: 57) undersøkelse fordi det kan være med på å endre klimaet mellom innsatte: ”Rehabilitation in the form of meaningful activity and culture change”.

ingenting. De kunne ha sett på cella hans. Var den der så er det greit, var den ikke der så beklager, da tok vi feil.”

”Betjentene sier: ’Nei, vi har ikke sett noe, vi veit ikke, han som ble slått han vil ikke si noe’. Men så sier jeg til betjentene at ’Dere veit det, dere ser jo det, bare ta han andre med på lukka et par dager så han forstår det, for hvis dere lar sånt passere, da skjer det ting, da åpner dere hånda litt og litt’ ”

Samtidig sier enkelte informanter at betjentene av og til reagerer sent på hendelser. De mener at de innsatte ofte ønsker at konfliktsituasjoner skal stoppes, men hvor de oppfatter betjentene som nølende:

”Hvis det er bråk inne, så er det mange betjenter som ikke gidder å blande seg i det.”

”(…) Det var det som skjedde på Ullersmo; hver gang jeg slo noen, så gjorde betjentene ingenting, og gradvis så får du friere tøyler. Så da kan du bare gå på rommene og klaske folk og gjøre hva du vil, da, ikke sant, og det er problemet.”

Én informant som har sonet i flere fengsler og mener vold forekommer daglig i to av dem. Han beskriver holdningene til de ansatte, spesielt i et av fengslene, som ”slække”:

”Da er det bare ned i kjelleren i to dager og så må du love å ikke gjøre det mer. Eller så blir du flytta litt på, men det er en helt annen greie. Det er en helt annen høyde under taket. De er vant til det kaoset og det er en del av greia å sitte der.”

Til slutt fremhever én informant behovet for oversikt i fengslene. Han har ofte vært innblandet i voldsepisoder og vet mye om hva som skjer og hvor. Derfor mener han at økt oversikt og sikkerhet er viktig for å redusere antall volds- og trusselhendelser:

”Det er helt ironisk at jeg som fange skal sitte og si det, jeg blir helt kvalm av det, egentlig. Men i fengselet så er det jo mange som pønsker ut jævlskap, og det meste klarer man jo å finne løsninger på. Først var jeg veldig irritert over sånne sikkerhetsmessige ting, men nå synes jeg det er helt i orden. Nå har jeg på en måte opplevd at jeg har egen nytte av det, og da synes jeg nesten det skulle vært litt mer.”

Økt oversikt knyttes også til et ønske om flere betjenter til stede i flere sammenhenger fordi det føles tryggere for noen. To informanter mener derimot

betjentenes tilstedeværelse kan oppleves som provoserende fordi det signaliserer en farliggjøring av de innsatte.

Noen få informanter mener at trusler, vold og mobbing ikke kan unngås. De ser det som en del av det å sitte i fengsel og forklarer det blant annet med at noen innsatte har dårlige holdninger, lav terskel for voldsutøvelse og liten selvtillit, som kompenseres med å markere seg fordi vold gir status. Hovedtyngden av informantene mener imidlertid at mer både kan og bør gjøres for å redusere problemet med vold og trusler, og gir uttrykk for engasjement og refleksjon over temaet.

8 Oppsummering

Gjennom rapporten har informantene gitt en rekke eksempler på ulike volds- og trusselhendelser og sammenhengen de oppstår i. De har gitt et sammensatt bilde av hvilke temaer konfliktene har, og hvilke årsaksforklaringer de mener er de viktigste.

Et av de største temaene for konflikter, trusler og vold mellom innsatte knyttes til ulike sider ved fengselslivets belastninger. Det kan bl.a. være å bo tett sammen med andre innsatte, mye innelåsning og uforløst frustrasjon eller situasjoner der informantene føler seg overhørt eller blir svart på en krenkende måte.

Informantene beskriver dette som frustrasjonsfremmende momenter i en fengselshverdag ellers preget av rutiner, regler og liten påvirkningsmulighet.³⁸

Trusler og vold tilknyttet denne type situasjoner er ofte avgrensede situasjoner på bakgrunn av umiddelbare reaksjoner der og da. Det er likefullt en viktig faktor fordi det medfører økt konfliktnivå mellom de innsatte, som igjen øker risikoen for trusler og vold, samt muligheten for å generere nye hendelser på et senere tidspunkt. Maktstrukturer i innsattegruppa fremheves også som et viktig bakgrunnstykke for trusler og vold. Informantene beskriver en innsattkultur hvor det er viktig å markere seg og vise hvem man er. De gir eksempler på situasjoner de mener det er spesielt viktig å slå ned på og sette grenser for, enten det ubetenksomme kommentarer i andres påhør eller mer bevisste utfordringer av posisjonen til en innsatt. Hensikten kan være å bevare egen posisjon, men også med tanke på hvilke signaler trusler og vold gir til andre innsatte. Flere

³⁸ Eian (2007) mener således at vold mellom innsatte kan sees på som "(...) en form for motmakt fordi det er en situasjon der den som utøver volden er avmektiggjort som følge av oppholdet i fengselet.

informanter mener at en slik markering minsker risikoen for å bli utsatt for trakassering, trusler og vold.³⁹

Noen stigmatiserte grupper fremheves som spesielt utsatt for trusler og vold; tystere, sedelighetsdømte eller innsatte som på ulike måter skiller seg ut fra de andre. Hovedsaklig ser de ut til å utsettes for mobbing, trakassering og sosial utstøting, men de gir også eksempler på fysisk vold. Årsaken til at disse er mer utsatt enn andre ser ut til å henge sammen med ulike faktorer, men samlet sett kan det sees i lys av en innsattkultur der stigmatiserte grupper ser ut til å gi en lavere terskel for å utsette dem for mobbing, trusler og vold. Kanskje kan det også knyttes til noen av de samme mekanismene som over; å få utløp for aggresjon eller markere egen posisjon ved å utøve vold mot andre.

Andre temaer for konflikter, trusler og vold er mindre, men likefullt viktige for de informantene det gjelder, blant annet språkproblemer, etnisitet eller informantenes oppfatninger av god oppførsel og respekt for hverandre. På forhånd hadde jeg ventet at faktorer som narkotika, gjenproblematikk og gambling ville spille en sentral rolle i forhold til trusler og vold, men dette utgjorde heller en mindre del av materialet. Kanskje gjenspeiler det temaenes vanskelige tilgjengelighet og at informantene ønsker å skjule denne type informasjon. Hovedinntrykket var imidlertid at informantene i dette utvalget hadde mindre erfaring med temaene.

Samlet sett ser det ut til at konflikter, trusler og vold i stor er nært knyttet til de fengselsmessige betingelsene informantene lever under, både i form av organisasjonens struktur, men også den innsattkulturen som preger fengslene.

³⁹ Som nevnt betyr det imidlertid ikke at slike hendelser ikke vil skje. Tvert imot er flere av disse informantene innblandet i den type situasjoner med jevne mellomrom, men ved å markere seg kan de likevel oppnå eller opprettholde en posisjon og dermed kanskje heve terskelen for å bli utsatt for dette i neste omgang.

Hendelsene informantene forteller om har imidlertid mange dimensjoner og enkelthendelser kan vanskelig forklares med én årsak. Det er også slik at noen hendelser ser ut til å ha noen av de samme utløsende årsakene, for eksempel frekke kommentarer eller irettesettinger, men hvor informantene gir ulike forklaringer og tolkninger av hendelsene. I én situasjon utvikler det seg til trusler og vold fordi den innsatte er sint og frustrert, for eksempel på bakgrunn av mye innelåsing eller avslag på en permisjonssøknad. Noen knytter det altså til fengselslivets belastninger og beskriver trusler og vold som en mer affektiv reaksjon i en belastende situasjon med lav toleranseterskel. I en annen situasjon handler det om sette seg i respekt og informantene sier de responderer med trusler og vold fordi det er viktig å markere seg. Dermed kan en frekk kommentar oppleves og tolkes forskjellig avhengig av de involverte parter og settingen. Hvilke temaer som får forklaringsmessig forrang i de enkelte hendelsene kan dermed, som nevnt innledningsvis, diskuteres. Kanskje handler noen av hendelsene om andre relasjoner og forhold enn det informantene ønsker å fortelle, eller der de bakenforliggende årsakene er uklare for informanten selv. Informantenes synspunkter og forklaringer på hvorfor slike hendelser forekommer er likevel viktig kunnskap fordi det gir et bedre grunnlag for deres forståelse og tolkning av sammenhengen det foregår i.

Alvorlighetsgraden i hendelsene varierer i stor grad. Informantene beskriver alt i fra stemninger, fremtoning, gester, blick og dytting til mer alvorlige fysiske voldshandlinger der ofrene har fått store fysiske skader. Noen hendelser er kortvarige og avgrensede, ofte situasjoner utløst av frustrasjon der og da. Andre konflikter er mer alvorlige og/eller langvarige der enkelte planlegger voldshandlinger eller systematisk utsetter innsatte for mobbing, trakassering og sosial utstøting.

Samlet sett er det bred enighet blant informantene om at den de sosiale, psykiske og symbolske formene for vold er de mest utbredte, og de gir eksempler på hvordan dette foregår, ofte skjult for de ansatte.

Informantene forteller om flere ulike ettervirkninger av å ha blitt utsatt for trusler og vold, blant annet ensomhet, begrenset bevegelsesfrihet eller tilbaketrukkethet. Majoriteten sier at de i perioder har følt seg utrygge i fengsel. For de fleste ser det ut til å være av kortvarig karakter, mens andre kjenner på utrygghet og til tider redsel i det daglige. Hammerlin og Kristoffersen (2001) skriver at tilsatte i kriminalomsorgen ofte sliter med ettervirkninger flere år etter å ha vært utsatt for trusler og vold. Dette er viktige funn, og det er rimelig å anta at innsatte kan oppleve det på samme måte, med de konsekvenser det får for den enkelte i sin rehabiliteringsprosess. Kunnskap om trusler og vold mellom innsatte er derfor av stor betydning fordi det kan gi bedre muligheter for å minske sannsynligheten for et negativt soningsforløp både for utøvere og mottakere, og kanskje øke trygghetsfølelsen på avdelingen som helhet. Dette er vesentlig også av hensyn til den enkelte innsattes psykiske helse og forutsetninger for en så fruktbar rehabiliteringsprosess som mulig.

Hovedtyngden av informantene mener fokus på volds- og trusselproblematikken er viktig og de har flere forslag til tiltak, både i forhold til forebygging og hvordan man best mulig kan håndtere slike hendelser i etterkant. Noen sentrale punkter er:

1. En mer hensiktsmessig fangesammensetning på bakgrunn av alder, soningsmodenhet, og oppdeling av negativt sterke grupperinger
2. Flere motivasjonsavdelinger
3. Samhandling og kommunikasjon bør generelt styrkes i fengselet, både mellom innsatte og mellom innsatte og ansatte.

4. Styrke tilbudet av programmer som ATV og stress- og livsmestringsprogrammer, samt øke samhandlings- og kommunikasjonskompetansen til instruktørene
5. Tilby individuelle samtaler med psykolog ved behov
6. Økt oppmerksomhet og mer initiativ fra ansatte i konfliktsituasjoner mellom innsatte
7. Mekling etter konflikter mellom innsatte

Felles for flere av forslagene er informantenes ønsker om økt dialogkompetanse, både mellom innsatte og mellom innsatte og ansatte. Til tross for at informantene sier at de ofte ordner opp i egne konflikter, etterlyser flere det man kan kalle en mer proaktiv betjentrolle. Flere ønsker at de ansatte viser økt oppmerksomhet og mer initiativ i konflikter mellom innsatte for å hindre en utvikling av mer alvorlige hendelser. De *ønsker* ofte å bli stanset, at konflikter og truende situasjoner skal avverges på et tidligere tidspunkt.⁴⁰ Dette innebærer også et ønske om økt bruk av den uformelle kunnskapen man har om hva som foregår mellom de innsatte, og det å fange opp signaler hos innsatte som har det vanskelig, det vil si en økt oppmerksomhet om og mer initiativ fra ansatte overfor innsatte som opplever vanskeligheter på grunn av vold, trusler, mobbing eller utfrysing av andre innsatte. Som én informant sier: *"Hvis du er aggressiv og voldelig mot betjentene, ja DA sier de at 'han har det ikke bra'. Men ellers sier de ingenting."* Det betyr at det å være i forkant, å ta initiativ til og gjennomføre samtaler man i utgangspunktet ikke er invitert til, faktisk er ønsket av en stor del av informantene, og det er derfor en kompetanse det kan være viktig å styrke hos betjentene. Behovet for dialog fremheves også i form av et ønske om konfliktmekling mellom innsatte. Informantene mener dette kan være et viktig

⁴⁰ Det vil naturlig nok delvis avhenge av hva slags konflikt det er snakk om, og hvilken fase konflikten er i. Se Stenshol (2006).

tiltak i etterkant av en hendelse. Mekling åpner for samarbeid og løsninger, og kan avslutte en konflikt/hendelse på en mer konstruktiv måte. Dette kan bidra til at de involverte parter på en bedre måte kan fortsette hverdagen etter en konflikt uten en videreutvikling av konflikten og generering av nye hendelser. Mekling bør derfor ikke bare brukes *etter* oppståtte volds- eller trusselsituasjoner, men *før* konflikter utvikler seg til mer alvorlige hendelser. Konfliktmekling og tilrettelegging for dialog mellom innsatte som er i konflikt kan dermed på sikt ha en viktig forebyggende effekt.

9 Litteratur

Bowker, L. H. (1980). *Prison Victimization*. New York : Elsevier North Holland, Inc.

Breakwell, G. M. (1995). *Møte med fysisk vold i den profesjonelle hverdag*. Oslo : Ad Notam Gyldendal.

Brottspåføljdsverket (2004). *Maktforholdanden mellan fångar och rädslan för våld i slutna fängelset*. <<http://www.rikosseuraamus.fi/tulostus/32877.htm>> [Lesedato: 17.03.2007].

Collins, R. (2004). *Interaction Ritual Chains*. Princeton and Oxford : Princeton University Press.

Cooke, D. J., P. J. Baldwin & J. Howinson (1993): *Psychology in Prisons*. London : Routledge.

Dagsavisen (19.09.03, s.4-5). "Volden øker bak fengselsmurene".

Eian, H. (2007). *Fengslende makt. En kvalitativ undersøkelse av makt blant innsatte*. Hovedfagsoppgave i sosiologi. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitet i Oslo.

Esdorf, A. (2001). "Utviklingen i fangebefolkningen gjennom de siste ti år." Referat af repræsentantskabsmøde i NFU september 2001.

<http://www.danskfaengselsforbund.dk/NFU/rep2001/referat_af_reprÅsentantska bsmøde>. [Lesedato: 21.10.2002].

Fleisher, M. S. (1989). *Warehousing Violence*. California : Sage Publications, Inc.

Gladwell, M. (2005). *Blink. Intuisjonens kraft*. Skien : Gyldendal Norsk Forlag AS.

Goffmann, E. (1993, 8.oppl.). *Anstalt og menneske*. Viborg : Special-Trykkeriet Viborg a-s.

Goffman, E. (1990). *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. New York : Anchor Books.

Green, A. (1996). *Från fem år til livstid. En intervjustudie med långtidsdömda fångar*. Del 2. Norrköping : Kriminalvårdsstyrelsen.

Gustavsson, J. & K. Lindsten (1996). *Från fem år til livstid. En intervjustudie med långtidsdömda fångar*. Del 1. Norrköping : Kriminalvårdsstyrelsen.

Hammerlin, Y. & T. Rokkan (2007). *Mørketallsundersøkelsen*. Oslo : Kriminalomsorgens utdanningscenter. Rapporten ferdigstilles desember 2007.

Hammerlin, Y. (2001). *"Volds- og trusselsituasjonen i kriminalomsorgen."*

Referat af repræsentantskabsmøde i NFU september 2001.

<http://www.danskfaengselsforbund.dk/NFU/rep2001/referat_af_reprÅsentantska bsmøde> [Lesedato: 21.10.2002].

Hammerlin, Y. & R. Kristoffersen (2001). *Vold og trusler mot tilsatte i*

kriminalomsorgen. Oslo : Kriminalomsorgens utdanningscenter.

Handlingsplan mot vold og trusler mot ansatte i Kriminalomsorgen (2002). Oslo : Kriminalomsorgens utdanningscenter.

Hanao, K. (2005). *Trusler og vold mellom innsatte i norske fengsler. En rapport basert på litteraturstudier og samtaler med ansatte i kriminalomsorgen*. Oslo : Nordisk Samarbeidsråd for kriminologi.

Hanao, K., K. Varang & H. Giertsen (2003). *Liv og lovbrudd*. Oslo : Universitetsforlaget.

Hellevik, O. (2002, 7.utg., 3.oppl.). *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo : Universitetsforlaget AS.

Isdal, P. (2000). *Meningen med volden*. Oslo : Kommuneforlaget.

Katz, J. (1988). *Seductions of Crime. A Chilling Exploration of the Criminal mind – from the Juvenile Delinquency to Cold –Blooded Murder*. United States of America : BasicBooks.

Kittelbye, E. S. (1996). *Et fengslende samfunn. Sosialisering- og samhandlingsprosesser blant innsatte i fengsel*. Hovedfagsoppgave i sosiologi. Oslo : Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo.

Knutsson, M. & R. Granér (2001). *Perspektiv på politetik*. Lund : Studentlitteratur.

Kristoffersen, R. (1984). *Vold og identitet*. Oslo : Antropolognytt.

Kristoffersen, R. (1986). *Bagatellenes tyranni – samhandlingsstrukturen i et norsk fengsel*. Oslo : Arbeidsforskningsinstituttene. Arbeidspsykologisk institutt.

Kristoffersen, R. (1989). "Fangeopposisjon og betjentmotstand: To kritiske faktorer i utviklingen av fengselsvesenet". I : *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, s. 267-275.

Leer-Salvesen, P. (1988). *Etter drapet. Samtaler om skyld og soning*. Oslo : Universitetsforlaget.

Lewin, M. (1987). *Understanding Psychological Research*. New York : Wiley.

Liebling, A. (1992). *Suicides in Prison*. London : Routledge.

Lippa, R. A. (1990). *Introduction to Social Psychology*. California : Wadsworth Publishing Company.

Møller, M. (2000). *I fars vold*. Oslo : Kommuneforlaget.

Nilssen, R. (2001). "*Volds- og trusselsituasjonen i svensk kriminalomsorg*." Referat af repræsentantskabsmøde i NFU september 2001. <http://www.danskfaengselsforbund.dk/NFU/rep2001/referat_af_reprÃsentantskabsmøde>. [Lesedato: 21.10.2002].

Nrk.no. "*Vold i Bergen fengsel*". <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_hordaland/2771199.html>. [Lesedato: 12.10.2003].

O'Donnell, I. & K. Edgar (1996). *Victimization in Prisons*. Research Findings No. 37. Home Office Research and Statistic Directorate.

O'Donnell, I. & K. Edgar (1998). *Bullying in Prisons*. Oxford : University of Oxford.

Repstad, P. (1993, 2.utg., 3.oppl.). *Mellom nærhet og distanse*. Oslo : Universitetsforlaget AS.

Ruckenstein, M. (2004). "*Violence, Power and Vulnerability: Evidence from Prison*." Prosjektbeskrivelse til Nordisk samarbeidsråd for kriminologi. Helsinki : Universitetet i Helsinki.

Skardhamar, T. (2002). *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler*. Hovedfagsoppgave i kriminologi. Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo.

Sollund, R. (1999). *Kan vold forklares? En undersøkelse av voldsdømte menn med flyktingebakgrunn*. Oslo : Spartacus Forlag AS.

Stenshol, K. (2006). *Fengselet som endringsarena. Bok for fengselsbetjenter*. (red. Egil Larsen). KRUS/Håndbok.

Toch, H., K. Adams & J. D. Grant (1989). *Coping. Maladaption in Prisons*. New Jersey : Transaction Publishers.

Wästerfors, D. & M. Åkerström (2004). "*Fängselsbråkets interaktion och symbolikk*." Prosjektbeskrivelse til Nordisk samarbeidsråd for kriminologi. Lund : Universitetet i Lund.

Wästerfors, D. (2005). *Fängelsebråk. Utkast til interaktionistiska analyser av konflikter i totale institusjoner*. Lund : Universitetet i Lund.

Åkerstrøm, M. (1985). *Våld och hot bland inntagna i kriminalvårdsanstalt*. KVS
Rapport: 2. Kriminalvårdsstyrelsen